

forrás

SZÉPIRODALOM, SZOCIÓGRÁFIA, MŰVÉSZET

Illyés Gyula: Félbe-szerbe
Pomogáts Béla tanulmánya

Buda Ferenc: Végző

Villányi László, Gömöri György,
Mohai V. Lajos versei

Faragó Kornélia: Az idő revelációja
Maurits Ferenc grafikái

2018

ÁPRILIS

forrás

50. ÉVFOLYAM 2018. 4. SZÁM

Buda Ferenc	3	Végszó (versek)
Szilasi László	4	Luther kutyái (regényrészlet)
Villányi László	10	Akarta megélni; Kertünk felől (versek)
Gömöri György	12	Levél Szabó Magdához (vers)
Mohai V. Lajos	13	A rózsák zivatarában; Bűvölten nézed; A halál mondája; A halál diadala sok; A nap nem melegít; Csak szerelmünk és másikunk emel bennünket (versek)
Zelei Miklós	17	Zombicsárdás
Fehér Renátó	25	Ferdinánd híd; Hosszabbítás; Terminál (versek)
Balaskó Ákos	27	Honvagy; Lárwabáb; Lomtalan (versek)
Illyés Gyula	29	Félbe-szerbe I. (A nemzeti érzésről – közreadja Illyés Mária)
Pomogáts Béla	39	A nemzethalál víziója (Egy Illyés Gyula-tanulmány előzményei és története)
Kalmár András Márton	46	Tört jég; Sosem-volt búcsú (versek)
Gion Nándor	48	Hátrahagyott írásai (III. rész – közreadja Kurcz Ádám István)
Charles Bukowski	82	Árvácska a hóban; A tömegek géniusza; Csaj miniszoknyában (versek – Erdődy Kristóf fordításai)
Truong Dăng Dung	85	Hogy múlik, nem érzem; Évek telnek; Vọng Cảnh dombon (versek – Háy János fordításai)

***	88	„Ezek a vizes élőhelyek oázisként működnek a kiszáradóban lévő tájban” (Bártol István ­ nal Rigó Róbert beszélget)
Faragó Kornélia	94	Az idő revelációja (Tárgyi-emberi vetületek Maurits Ferenc új collage-rajzain)
Juhász Attila	114	Sodrásban (Villányi László: voltaképpen)
Sumonyi Zoltán	118	A költő meghatározása (Gömöri György újabb versei)
Ternovác ­ z Dániel	120	A virágn ­ yelven trükkösködő Gion Nándor (Kurcz Ádám István: Gion Nándor művei és műhelytitkai)
Lengyel András	123	„Nyelvészekről, nyelvészet ­ ről” (Simoncsics Péter memoár-fragmentumairól)

Maurits Ferenc grafikái
(Hommage à Brasnyó István)

forrás

SZÉPIRODALMI, SZOCIOGRÁFIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT •
Megjelenik havonként • Főszerkesztő: Füzi László • Kecskemét
Megyei Jogú Város és a Katona József Társaság folyóirata •
Kiadja a Kecskeméti Kortárs Művészeti Műhelyek Nonprofit Kft.;
Felelős kiadó: Füzi László • A szerkesztőség címe: 6000 Kecskemét,
Kápolna u. 11.; Telefonszáma: 76/482-223; Honlapcím: www.
forrasfolyoirat.hu; E-mail cím: forras@mail.datanet.hu • Tör­delés:
VideoPix Bt., Kecskemét; Tel.: 76/508-160; videopix@fibermail.hu •
Nyom­dai kivitelezés: Print2000 Nyomda Kft., Kecskemét, Nyomda u. 8.;
Tel.: 501-240; Felelős vezető: Szakálas Tibor

A szerkesztőség tagjai: Buda Ferenc (főmunkatárs), Füzi Péter, Pál-Kovács Sándor Attila, Pintér Lajos (szerkesztő), Bosznay Ágnes (szerkesztés­gi titkár). A szerkesztésben közreműködnek: Bahget Iskander, Doboz­i Eszter, Komáromi Attila • Szerkesztőségi órák munkanapokon 10–12 óra között. • A borítón Benes József Forrás című munkája • A borítót és a tipográfiát tervezte: Zalatnai Pál • Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza! Terjeszti a Lapker Rt. 1097 Budapest, Táblás u. 2. • Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, és a kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu, telefonon 06-1/767-8262, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1/767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu Belföldi előfizetési díj: 4800,- Ft • Index: 25947 • HU ISSN 0133-056X

Buda Ferenc

Végszó

*Mi egyben állt mind szétomol
megül az útpadkán a por
szél fújja kerék fölveri
ám egy nap hűvös tengeri
párákból vidám fellegek
toronylanak a táj felett
majd egy-két óvatlan marék
hullt magból zsenge sarjadék
fakad ki zölden és üdén
a lüktető út rézsűjén
s mi széthullt ismét összeáll
és nincs halál és nincs halál*

Szilasi László

Luther kutyái

[2. Utólagos értesülések: HB]

HB-t az ütötte szíven, hogy mennyire, jaj, mennyire nem figyelünk oda egymásra. Együtt élünk vele. Folyamatos a kapcsolat. Semmit sem tudunk róla. Görgette tovább a blogos közhelyeket, hirtelen ez lett számára a testhezálló nyelv, maga is tudta, hogy azt használja, szégyellte is, de közben zokogott.

Néhány évvel korábban történt, hogy egy vele egykorú PhD-s hallgató a saját konyhája ajtajára akasztotta fel magát. Napokkal később találta meg egy tanárkolléga. Vékony kötélen lógott a fiatalember. Arca kékes volt, szeme kigúvadt, fekete nyelve szinte a nyakkendőjéig lógott. A tanár még a mentőápolók érkezése előtt levágta a testet a kötélről. Azt mondta, zavaróan könnyű és hordozható volt. HB később úgy emlékezett, valójában ezen az eseten sírt, a testi tünetek zavarba ejtő hasonlóságán, meg azon, hogy senki nem tudta: az odabent rángatózó férfi szűk két évtizede egy Coaxil nevű, negyedik generációs antidepresszánson él. Kipróbálták, betöltődött, bevált, megtartották. A rendszeresen szedett gyógyszerekre azok a mentősök kérdeztek rá, akiket HB hívott ki. A feleletet senki nem tudta. Végül HB válaszolt.

Hosszú volt a nap. Mire eljött az esti óra, már többször találkozott a másikkal. Négytől fél hatig: adatbázis-építés. Tizenhetedik századi, verses szövegek, kapcsolódásuk a tizenkilencedik századhoz, *Himnusz*, *Szózat*, *Nemzeti dal*: a magyar nemzeti érzés irdatlan mélységekre vezető, történeti alapvonalai. Vezette az órát, különösen köhögött, mélyről jött az inger, talán nem is a tüdőből, egyetlen teljes mondata sem volt tőle, tél végi vitaminhiány, nevettek. A két óra között elmentek kávéra venni, az Angol Tanszék felé nem is rossz a gépi minőség, talán ül odabent egy nagyon öreg néni, az ennyire ügyes, közben a pécsi utakról beszélgettek. Rendszeresen átjárnak tanítani, kíváncsi a szabad, poétikatörténeti diskurzus, de kilátástalan lett az eredmény. A másik azt mondta, ő most nem megy. Ebben a félévben hadd ne menjen. Engedjék meg neki. Elfáradt, kimerült, nem fér bele az idejébe. Hagyjuk. Majd. Talán ősszel. HB nagyon megijedt. Sohasem hallott még semmi ilyesmit a másiktól. Nem jelezte meglepetését.

Aztán volt egy kis szünet, és a másik bejelentette, hogy óra előtt elmegy *szarni*.

2.1. Bizonyos argumentumok

Akkoriban tanítottam a lányomat biciklizni. Már egész jól ment a dolog: ovi után hazamentünk, elővettük a gépeket, az anyémnek Hógörény, az övének Katica volt a neve, átvergődtünk a régi gettó kiszámíthatatlan, jobbkezes kereszteződésein, el a zsinagóga mellett, aztán a Rákóczi térnél végre rákanyarodtunk a kerékpárútra, és körbetekertük a várost.

A gyerek második hete küzdött a székrekedésével. Langyos víz, aszalt szilva, hashajtó, beöntés: semmi sem használt szegénynek. Az édesanyjával már-már azon kezdtünk el aggódni, ha ez így megy tovább, a végén még műtétileg kell lefaragni a gyereket a beleiben összegyűlt hatalmas szarkábelekről. Azon a délutánon viszont a közlekedési izgalmak, a kelet-európai biciklistákra folyton leselkedő közvetlen életveszély, valamint a gyermek rózsaszín anusát dörzsölő műbőr ülés együttesen mégiscsak beindították a várva várt folyamatokat. Meg kellett állnunk a legelső cukrászdánál, és már szaladtunk is. Nyilvánvaló volt, hogy segítségre van szüksége, együtt kell mennünk. Berohantunk hát a férfívécébe. Magunkra zártam az ajtót.

Az inger megindította az ürítést, nem lehetett neki ellenállni, de a szürkésfekete színű, üvegkeménységű, smirglifelületű, csontszáraz dugó egyszerűen képtelen volt kiférni a kicsinyke lyukon. A gyermeknek erős fájdalmai voltak. Sírt, kiabált, fel-felsikított. Azt üvöltötte az a vékony kis hangocska, kihallatszott a fagyizó kisgyerekek, minyonokat zabáló, izzadó anyukák, meg a galambforma kis kávézárók közé, hogy apa, ne! Nagyon fáj! Nem bírom! Túl vastag! Húzd ki, apa!

Dőlt rólam a verejték, csaknem sírtam. Nem tudtam neki segíteni, s a viszonylag tiszta porceláncsésze húgynedves alján csendben gyűltek az apró, élénkpiros vércseppek, mit csináljak veled, drága kicsinyem.

Végül egyszerűen körbetekertem néhány réteg vécépapírral, és óvatosan, nehogy még eltörjön itt nekem, kihúztam a kicsike, remegő testből azt a súlyos szörnyűséget. És már ment is minden magától.

Amikor végre hullafáradtan, de megkönnyebbült, közös nevetéssel újra kiléptünk az eladótérbe, süket csend fogadott. Az öregasszonyok kezében megállt a mokaáskánál, az anyukák nem pépesítették tovább a rigójancsikat, a gyerekek rémülten szorongatták csöpögő kis tölcserkéiket. Mindenki a lányomat bámulta. Aztán meg engem. Megint őt. Megint engem. Föl-le jártak az elszörnyedt, rémült tekintetek. Megálltunk mi is. Fogtuk egymás kezét, és lassan-lassan elhalt a nevetésünk.

A pultr mögött a kiszolgáló tanulóleány még méregetett bennünket, aztán hosszan habozva, de, remegő kézzel, végül mégiscsak visszatette a telefonkagylót a helyére.

Ezek, bazmeg, majdnem kihívták ránk a rendőrséget!, beszarus.

Nekem magamnak, miután szert tettem a szobatisztaság akkor állandónak és véglegesnek gondolt képességére, hosszú éveken át egyáltalán nem okozott gondot a székletürítés időzítése. Ura voltam a testemnek. Bő másfél

évtized elmúltával azonban eljött, elkezdődött az az idő, amikor alkalomról alkalomra újra elkezdtek felmerülni bizonyos problémák.

1986 nyara, Róma. Amikor a barátnőmet az a kellemetlen baleset érte a Forum Romanumon, gőgös és magabízó részvétlenséggel figyeltem az eseményeket. Beszennyeződött bugyiját eldobta, altestét megtisztogatta, s mentünk együtt tovább, megalázva és megkönnyebbülten. Nem történt, végül is, semmi, ugyan már, drágám. Másnap azonban, nem sokkal a lopott szilvából és jéghideg forrásvízből álló reggeli után, amikor a vasárnap dél-előtti nagyvárosi ürességben igencsak szaporáznom kellett, hogy még időben elérjek a messzi távolban csillogó kávézóig, már teljesen elhibázottnak ítéltém előző napi, fensőbbes viselkedésemet. A vastag, barnásfeketére érett bárpult mögött a pincér a poharakat törölgette. Toaletto, toaletto, kérdeztem tőle sürgetően. A fiatal férfi, lehetett vagy két méter magas, keményített, hófehér inge jól hallhatóan recsegett, frissen mosott, hullámos fekete haja a vállát verte, nem hagyta abba a tevékenységét, de felnézett, s barátságos mosollyal, lassan azt mondta: occupato. Nem volt tovább. Belenéztem a mélytűzű, fekete szemekbe, majd jól hallható zajok közepette elengedtem magam. A mellékhelyiség ajtaja azonnal kitárult. A vén náci elégedett pofával masírozott tovább a célpontként kijelölt aznapi nevezetességek felé. Az egyik baj az volt, hogy az illatos kis helyiségben egyáltalán nem volt víznyerési lehetőség. A másik meg az, hogy az akkori, praktikus divat szerint, könnyű, szellős rövidnadrágomat a gyárban összeépítették az alsónadrággal. Nem volt mit levennem. A marokra fogott papirossal eltávolítottam az alsóneműből a nagyját, aztán magamat is végigtörölgettem. Gondosan megvizsgáltam a végeredményt, kiléptem a kis cellából, mert már nagyon kopogtattak. Odakint dupla sorban álltak a sorstársak, vesszőfutás, s engem szidalmaztak, teljes joggal, de olyan nyelveken, amikből egy szót sem értettem.

2002 július, Törökszentmiklós. Mivel az anyósom szerint a lányom annyira sovány, hogy az már átfogó szakorvosi vizsgálatokért kiált, fényes csütörtök délből ott ültem a helyi SZTK várójában, és csendes, méltóságteljes szívóssággal, Goethét olvasgatva, immár második órája türelemmel várakoztam a vérvétel eredményére. Amikor jött a hirtelen támadás, felálltam, ügyes könnyel megkerestem a férjvécét, és elintéztem a dolgomat. Ott csúszott hiba a számításomba, hogy előző reggel a híres szerdai miklósi piacon vásároltam egy gyönyörű angol inget, a címke szerint Charles Tyrwhitt cégétől, az angliai London Jermyn nevű utcáján. Mármost ez az ing hátul valamivel hosszabb, mint ahogy azt Magyarországon általában megszoktuk. Amikor mindez egy megkésett pillanatban az eszembe jutott, ijedten fordultam hátra. És valóban: a nagy, óvatlan sietségben rászartam az ingemre. Vécépapír nem volt, a zsebeim üresen tátongtak, a Goethe-kötetet otthagytam a padon, a vízcsap szárazon szörcsögött, s az iszonyatos, fülledt forróságban egy halálra vált, aggódo édesapa üvöltve verte öklével a bereteszelt budiajtót, jöjjön már kifele, lázas a gyerek, elkapta valami vírus, mindjárt összehány nekem itt mindent. Mit tehettem volna: tenye-

rem élével, mint valami régimódi pelenkázókéssel, lekapartam a nagyját, az inget betűrtém a törtfehér rövidnadrágba, aztán kiléptem a hyposzagú fényességbe. Úgy harminc méterre tőlem, a folyosó végén a nővér, magasra emelt, pufók karjai alatt messze csillognak az összeizzadt hónaljikuttyák, épp az én gyerekeim nevét kiabálja, el kell indulnom.

2004. október, Újvidék. Az előadásom előtti utolsó percekben, még odakint a folyosón, a lámpaláz hatására, úgy döntöttem, hogy óvatosan megszabadítom testemet a fölösleges gázoktól. Azonnal megéreztem azonban, hogy ezúttal nem csupán légnemű anyagok távoztak. Szangnak nevezik az efféle baleseteket. Az úticsomagom még nálam volt, de váltás alsóneműt nem hoztam magammal. Kezdsre csilingeltek, szorongatott az idő. Megkerestem a mellékhelyiséget. Mivel a gurigákat már rég lecsupaszították az egyetemisták, a tárcámban talált, sárga színű postai feladóvevények féltve őrzött, és viszonylag kemény ellenőrző szelvényeit használtam az alsóneműm tisztításához. Altestnél pedig, jobb híján, a konferenciaöltönyöm bal felső zsebéhez gyárilag gondosan hozzávarrt, selyemből készült díszszebkendő színes cafatait voltam kénytelen felhasználni. Amikor végeztem, bementem a terembe, az elnök biztatására odaléptem a mikrofonhoz, s megtartottam Argumentatív tropológia és tropologikus argumentáció Balassinál: az Adj már csendességet... példája című, viszonylag jelentős szakmai visszhangot kiváltó előadásomat. S közben mindvégig teljesen bizonyos voltam benne, hogy a ruházatomból folyamatosan szivárgó bűz, mint valami szennyes kis patak, a kirendelt kényszerközönség leghátsó soraiban unatkozó, magyarul nem beszélő, kiskosztümös, óriás mellű szerb bombázókig is elér.

2006. december közepe, Szeged. A szűk körű és bensőséges hangulatú, gyertyafényes születésnapi vacsorán, az Égő Aranyban, az ecetes, lilahagymás dupla tepertőtál után annyi szalonmás velős pacalt zabáltam be, s annyi meleg, fekete Staroprament küldtem gyorsan utána, hogy amikor a bölcsészkar térségében végre leváltam a vidáman gajdoló társaságról, már bizonyosan tudtam, hogy bajba kerülök. A lehetetlent kíséreltem meg. A házunktól mintegy harminc méterre, az Alföldi utca sarkánál következett be az elkerülhetetlen. Álltam a holdsütötte, havas utcán, tetőtől talpig méregdrága Harris tweedben, apró talpacskáin már közeledett a karácsony, és közben, mint negyven évvel korábban a rajtam felejtett vászonpelenka-puttony, szép lassan csúszott lefele a lábam szárán a hirtelen megnehezült francia boxersort. Hazatotyogtam, kivágtam az egész hóbelevancot a kerti kukába, majd tetőtől talpig lezuhanyoztam. Sokáig álltam a vízsugár alatt.

Mindezzel semmiképpen sem akarom azt állítani, mint például az öreg Bébé, hogy az ember élete végeredményben egy urológiai incidensnek lenne vehető, csak azért, mert vér, széket és vizelet, amiben kezdődik, és gyakorta abban is ér véget.

De mégis, bár történik e két időpont között más is: azért szólnak ezen állítás mellett bizonyos argumentumok.

Volt nevetés. Ezeket a mozzanatokot utólag előjelként értelmezték, a szörnyű végkifejlet sokat mondó híradásainak. HB előrement. Emlékei szerint a Sík Sándor-teremben egész nap kattogott, akadozott, villogott a régi világítás.

A másik később érkezett. Győztesen lépett be a terembe, jobb ökle diadalittasan a levegőbe emelkedett, így üzent HB-nek: sikerült. Az ablakok felőli oszlop középső szélén, a harmadik sorban szokott elhelyezkedni. Előtte FS, mögötte HB, az előadó Körmöcziről beszél. Korábban a terem végében ült, de amióta elváltak, mozgékonyabb helyet keresett magának, olyan pozíciót, ahonnan könnyebben elindulhat. Két lányuk van, egy hétig anyánál, egy hétig apánál, s a kisebbik az első időkben gyakran felhívta, akár kedd este is, hogy azonnal, de most azonnal induljon el az apja haza. Összeszedte a holmiját, indult, nem akart ellenkezni. Ennek a helyzetnek már vége, de új helye az osztályteremben megmaradt. Hét éve ült ott. Sokat beszélt HB-nek erről. Még mindig szokatlannak érezte a friss nézőpontot: autentikus döntés, laza választás, már-már forradalom.

A másíknak jókora, festett cserépbögre volt a kezében. Az volt ráírva, hogy Éva. Víz volt benne, legalább fél liter. Nem volt híve a folyamatos vízbevitelnek, a hydrophil HB-t a közös autóutakon gyakran csúfolta a sürgőszerű megállásokért, de akkor hirtelen nagyon megkívánta a folyadékot. Még csak üvege sem volt, kedvenc gazdasági ügyintézőnőjének hagyatékába töltötte valamennyit, majd később elkortyolja. Nagyon szerette a gazdasági ügyintézőt. Volt köztük bő tíz év, barátság, ki tudja, micsoda, aztán az asszony nyugdíjba ment.

Tagja volt egy egyetemi lovagrendnek. A másik tag OP, atyai jó barátja, a mestere, egyetlen szobatársa volt. Időnként új tagokkal is próbálkoztak. Éva tartott ki harmadikként a legtovább. A lovagrend alapszabályai (egy kivételes személyt megtarthatsz magadnak: azt gáncsolhatod, egyébként azonban:) 1. a háta mögött senkiről nem mondasz rosszat; 2. a háta mögött mindenkiről jót mondasz; 3. ha valaki harmadik rosszat mond valakiről a háta mögött, nem tájékoztatsz a szidalmazottat; 4. ha valaki harmadik jót mond bárkiről a háta mögött, azonnal és örömmel tájékoztatsz a dicsért személyt. Repce Éva kitüntetéssel vonult lovagi nyugállományba. A bögréje hagyaték volt, emlék és ereklje, a beteg férfi sohasem használta.

HB szerint a teremben nem voltak előjelek. A másik elhelyezkedett, vidám volt, csendben bohóckodott, elvégezte a megszokott akklimatizációs műveleteit, aztán figyelni kezdett. A hangok úgy tíz perc múlva törtek elő. Elsőre úgy hangzott, mintha prüszkölne, allergiás tüsszentésre készülődne, hogy megpróbálna egy gyermeki hapticit tréfásan utánózni, mesterségesen előállítani. Nehezen vette a levegőt, mintha lett volna ott valamiféle könnyű, szívós akadály, köhögni próbált, köhögött. A karjait emelgette szimmetrikusan, kicsit megemelkedett, visszaült, pici mozdulatokat tett, de mozgás volt, megint fölfelé tartó, mexikói hullám, egyszemélyes La Ola, az 1986-os futball-vb-ről. Unalmas az előadás, a rossz gyerek tréfálkozni próbál, HB így értelmezte a történeteket.

És akkor egy helyben kezdett el mozogni a test. A fizikum fölött átvette a hatalmat a görcs. Az izmok megfeszültek, és érezni lehetett, ha sokáig tart, a saját feszülése fogja összetörni a formát, a test megsemmisíti saját magát, hogy talán még a koponya is beleroppan. Teljes izomgörcs, átfogó remegés, a test kiszaba-

dult egy olyan uralom alól, amelynek a központi eleme, centruma abban a pillanatban bizonyosan nem létezett. Lassan hátratolta a székét. Megkapaszkodott az asztal szélében. Összeszedte az erejét, koncentrált. Sikerült fölállnia. A feje mozgásából, a tarkója állásából is le lehetett olvasni, valamit nagyon ki akar mondani. Megtudta. Fontos. Tovább kell adnia. Különben az oldalán fakad fel. Értelmetlenül és üvöltve vonyított már. Hirtelen visszazuhan a helyére. Oldalra dőlt az asztalon. Karja előrenyújtva. Nagyon magas hangok sikoltottak belőle.

HB köszönetet mondott az Úristennek, hogy nem látja szemből az arcot.

HB-nek Kopcsák Máté jutott az eszébe. A gimnáziumban szerelmes volt a fiúba. Magas, nagyon sovány, szőke hajú fiú volt, meglepően világoskék szemekkel, szinte semmi sem érdekelt, csak a lányok meg a kosárlabda, ő volt a csapat frontembere. Kopcsák Máté azonban egy napon megőrült. Fölállt az óra közepén, gyorsan és ellentmondást nem tűrően meztelenre vetkőzött, néhány mozdulattal bemelegített, aztán nekikezdett a játéknak. Balkezes volt, egyet pattintott, beleállt, magasra ugrott, középtávolsági tempókat dobált valahová a tábla fölé. Bizonyára látta a gyűrűt. Pontosan is célzott. Néha elgurult a labda, összeszedte, dobált tovább. Nem tudták megfékezni. A vásárhelyi mentők kényszerzubbonyban vitték el. A nyitott zubbony alatt nevetségesen himbált a hímtagja. Az osztály többé nem látta Kopcsák Mátét.

Az emberek lassan elmenekültek az előadóteremből. FS lefektette a beteget, talán az életét mentette meg. Valaki a feje alá tette a kabátját. A mentőket HB hívta fel, a 104-et nem vették fel, de a 112-t igen. Kérdezték a tünetekről, mit mondhatott volna. Izomgörcsök. Lila fej. Véresen habzó száj. Küldjék már a kocsit. A mentők fél óra múlva érkeztek meg. Összeszedte a beteg ruhadarabjait, FS addigra már a cipőket is levette, összegyűjtötte az iratokat, behordott mindent a tanári szobába. Ült, sírt, cigarettázott, várta, hogy megérkezzen a beteg barát-nője. Ő meg fogja gyógyítani. Ül, hallgat, szeret és gyógyít, HB azt mondta, erre gondolt akkor. Agyvérzésre gondolt. Tüdőembóliára. Epilepsziára. De nem értett az egészségből semmit. Nem akarta elfelejteni az antidepresszáns nevét. Coaxil, Coaxil, Coaxil, naponta háromszor, 1997 óta. Csak el ne felejtse, úgylis megkérdezik.

Nem rohamkocsi érkezett, hanem egy fapados, kerekesszékes, hordágyas, betegszállítónak is gyenge ohne-kocsi, ahogy a férje szakmájában mondják, még szerencse, hogy nem volt szolgálatban a férfi. Lezajlott addigra már vagy három roham. A volt feleség is ott volt már, meg a barátnő is. Az előbbi beengedték, az utóbbit nem, de HB most nem foglalkozott ezzel a megkülönböztetéssel. A mentősök nem adhattak be gyógyszert, az orvosi ügyeletet ők maguk hívták ki. További várakozás. A doktornő kövér volt, lágy, szőke és másfél mázsá, mint a boldogság, HB szégyellte, hogy ez jutott az eszébe. A gépi cuccokat a sofőr cipelte az orvosnő után. A beteget cipelő menet úgy fél nyolc körül indulhatott le a lépcsőn a porta felé. Beszéd, telefonhívások, SMS-ek. HB másnap módszeresen kitörölte az összes üzenetet. Üres mobilt akart, teljes törlést.

A mentőautó kikanyarodott a Petőfi sugárútra, villogva és szirénázva rohant a klinikák felé. Amikor a Konzervatóriumnál jobbra fordult, akkor következett be az utolsó roham.

Villányi László

Akarta megélni

De jó lenne úgy élni, hogy elgondoltam már az összes rossz gondolatomat.

Összetört bicikli a busz kereke alatt; ráadásul a színe azonos a tiéddel.

Nem istenkáromlás-e Istenre hivatkozni, emberi logikát, ideológiát tulajdonítani neki, vele szentesíteni emberi vétkeket, mulasztásokat?

Kamaszkoromban láttam először az Álmos utcában, ahogyan lassabbnál is lassabban emeli kifordult lábát, miközben kacsa kezével követi torz testének tekergőzését; minden lépés egy perc, fél délelőttbe telik, mire egyik saroktól a másikig ér. Ki tudja hány életet élt át, egyetlen rövid utcába sűrítve a világot.

Az ő napjai örömtelenek – írta, akinek sorompó viselte nevét gyerekkora óta, aztán küldött egy keresztretjtvényt, a megfejtése: öröm.

Írni? Nem írni? Hasztalan kérdések. Önteltség azt hinni, hogy rajtad áll.

A való színe nem izgatta, a valószínűtlent akarta megélni.

Kertünk felől

A mindenségnek engedelmeskedsz, amikor abbahagyod az olvasást, ha rozsdafarkú röppen a fára?

Vissza-visszapillantok, kell-e lassítanom, nem maradt-e le hitvesem, ott van-e mögöttem biciklijével, s arra gondolok, voltaképpen erre vártam hatvan éven át.

Tudjuk az éveket, áldjuk az évszakokat, hálát adunk minden napért.

Kanyarulatánál gázolnak a folyóba, már ismeri testüket, hagyják, hadd vigye őket a sodrás.

Te milyen fát ültetnél mindenek előtt?

Vendégül látjuk mindazokat, akik ha meg is szakad, egy másik éjjelen folytatják álmukat.

Kertünk felől közelítenek az örökkévalóság madarai.

Gömöri György

Levél Szabó Magdához

*Kedves Magda, Maga idén lett volna száz
éves ami hajdan legendás kornak
számított bár ma már Angliában 14.000
ember kap szülinapi kártyát a királynőtől
e kort elérve Maga szerencsére (?) már 90
évesen kilépett ebből a világból és de szépen!
karosszékből ölébe ejtve könyvét
– ilyen szenvedéstelen halált kívánok
sokaknak- ma mégis hiányzik
a maga japános vágású arca mosolya
és tiszta magyarsággal megírt könyvei
hiányoznak találkozásaink
meghatóan baráti biztatásai levelei
Sok minden miatt szerettem magát és sajnálom
hogy olyan korán elvesztette Szobotkát
hogy csak egy estét töltöttem a Júlia utcában
és csak könyvből ismertem Esmeraldát*

Mohai V. Lajos

A rózsák zivatarában Ingeborg Bachmann-nak (5)

„Forduljunk bármerre a rózsák zivatarában.”

(Ingeborg Bachmann: Ária I.)

A Hold félúton megállt.

Rózsák zivatarában a szerelem

tövisai: hátrahagyott halálok.

Angyalok alatt roskadozik a város.

Róma kövei már kikoptak alólunk,

éjünk puszta agyag és kagyló-héj,

a lélek csigalépcsői töredeznek,

a kutak esőhangját megcsörgeti a szél.

Itt a reggel, hiába szólít; forduljunk

bármerre, az elmúlás emlékműve

vesz körül. A szerelmet hátán viszi

a Föld; ez marad utánunk örökölni.

Bűvölten nézed Ingeborg Bachmann-nak (6)

„A szavad elakad.

Bűvölten nézed halálad helyét.”

(Ingeborg Bachmann: Szeretem: sötét földrész)

A téboly hínárszövevénye a halál:

ha ez a szárazföld, itt veted meg

lábad az antik porviharban, ahol

a halottas inged kivasalva vár.

*Bölcs számítás ez: az Örök Város
elfojtja titkaid, köveire aranypénzek
árnyéka hull, a szavad elakad,
bűvölten nézed halálod helyét.*

*A pusztulásban elég a szerelem.
Tükröd takard el, fogytán a napod,
nincs, ki végső béklyódat oldaná!
A pusztulásban elég a szerelem.*

A halál mondája Ingeborg Bachmann-nak (7)

*„a halál mondája óránként ablakomra lehel”
(Ingeborg Bachmann: Curriculum vitae)*

*A hideg ablakszemből sivár fény árad,
a sápadt Hold visszatalál fölénk,
a világegyetem kockakövére hull
a könnyünk, virrasztunk konyhánk ölén,*

*a Via del Corso csontvázak útja,
a cifra arabs telivér rántap, a
távoznunk kell, lelkünk törékeny,
maradásra nem biztatnak a csillagok!*

*Már nincs irány! Kifordult a szerelem,
a Via del Corso csak az utolsó vetés!
A halál mondáját kegyesen a füledbe
súgja, bagolykiáltás Róma úzótt egén!*

A halál diadala sok Ingeborg Bachmann-nak (8)

„A szerelem diadala egy, a halál diadala sok”
(Ingeborg Bachmann: Dalok meneküléskor)

*Róma kútjaiban dalol a víz, kezéd
bársonya merül el benne, ujjaddal
kört rajzolsz a homlokomra: hazatérek,
beavatsz a szerelembe; de ez nem*

*én vagyok neked, a szerelem diadala egy,
a halál diadala sok, baljós körben állok,
véraláfutásos áramlatokba lökve
foglyul esett fények után kiáltok:*

*lesüllyedek, mint árny hanyatlók,
dalol a víz, nem éleszesz újra,
a víz lefogja a szemem, mintha
apró kavics volna, a halál diadala sok.*

A nap nem melegít Ingeborg Bachmann-nak (9)

„A nap nem melegít, a tenger hangtalan.
Senki sem bontja ki a hóba csomagolt sírt.”
(Ingeborg Bachmann: Dalok meneküléskor)

*Engedelmeskedünk: közös magányunk
fészkéből nem röpiül föl a daloló madár!
Idelátszanak az elgémberedett partok,
a szél kifésüli hajából a sást!*

*Engedelmeskedünk: végig kell élnünk,
a szerelem kiváltságának halálát,
a nap nem melegít, a tenger hangtalan,
magunkra öltjük a nappal rabruháját.*

*Engedelmeskedünk: ez a zuhatag
az utolsó Holdfénytől-festett este,
temetőnk a tenger, sirály vergődik, tört
az álma; bolygónk alámerül, messze, messze.*

Csak szerelmünk és másikunk emel bennünket Ingeborg Bachmann-nak (10)

„Csak szerelmünk
és másikunk emel bennünket”
(Ingeborg Bachmann: Római éjkép)

*Róma: ereklye-város, komor falszilánk;
csillagképek közé metszve a megvakított
szerelem, csikorgó barázdák peremén,
elhagyottan; elrugaszkodni nincs miért.*

*A porlepte nappal rongyai dalt
koldulnak az ősi dombok tetején,
örökös vízmosásba meríti vödrét
a petyhüdt nappal, az áporodott éj.*

Csak szerelmünk és másikunk emel
bennünket. Szíviünk a gyanakvás
tégláival körülfalazva tévelyeg:
rózsaszírommal búcsúzott a kezed!

Zelei Miklós

Zombicsárdás

2007. május 2-ára virradóra Kádár János sírjáról elhengerítve találták a súlyos, márvány fedlapot. Kádár nem volt a sírban. A korrupt rendőrség, a kontrollált média, a pénzzabáló, materialista államirányítás sírrablásnak, bűncselekménynek próbálta beállítani a csodát: Kádár János föltámadt.

Első pillantását a Kreml tornyaira veti.

Ki az?

Ki áll a mauzóleum dísztribünjén?

Sose láttam.

Már Gorbacsov elvtárs is meghalt? Na, érte nem is kár! És az ott az új első titkár? Akárki legyen is, egy biztos, Brezsnyev elvtársnak még a lába kapcája se lehet.

Üres konzervdobozok zörögnek a Leningrádi sugárúton, ötvenhétezer üres konzervdoboz, ötvenhétezer német hadifogoly derekára kötve. Élükön tizenkilenc tölgyfalombos tábornok. Vesztesparádé a Kurszki pályaudvarig. Utazás keletre.

Egész nap vonulnak Moszkva utcáin. Feszes lovas kozákok őrizetében. Ötvenhétezer hadisten. Dobszóval kísérve. Végre megkapták a lehetőséget, hogy Moszkvába eljussanak. Vonulnak azok tekintetének kereszttüzeiben, akiket meg akartak ölni. Szólnak a bádogkolompok.

Mindez visszfény és visszhang. Látomás. Este hétkor az utcák üresek, ciszternás teherautók mossák föl a földet, tüntetik el a tisztátalan menet nyomait.

Csókolni már! A lánc talpak nyomát is. Világ proletárjai, csókoljátok. Budapestig Moszkvától. És tovább. A lánc talp végtelen út. Csókolni, csókolni mindegyik szemén. Át a páncélon. Átsüssenek rajta, pirosan világítsanak bent a rózsaajkak. Körbecsókolni a löveg tornyot. A behatolást.

Hurrá! Hurrá! Hurrá!

Kutyából nem lesz áldozat. Mi tettesek vagyunk. Mi csókoljunk. Csókoljunk, csókoljunk és hálásak legyünk, hogy így könyörögnek érettünk, hurrá, hurrá, hurrá: „Orosz, ne kíméld, öld a honfitársam!”

Hurrá.

Csókolja meg az ő szájának csókjával! A Szovjetunió Kommunista Pártja Politikai Bizottsága csókhatározatának az első mondata.

Hurrá! Hurrá! Hurrá!

(Részlet a *Mandulafejske* című regényből)

Csókolja meg az ő szájának csókjával! Nem a lábát. Nem a térdét. Nem a bőrkabátját. Nem a kezét. Nem a gyűrűjét. Nem a korbácsát. Nem a szívét. Nem az arcát. Nem a homlokát. Csókolja meg az ő szájának csókjával a száját. Csókolja meg az ő szájának csókjával a parancsait.

Aki csókol.

Akit csókol.

Első titkár. Főtitkár. Államfő. Miniszterelnök.

A testtartás!

A sötétkéék öltözet.

A fekete cipő.

A fekete zokni.

A fekete zongora.

A fekete mamba.

A vörös szőnyegen húzd ki magad!

Katonás léptek.

Derékből azután előredől, kéztartása arról árulkodik, hogy tudja, nem ő a helyzet ura. Lépései ritmusára farát emelinti. Illegjen a nadrágja hátulján az ötágú nyuszifarok. A pompontovaris nyakát előrenyújtja, szétnyitott ajakkal mosolyog alulról fölfelé. Nyelve hegyét kidugja, csippent, csücsörít.

Halad, halad!

Menetből tapad a fogadó szájra. A nyelv az alsó és a felső fogsor között a toroknyílás irányába mozogva behatol a szájüregbe. Jobbra-balra, előre-hátra mozog a szájpadráson, hogy érezze a fogadó szájüreg ízét. Kitapogatja a fogakat, nyalogatja a nyelvhatat, beszürcsöli a nyálat.

Az ajkak szétválnak. A csókoló lélek a csókolt szájban marad. Végighalad a csatornákon. Hatalmas fekete felhőként távozik a pokol szellőzőnyílásába. Belzebub, Lucifer, a tagság nagyokat szív belőle. Boldogan, mélyeket lélegeznek.

Itt minden igazi. Az ezüst ezüst, a bőr bőr, az intarzia intarzia, a libamáj libamáj. Nincs hajszálrepedt tányér, csorbult kristály. A sérült edényt, poharat a higiénikus hivatalból eltöri. Amelyik üveg kinyílt, az elfogyott. Ha mégis marad benne, kiöntik. Itt minden más. Megfordult itt Daniel Ortega, Kim Ir Szen, Ceaușescu, Fidel Castro, Tito. Királyok, királynők. Indira Gandhi. Hruscsov. Gorbacsov. Jumdzságin Cedenbál. És el lehet képzelni, hogy még kik.

Valóságos vállalat működik a kapun belül. Ötszáz dolgozója hatvan szakmában nyújtja tudása legjavát. Mindennek tökéletesnek kell lennie. A csodára sem kell fél percnél többet várni. Az első titkár, a főtitkár, a miniszterelnök, az államelnök, a király, királynő nem kérhet olyat, amit a láthatatlan személyzet ne teljesítene. Észre sem veszik, ahogy történnek körülöttük a dolgok. És amíg repgépük légtérünkből el nem távozik, addig fönntartják számukra a teljes készülséget. Azután bontanak.

Vendég kettő, meg a delegációval jött technikai munkatársak előnyös helyzete másmilyen. A vendégek három körben költik el ebédjüket. Az első körben a király, az államfő. A második körben az alacsonyabb rangú egyenlőek. A harmadik körben a sofőrök rendjébe tartozó populáció.

Az őstermeszethe a Magyar Dolgozók Pártjának utasítására avatkozott be itt a természetleigázás. Az ötvenes években kezdték a villákat központi használatra építeni. Rákosi Mátyásnak, Gerő Ernőnek, Farkas Mihálynak. Már nem tudtak beköltözni. Ezután zárt üdülő nyílt itt. Még a nyolcvanas évek internacionalista fényében is sütkéreztek a teraszokon afrikai és távol-keleti testvérállamok vezérei.

Itt védett területen belül létezhetett az első titkár, a főtitkár, a miniszterelnök, az államelnök, a király, a királynő. A kapuban kettős sorompó, katonákkal. A kerítések mellett a fák, bokrok között járőrhaladás. Az idevezető hegyvidéki utcák torkolatában behajtani tilos táblák állítják meg a forgalmat. A célforgalommal indokolt esetben kivételt tesznek. A tiltótáblákkal védett utcákat medvék figyelik.

56-ban akartak először busát telepíteni a Balatonba. A szovjet exportügyi minisztérium tervbe vette, de a halminisztériumban a szállítás reggelén derült ki, hogy erre az évre nincs tervben külföldre busa. Az exportügyi minisztérium illetékes elvtársa nem egyeztetett a halminisztérium illetékes elvtársával.

De testvérország! Szocsztran.

Segíteni muszáj.

És a medvegyártási minisztériumnak korlátlanul volt szabad kapacitása. Az Uráli Ipari Körzet Nyizsnij Tagil-i medvegyárában terven felül készültek medvék. Tizenöt, de akár húsz medvezászlóaljat is bármikor le tudtak szállítani. Így kerültek uráli barna medvék a Balatonba. Azonban nem szerették ott. Azonnal partra szálltak, elárasztották az országot, felköltöztek Budára, Pestre, és mint szovjet állampolgárok a kormány szolgálatába álltak. Azóta ők őrzik a rezidenciahoz vezető budai utcákat is. Megakadályozzák, hogy bármely földi halandó bejusson oda, ahová neki tilos.

Ma már a medvék is láthatatlanok. Csak a hangjuk hallatszik. A falakból. A járda alól. A fatörzsekből. Az esőből. Tenzádból is. A medvehang. Érződik a szaguk, amikor végre hazaérsz. És a nyomaik a legváratlanabb pillanatokban és helyeken. A hosszú folyosó végében, amikor meglátod, hogy ott valakit szétszaggattak.

A középső kör középső termének ablakain a klímaberendezés hangtalanul ontja a szelet, hogy a vezérnek ne kelljen olyan hevesen kapkodnia utána. A terem közepén Leonyid Iljics Brezsnyev vörös, rövid bőrnadrágban, katonai, arany díszövvvel, vörös bőrtrikóban és combig érő, vörös csizmában.

Fölszáll, fején vijjogó szirénával a város fölött átröpül, ordítva beront, urááá, az első titkár irodájába, majd kitörnek, urááá, a Dunára néző, golyóálló ablakok, urááá! Bal kezében kalapács, urááá, jobb kezében sarló, urááá, átöleli galambocskámat, tubicámat, Jánosomat Kádáromat, urááá. Kattan a vörös bársonnyal bevont csuklóbilincs, a fekete, acél lábbilincs. A szájszecek! A szájszecek! A szájszecek!

– Oj, oj, oj – nyilatkozza Kádár az MTI-nek.

– Urááá!

Ötágú vörös csillag a szemtakaró.

A nyakpánt rögzítőgyűrűje titán.

És dübörög a világpolitika. Érkezik Jumdszagin Cedenbál elvtárs. Urááá! A Mongol Népi Forradalmi Párt főtitkára, a Politikai Bizottság tagja, a Mongol Népköztársaság minisztertanácsának és a Nagy Népi Hurál Elnökségének elnöke, a Mongol Népköztársaság államfője a Mongol Népi Forradalmi Párt és a Nagy Népi Hurál küldöttségének élén reggel 9 óra 21 perckor Ulánbátorból a Mongol Népköztársaság IL-18-as elnöki különgépén, Dazsdgyömin Dügerszüren elvtárs, a Mongol Népi Forradalmi Párt Központi Bizottságának és a Mongol Népköztársaság minisztertanácsának tagja, külügyminiszter kíséretében megérkezett Ferihegyre. Fogadásán megjelent Kádár János elvtárs, a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának tagja, a Központi Bizottság első titkára, a Magyar Népköztársaság Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányának elnöke. Jelen volt Baldandordzsин Dörböldzsин elvtárs, a Mongol Népköztársaság Budapestre akkreditált nagykövete. Jumdszagin Cedenbál elvtárs, a Mongol Népi Forradalmi Párt főtitkára, a Politikai Bizottság tagja, a Mongol Népköztársaság Minisztertanácsának és a Nagy Népi Hurál Elnökségének elnöke, a Mongol Népköztársaság államfője és Kádár János elvtárs, a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának tagja, a Központi Bizottság első titkára, a Magyar Népköztársaság Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányának elnöke 9 óra 50 perckor ellépett a díszszázad előtt, majd kíséretük élén a Magyar Népköztársaság Parlamentjébe hajtatott. Útjukon budapesti munkások és fiatalok százezrei tapsoltak és éljeneztek.

Jumdszagin Cedenbál elvtárs, a Mongol Népi Forradalmi Párt főtitkára, a Politikai Bizottság tagja, a Mongol Népköztársaság Minisztertanácsának és a Nagy Népi Hurál Elnökségének elnöke, a Mongol Népköztársaság államfője és Kádár János elvtárs, a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának tagja, a Központi Bizottság első titkára, a Magyar Népköztársaság Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányának elnöke és a két testvérpárt delegációja megkezdte tárgyalásait az időszerű kérdésekről. Jumdszagin Cedenbál elvtárs, a Mongol Népi Forradalmi Párt főtitkára, a Politikai Bizottság tagja, a Mongol Népköztársaság Minisztertanácsának és a Nagy Népi Hurál Elnökségének elnöke, a Mongol Népköztársaság államfője és Kádár János elvtárs, a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának tagja, a Központi Bizottság első titkára, a Magyar Népköztársaság Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányának elnöke és a két testvérpárt delegációja között a tárgyalások a teljes nézetazonosság jegyében, őszinte, nyílt, elvtársi és baráti légkörben folynak.

Atommeghajtású tengeralattjárók vonulnak a fedélzetükre fordulva a téren. Atommeghajtású repülőgép-anyahajók követik őket, ugyanúgy a fedélzetükön haladva előre, mögöttük atomjégtörők nyomulnak, hajófenékkal fordulva a ködös égbolt felé óriási jégtáblákat tolnak maguk előtt a Vörös tér kövezetén.

– A sört! A sört behűteni!

– Urááá!

– A sört!

Ó, a Kreml. Venyicska most se látja. A háta mögött állnak az erős falak.

Kozmopszich bolondokháza végtelen udvara a Vörös tér a fölvételi blokkal, ahol rögzítik, hogy senki nem emlékszik már a nevére, arra, hogy mit akart, milyen tervei voltak valaha, hogy születésekor a lelkébe Isten milyen elhívást csöptetett. A homlokzatán méteres, színváltó betűkkel villog: NINEL. Közeppontjában hatalmas üveg vodka fekszik jégágyon, körülötte kaviáros palacsinta, lazac, pezsgő párás üvegekben. Az ingyencségeket a főápoló kínálgatja, aki egyúttal a hullakamra őre is. Az ablakaiból csábító szépségek integetnek pucéran. A paradicsom!

A fölvételi blokk mellvédjéről, kezében a bőrönddel, Venyicska köszönti az ezer és ezer vodkásüveget, Zsiguli sört, ahogy előretörnek a jégben az emberiség fölszabadításáért, a boldog holnapért. A másik kezében dugóhúzó.

– Szép napot, söröspalackok. Még szebbet, vodkásüvegek. Még egy nagy korty már egészen közel hozza a világegyetemet. Hogy a Naprendszerből kiléphetünk, ahhoz sokkal több vodka kell. És még annál is több sör. A Sörúton a Tejútra. Urááá!

Buldózerek, kombájnok, mentőautók, hullaszállítók, exkavátorok, fúrótornyok repülnek a tér fölött. A metró alagútjaiban űrrakéták, vadászrepülők suhannak, a sötétségbe burkolt állomásokról sétarepülésre viszik az utasokat.

– Piszátyel Viktor Jerofejev – tiszteleg a vodkamenet, a sörhadoszlop. – Gyengeséget, halálos kórokat! Örületet, szédülést, betegséget, onkológust, urológust, urááá! Nagy végső bukást, örökös másnapot, némaságot.

És a Vörös téren száll a dal:

*Machen wir's den Schwalben nach,
Bau'n wir uns ein Nest!
Bist du lieb und bist du brav,
Halt' ich zu dir fest.
Bist du falsch, o Schwalberich.
Fliegt die Schwälb'bin fort,
Sie zieht nach dem Süden hin
Und du bleibst im Nord!*

A szovjet emberek kedvenc színésznője, a náci idol Marika Rökk dalol. Walpurgisfürstin huszárcsákóban, huszármantében, fekete cicanadrágban:

Túl az Óperencián boldogok leszünk.

A díszszemléről a piásüvegek azonnal az italmérésekbe mennek. A tolóablakos utcán át árudákba, a lépcsők alá eldugott üzletekbe, a taxik csomagtartójába, a vasútállomások kioszkjaiba, a nómenklatúra-büfékbe, a titkos ivőzugokba, a kukucskaablakos bugyákba, a járdaszélen vadászók ormótlan zsebeibe, a kapuk alatt berúgók pontos markába, a kristályragyogás éttermekbe, a sorsunk eldöntő világasztalokra, az elmegyógyintézetek gyógyszersekrenyeibe, az óceánjárók kamráiba, a repülőgépek italkonténereibe, a vonatok étkezőkocsijaiba, a bőröndök rejtékébe. A Tejút minden méterénél ott ragyognak a palackok, a poharak, a

korsók, a stampedlik, koktélpoharak, borospoharak, kancsók. Az emberi boldogság kiteljesítésének teljes fegyverzetében vonul a díszmenet, Jubileumi vodka, Sztrolecki, Sztolicsnaja, Szibirszkaja, Psenyicsnaja, Szmirnov, Nemiroff, Beluga, Russzkaja, Sztandart, Grom-444: „A tiszta vodka nem hagy foltot se az egyenruhán, se a becsületen.”

A szövetségesek! Megalkotni a legtisztább vodkát a világegyetemben. Az Absolut, a Skyy, Finlandia, Grey Goose. A testvérországok! Warszawskaja, Wyborowa, Zubrowka, Soplica, Becherovka. A magyarok! Kádár János boldogan szemléli Vahot Imre szibériai rénvodkájának díszmenetét. A Keglevich vodka díszszázada! Nemzeti büszkeségünk, ki emigrációba soha nem kényszerült, összetartásunk jelképe, a folytonosság fluiduma, a történelmi valóságának elszakításából erőt merítő magyar társadalom kedvenc itala: a füttyülő barackpálinka. Szamártéj, az orosz tanárok jutányos kedvderítője. Kétszáz négyzetméter kisfröccs pufajkában, davajgitárral.

Kádár János ül a kisböröndön és bámul. Belecsomagolta az összes törvényteleniséget, aljasságot, közepszerűséget: a ravatalánál sorban álló tíz- és tízezrek örökségét.

– Én az összes pártkongresszuson mondtam a népnek, hogy csak a mézet kell nyalni. De megették a madzagot is. Az összes madzagot. Hiába beszéltem, hogy kenderből sodorják, ez igaz, tartsuk magunkat az igazsághoz, de már nincs marihuána benne semennyi. Ez meg a másik igazság. És mégis megették. Én meg szaladtam utánuk a mézzel. De már nem értem be őket. Elment közben az idő. Elhagyta őket is meg engem is. Persze, hogy ez a gyomrukat megfeküdte. A sok lenyelt madzag belülről kötözte össze őket. Hát zakuszká is kellene ehhez a rengeteg italhoz itt nekem. Harmincéves foclicipőből darált sportsalátá, azt hozzanak, aranyoskáim, csak ügyeljenek rá, hogy nekem jussanak a Krivoj Rog-i vasérből készült emlékstoplik. Utána fölhajtok egy flakon Irixet gyomorégés ellen meg egy kis cserszömörccés samponos metanolt. Minél jobban megvakulok, annál tisztábban látom a jövőt. Na. Most Magyarország ügye. Mert újjászületett, ez igaz. De látni kell itt a nemzetköziség színterén az igazságnak a másik felét is, hogy torzszülött törpeként jött az újvilágra. Artikulátlan hangon sorolja a bánatát, ami nem érdekel senkit. Ami viszont nem zavarja a legkisebb mértékben sem, mert süket is meg vak is. Ezért csináljuk a Sacher-tortát paprikás krumpliból. Ezért vagyok itt én a miniszterelnök, az első titkár, az örökös elnök, a piszoár hercege. Hát odajártak kérincselni utánam. Az volt a pártközpont legfontosabb alosztálya. Meg a Vasas Székházban is. Ezt az egészet Lenin elvtárs is mind megmondta. De már ő is rég visszaadta a lelkét az úrnak. De nem vették vissza, amiről viszont nem én tehetek, ezt elhihetik nekem. Nem köllött, hát nem köllött. Divatos, új öltönyében itt kering fölöttünk. Látom is. Most már újra kapitalizmus van. Mert visszajött. Úgy mondom akkor, hogy amit mondok, igaz legyen. A mi termékünk a győzelem. Úgyhogy vesztettünk. Hiába jön a brjanszki erdőből a partizánvodka, feketén főzik háznál, és az adó meg nincs befizetve utána. A törköly. A burjácska. Mert abból él az állam, az adóból. Azt akkor is be köll szedni, ha nem úgy hívják. De nem fizetik be. Hát én se tudtam mindent elérni, hiába voltam az összes részletre kíváncsi. De most már megvalósult az önmagát

megfigyelő és besúgó nép követelménye. Nagyot fejlődött a háromperhárom. Itt, az én fejem fölött is hét kamera van, pedig én már nem vagyok senki. Azt hiszik, nem tudom? Azért választottak meg, hogy leszavazhassanak.

– Ki ez? Ismeri valaki? – kérdezi Venyicska a dísztribünről.

– Hogyhogy? Én nem ismerem magát! – mondja Kádár. – Engem mindenki ismer.

– Igen? A Krisztall vodkagyártól, a Hidegló utcából?

– Csak egy bukott diktátor Budapestről.

De ki beszél? Ki mondta ezt?

Az angyal, aki Venyicskára vigyáz?

Az ördög, amelyik Kádár Jánost őrzi?

Egy hang a térről? De hol van? Merre bujkál? Kádár föláll kisbőröndjéről, és úgy keresi a hang tulajdonosát.

– Budapest vezérőrs csillagunk volt. Néptánc a danse macabre kótyagtollas kis-kalapban nálatok – mondja Venyicska. – De mit kerestél te ott?

Kapkodja Kádár a fejét, de nem látja, hogy honnan jönnek a hangok:

– A népirtó, a népirtó. Ő az, aki miatt nem! Aki miatt én nem láttam nemzedékem legjobbjait az örület romjaiban. Pedig mi nagyon tudunk megőrizni. Átbucskázni a fejünkön és ádáz prófétákká változni át. Én nem láttam nemzedékem legjobbjait, se a zsenialitás pompájában, se az örület romjaiban, mert elkaparták őket még a születésük előtt.

– Tiltott műtéthez kell megbízható ember? Kádár! Az igaz, hogy nincs orvosi diplomája, de hatalmas a gyakorlata: hat és fél millió abortuszt csinált, így irtotta ki a saját népét. Tökéletesen dolgozik!

– Nem táborokkal, nem börtönökkel, veréssel. Békés háborút indított, a legyőzöttek is imádták őt. A tankok csövének helyére kaparókanalat szerelt, és magyar egyenruhában vezette ellenünk.

– Persze, cisztát is műt klottgatyában. Profi. Műtét után bekeni a sebet káposztás cvekedlivel.

– És ezt csak most mondjátok? – kérdezi Venyicska.

– A magyar irodalom esemény utáni tablettá.

– Egy mondat a részleges becsületről.

– Revelatív mellébeszélés meg nem nevezett diktatúrákról.

– Én ha magyar író volnék... – mondja Venyicska.

– Majd hülye legyél az lenni!

– Fagyállóban az igazság.

– A magyar irodalmat én meg úgy imádom! Amikor karikás ustorral teleri Babits a Danaidákat a Hortobágyon. Nincs is annál szebb sehun.

– Belémosott száz bűnöktől a Parlamentnél az Ohio.

– Halott halottaitok, ó de jó.

– Ki hiányzik közületek?

– Na ki?

– A Gum áruházban és Pesten a Corvinban...

– ...egyszerre két helyen!

– A Sír utcai szatír!

- A kötélverő szövetkezet társelnöke.
- Mi már abbahagytuk, hogy érezzünk. A fagyálló érez helyettünk.
- Ha éreznénk, nyomban belehalnánk.
- Ígyunk!
- Megismerem! Ő az, a Kádár! Segít az öregeknek cipelni a szatyrot.
- Egyszerre két helyen!
- A Corvinban és a Gumban.
- Ez is csak jobboldali propaganda! Az öregeknek nincs pénzük vásárolni.
- De ő kifizeti helyettük a számlát.
- Venyicska azt írja, hogy az igazság nem a bal oldali, de nem is a jobb oldali, hanem a középső keresztben függ. Jobbról is, balról is latrok.
- Cserje utcai telkére a világ minden tájáról összegyűjti a hajléktalanokat, paprikás krumplit főz nekik. Soha nem ürül ki a kondér.
- És abban a kicsi házban, amelyben miniszterelnök létére olyan szerényen élt, elfér mindegyik hajléktalan. Nem tudnak annyian bemenni, hogy ne jutna hely nekik.
- Csoda történt!
- Csoda!
- Na ezen meg mindenki röhög.
- Hahaha!
- Bruhahaha.

Venyicska bőröndjét a mellvédre teszi, a Ragályos Erő koktélishoz való literes söröskorsóba három deci kerozint önt, a jégkockatartóból belezúdít egy tárra való 7,62-es palacknyakú Tokarev pisztolylőszert, jól megkeveri, fölrázza, belenyom egy flakon energiatöltet, színig tölti patikai tisztaszesszel, rászéleteli Misa mackó orrahegyét, és Kádár kezébe nyomja.

– Kutyaharapást szőrivél! – biztatja Venyicska. – Masszív lötty. Nem iddogálásra való, hanem kómára. A szabad fogyasztó rögtön kollabáljon tőle, s fölriadva azonnal megrendelje a következő adagot. Inkább saját magadat nyírd ki, mint másokat.

Kádár vissza akar ülni, hogy a koktélját elfogyassza, de rég ellopták a kisbőröndöt, szétosztva a tartalmát közöttünk. Kezében a Ragályos Erővel téblábol a téren. Venyicska sehol, már elindult a Kurszki pályaudvarra. Az önjáró üvegek után hasukon fekvő, pucér részegeket kötöttek, az Aranycsillag zenéjére kigyózik, vonaglik, vergődik a végtelen felvonulás. Minél több hősi halott! Minél több. Annál nagyobb volt a csata.

Fehér Renátó

Ferdinánd híd

*Megfigyelni a hőtágulást a nyárutóban.
Szezont zár a nemzeti ünnep
– ez a néhány maradéknapi
már csak éber nyújtózkodás.
Domborodik a híd háta, és
feszül az aszfalt, akár a bőr.
Az anyageloszlásról a meztelenség
beszél a legérthetőbben, ahogy erről
a fájdalomról talán a megkorbácsoltak.
Az elővigyázatosság mégis eltúlzott,
a tűzijátékot a horizonton lövik föl,
vissza pedig a folyóba potyog,
se nem csíp, se nem csiklandoz.
Fölül mozdulatlan a fekete, ami feszül,
míg a mederben csak sínek futnak, folyton kifelé.
Csak a riadt kutyák sejthetnék, hogy
várakozástól nem lesz semmi közelebb.
Még valami zizegés, félprecíz mechanika,
és a bolthajlások alatt egy ország már sehol.*

Hosszabbítás

*Egy vonalkód ütemére
tördeli egymást fél- és holtidő.
Így csordogál többnyire a játék,
hogy gólelőnnel jöjjön új taktika:
nem hirtelen, csak kishalál, ahogy
fogyni sürget bontatlan perceket,
amit a pályán kívül soha. Pedig
az időszámítás mindenhol ugyanaz,
az eredményjelző is részidőt mutat.
De a szabálykönyv csak az ellenfél
iránti sportszerűtlenséget bünteti.*

*A játékról legtöbbet pedig a labda tud,
aki kint felejtve fuldoklik a bejátszható
pályán, mert kiállították körülötte
mindkét csapatot. Az összefoglalóból
a kihagyott helyzetek is hiányoznak,
a tribün kiürül, hűlnek a reflektorok,
a gyeptégla szálai kiegyenesednek.
Hosszabbítás az, ami a következő
kezdőrúgásig eltart.*

Terminál

*Az újabb tízezer kilométeres jubileumra majd
landolás után koccint utaskísérő és pilóta,
a terminálsajtó pedig megírja, hogy
nemcsak a levegőben elválaszthatatlanok.
Arról már nem értesül az utazóközönség, hogy
mindig kilenc kilométer magasban, de hova
is vezetnek a légi folyósók azoknak,
akik föntről előzik az időzónákat,
de céltalanul bolyonganak az arrivalben,
mert megérkezni úgyis csak zuhanás után lehet.
Amikor pedig a reptéri motelben lefekvéshez
készülődnek, hogy összebújjanak, mint két koala,
beköszönt aznap a huszonötödik óra.*

Balaskó Ákos

Honvágy

*A vándormadarak szeme mélyén, a retinák
kék fényre érzékeny csapsejtjei tövében van egy fehérje.
A beömlő fény hatására kihullik belőle egy elektron:
a másodperc milliomodrészéig lyuk tátong a madárszemekben.*

*A vegyület szerkezeti energiaminimumra törekszik,
így rögtön a hátrahagyott helyközbe billen
egy másik részecske, egy ikerpár fele.
A megérzések törékeny egyensúlyi helyzetében*

*ez kegyelmi állapot, ahol a Föld mágneses mezejének
alig mérhető irányváltozása is gyors apályt eredményez,
a hullámfüggvények végletekbe omlanak össze,
homokká szemtengerfenéken.*

*A felbomló kötések mentén új reakciók zajlanak le,
kissé megbillen végül a madártörzs,
a szárny ellenszegül az uralkodó széliránynak,
mert a hazaút nem arra van.*

Lárwabáb

*Mérgező rovarok költöztek a pupillák helyére.
Azt mondják, a stressz miatt, mert negyven óra talpon.
Harapások mentén folynak egymásba a napok,
szájszerveik véresre rágják a szemfehérjét.*

*A könnycsatornák padlózatába,
a korhadó szájpadrásra bábozódtak.
A fogcsikorgatás számukra meleg tej.
Telepeket alkot benned a fájdalom.
Vándoridegeket küldött maga helyett,
bejárni a végtagok üveggyapotmezőit.*

*És csupán szűk másfél napjuk van
átgázolni az elmúlt hónapok tetemein,
hogy legalább ők kirajzzanak.*

Lomtalan

*Évente jöttek, olyankor fényesre nyalták a lakását.
Úgy kellett lefogni, üvöltözött, mikor szélesíteni kezdték
szobákká vissza a járatokat, rést nyitottak
a papírhalmok pótfalain, a flakonablakokon,
hogy az átizzadt por végre megmozgathassa a tagjait.*

*A szag inkább geológiai, semmint biológiai volt.
Lassú felhőkben szállt fel hozzánk.
A végső segélykérések szagokkal terjednek
Talán pont azért, mert a szagok hordozzák
az emlékezet legmélyét is.*

*Egy idő múlva már nem ellenkezett.
Csak körbe-körbe járkált az udvaron,
azt motyogta, hogy de hát ez ő maga.
Szakállában egy kotorékállat neszezett.
Széthordott avar lett az arca, idővel
tejfölös dobozokban gyűjtött csirkecsont.*

*Mindent vittek, minden ömlött.
A szóróanyagok, a mélykék propaganda,
lyukas lábosok, megállt órák, letört kakukkok,
generációk lámpaernyői, szétmálló dobozok,
a szatyrokba gyömöszölt szatyrok, penészes
kiflivégek csomózott nylonban, zsákokba gyűjtött
gyerekruhák, három Orion katódsugárcsővét.
Abból a garzonból órákon át úgy ömlött ki a lom,
ahogy diktatúrák belsejéből az öngyűlölet.*

*Másfél sittkonténer telik meg egy évvel.
És minden évben jöttek. Egész tegnapig.*

Illyés Gyula

Félbe-szerbe I.

A nemzeti érzésről

Egy ördögfi vallomásai

A nemzeti érzés mély élményét a XX. század Európájának polgárai a cigányoknak, a zsidóknak, majd a négereknek köszönhetik. A XIX. század ugyanis legbüszkébben tán épp a nemzeti érzéssel számolt le, megállapítván, hogy nevetéses, és hogy indító okai anyagiak. Minthogy az indítóokokat a határt-nem tisztelő anyagiasság el fogja tüntetni, el fog tűnni a sovinizmus, a nacionalizmus, a szegregacionizmus; mert hisz végül a sokféle anyanyelv is eltűnik; azok határai lévén a legpukkasztóbban nevetésesek. A századforduló Európájában a cigányok, a zsidók és a négerek azért voltak valamiféle mély talajai az említett érzések tenyészetének, mert rájuk a társadalom legalacsonyabb rétegében élő is valamiképp lefelé nézhetett; illetve abban a hiszemben lehetett, hogy lefelé nézhet.

Századunk legnagyobb meglepetése, minden értelemben, a nemzeti gőg sose tapasztalt arányú újjáéledése, azaz új vulkánkitörése volt. A vulkán betömése – a hitlerista-fasiszta pokol visszanyomása – a fehér civilizáció egyik legnagyobb – tán legutolsó – történelmi közvállalkozása volt. A teljesítmény hagyományos túlértékelésével, illetve a szokásos hiszékenységgel. Azzal nevezetesen, hogy vulkánokat lehet betömni; helyesebben, hogy a vulkánok ellen a védekezés véget érhet a betöméssel.

Fasiszta az, aki a maga nyelvi, vallási, faji közösségének más elbánást akar, mint a többinek. Ilyen meghatározó eszközzel vizsgálva a vulkán mormolását, semmi kétség, hogy az éppúgy forralja, fortyogtatja a lávát, mint az első megfigyelés óta, épp oly pokol-mélyről gurgulázza a köpésre szánt köveket, mint legutóbbi dührohamakor. A láva forróságát kielégíthetően magyarázhatjuk ma is akár a piaci anyagiak fűtőerejével. De az indulati mélység megmérésére hovatovább tán a jungi zsinórok sem elegendők.

Levinni a nemzeti érzés boncolását a mélytudatig, a pszichoanalízis sejtette gyehennáig, érdekes eredményt ígér. Két föltétellel. Ha hiszünk a lélekelemzés tömeggyógyító erejében; ami képtelenség. Ha minden magára oly büszke közösségből egyáltalán akadna e vizsgálatra kellő számú jelentkező, vagyis olyan

páciens, aki szégyelli, amire büszke: abból akar kigyógyulni, amitől jó erőben érzi magát. Ez ellentmondás ugyan, de nem logikátlan sem a történelem, sem a lélek szálbonyolításában.

A cigányok a falvak végén sátoroztak, kondéraikban dögöt főztek. Ám a falvak polgári ebédlőinek falán az ábrázolványoknak legalább fele ilyen dögfőzést propagált, a háttérben dobrázó lányokkal, pipázó szipirtyókkal, banditahajzatú vajdák-
kal – mintha az a nomád élet volna az igazi, a – „festeni való”! Épp ily fönntartásos volt a zsidók szemlélése is: minden nagy bankó a keblükben van, s ráadásul a Biblia, az összes prófétával, sőt Jézus Urunkkal, ha jól odanézzünk. S a négerek? Esetükön látni igazán, milyen óriási dolog – a festészet s a hit mellett – az irodalom is. Mielőtt Európában megjelent volna csak egy néger csoport, itt volt a Tamás bátya kunyhója, a Convent határozata: a szellem elébük szaladt s diadalkaput emelt nekik, utólag fontolgatva az ellentmondást, hogy befogadja-e valóban őket.

*

A szerencsenek, a cigányok, a zsidók révén jutottam a magyarok iránti érzelmeimhez. Az előbbieket eszmélkedésem idején Európa-szerte általában – legenyhébben szólva – fölülről lefelé emlegették. A romantikus olvasmányok és a naturalista mélynyomatok – a zsánerképek – hatása alatt én azonban éppenséggel fölfelé néztem rájuk, illetve eszményesített típusaikra, hisz valóságosan keveset ismertem belőlük. Az üldözöttnek a könyörülethez van ősjoga, az elnyomottnak a szabadsághoz. Dumas, Dosztojevszkij művei megszerkesztették még a prostituáltak ősjogi kódexét is; Szonja is, Mathilde is, hogy így fejezzem ki magam, Tamás bátya kunyhójában nevelkedett.

Az a mosollyal fedetten is kemény megvetés, fojtottan is izzó gyűlölet, bányatűzű ártani vágás, amely a magyarokat Európa némely országában övezte, csak annyiban különbözött a más hasonló nemzetek elfogultságától, hogy azt a magyarok soha nem tudatosították. Annyira képtelennek vélték, hogy magát a figyelmeztetést is ingerülten visszautasították. Nem voltak-e vajon mindig a szabadság népe, nem vívtak-e dicső forradalmakat és kultúravédő háborúkat, nem adtak-e nagy szenteket és zongoraművészeket a világnak? Agyukat ezek a képek töltötték, tartották valamiféle főemelő mámorban.

A kívülálló néző számára annál nevetségesebb volt a viselkedésük. S annál szálnalmasabb.

*

Egy internacionalista följegyzései

A filozófiákban modernül tájékozott mérnöktől hallottam – nevetéssel ellensúlyozta a gondolat merészségét –, hogy még a gépek is másképp járnak, szinte valami belső „öntudattal”, ha megfelelő a végeznivalójuk. Az üresen forgó géptönkre megy: szétesik. A népek – mint bármely közösségek – szellemi élete akkor frissül meg, de a megújulás fokáig, ha feladatok kerékszerkezetét forgathatja: ha erőt fejthet ki. A magyar anyanyelvű közösségnek szellemi életét szerencsésen

frissítheti s újíthatja meg párját ritkító végeznivaló. Feladatoknak olyan elmefeszítő, oly sikerélményt kínáló sora, amelytől – kellő tájékozódás után – idegenek is föllelkesülhetnének, távolibb-közelibb közreműködésig.

Minél sajátosabb egy nép történelem alakította sorsa, természetszerűleg annál sajátosabb-nehezebb sorshelyzetének pusztá ábrázolása. De már maga az ábrázolás is előrelépő kezdet. Fájdalmakat fejezhet ki háborgás nélkül. A tollát kellő fölkészültséggel még panasz fogalmazására irányíthatja az író, az írástudó.

*

Aki nem birkózott meg Ady hatásával, azaz Ady után is képes nem lett magyaroknak magyarokról a remény hitével írni, az nem tudja, hogy a költők hatásában a verstani az utolsó. Ady nem a költőkre akart hatni, nem is az irodalomra. Egy népre. Széchenyi óta nem volt olyan megrázó erejű írástudónk, mint ő. Az igazával hatott, a szókimondásával. S avval, hogy még így is – hatástalanul: akkor, amikor még értelme lett volna. A kései – már hiábavaló – hatások a legmélyebbek. Okulásra. És ha az is késő: erkölcsre. Léven, hogy az utóbbi már független a sikertől. A reménytől is.

*

A népek között – akár a még oly szelíd természetű növények között elkerülhetetlen a versengés; a nemzetek között még kevésbé: a nemzet felhámat növesztett nép. Hát még az államok között. Mégis, mind e közösségek jól eszmélkedő tagjainak ezek összesítésén kell munkálnia. Azok közé tartozom, akik bízva várják mind e közösségek fokozódó összebékülését; világméretű nagyközösségét.

*

Akit fojtogatnak, először is a hangját veszti. Holmi nemzeti akasztófahumor tünete is lehetne az a tréfálkozás, ahogy (annak idején) emlegetni szoktuk, hogy a megfojtásra vetett népek „sorsproblémái”-ról, vagyis fájdalmaik alapokairól csak zsenifokon lehet szót ejteni, az illető népek körében is. Egy-egy (akármilyen nyelvű) Berzsenyi olimpusz-magasságú hangjára még figyelem jeleként ráncolódik homlok, hajlik oldalvást fül. Ismételd meg csak két gradussal lentebbről a szavait, fogadtatása: értelmetlen összetekintés, gúnyos – ha nem nyegle – le- és közbeszólás, a fül félrefordítása helyett a tekintet félrefordítása, kit érdekel ez a maradi história, beszéljünk jelen időben.

Ady „dermesztő helyzetföltárásai”-t (és már-már eszelősen profetikus „jövőbelátásai”-t) a lángelméjű verssorok ma is azon elevenen vetítgetik fel az égre. Olyan magasan már, hogy érinthetetlenül, ismétелhetetlenül. Próbálj csak találmokra csak egyet köznapi nyelvre áttenni azokból a kérdésekből, amelyeket ő a fatumhoz haláláig intézett, megtudod.

*

A Szent Korona – nyugodtan mondhatjuk így, mert tárgyak is lehetnek szentek, mint például Páris építészeti koronája, a Sainte-Chapelle – Petőfi homlokát is nyomta. Debrecenben próbálta föl, épp a vad republikánus időkben (az

Akasszátok föl a királyokat írása után) Szemere lakásán, az erekle akkor épp ott hányódott a többi elmenekített holmi közt s a nem rossz kedélyű fiatal emberek nem állhatták meg, hogy föl ne nyissák. Amiért a történelem folyamán annyi véres marok nyúlt és lökdöste egymást, kézzel érintették, mint mondani szokás, szentségtörő kézzel. Nem csapott ki belőle láng, így letörölgették. „Állandó viselésre nem alkalmas” – jegyezte meg Petőfi.

*

Vásárhelyi Győzőnek – mint annyi magyarnak – nyilván háromszor-négyszer le kellett betűről betűre diktálnia a nevét, amíg papírra vetették. Telefonba vége-hossza nem volt az ismétlésnek. Végül úgy ejtette ő is a nevét, ahogy a franciák. Aztán úgy is írta.

Így kell elképzelnünk. Rögtön igazat is adva neki. Emberi – őseMBERI – jog, hogy kimondható nevünk legyen.

Leheletérintésű villanyütés fut át rajtam mégis mindannyiszor, hogy mi magyarok magunk közt ezt a nagyon is alkalmas nevet a franciás olvasási szabály szerint Vázárelinek ejtjük.

Szent-Györgyi Albert neve még keményebb próbára kényszeríti a nem magyar nyelvet. Az ő esete mégis más. Villámcsapásként lett az ő neve világhírű. Neki nem lépésről lépésre kellett megismertetnie művét és nevét.

*

Szeli István tanulmánya a *Hídban Nemzeti irodalom – nemzetiségi irodalom* címmel a megoldhatatlan kérdésről, hogy hova tartozik inkább a vajdasági magyar irodalom: a jugoszláv irodalomhoz-e vagy a magyarországihoz. Ehhez hasonló a romániai és a csehszlovákiai magyar irodalom problémája is. Mintha egy élő ember egyik lábát egy kőoszlophoz kötnék, s így biztatnák haladásra! A kérdés a pusztta létevel tisztességtelen. Az emberi jogérzet válasza ugyanis az, hogy nem az irodalomnak, hanem az egész nemzetiségnek kell a maga nemzetével együttműködnie.

*

A külföld magyarjaihoz

Miért van két szemünk, és nem egy? Azért, hogy két oldalról lássuk a tárgyakat. Hogy helyükre tudjuk tenni őket. Hogy helyes méretükben és kiterjedésükben, azaz megfelelő dimenzióban fogjuk föl a világot.

Két fülünk is ezért van. Hogy jobbról-balról egyaránt észlelhessük a hangokat és zörejeket. Hogy minél biztosabban érezzük, hol állunk, merre kell biztonságosan haladnunk.

Nem is oly régen az a babona pusztított az idegenbe került szülők világában, hogy gyermekeiket minél hamarabb az új környezet nyelvére fogják. Csakis azon beszéltessek. Mert így hamarabb elsajátítják azok az új nyelvet; időt nyernek a tökéletes beilleszkedés dolgában. Fejüket nem terheli a múlt, agyuk tisztábban, könnyebbültebben működik.

Megannyi tévedés!

A gyermeki lélek tudományos vizsgálói merőben más megállapításokat tettek, legújabbban, de részben már régebben is.

A kétnyelvűség nem csak hogy nem akadályozza a gyermeki elme fejlődését, hanem éppenséggel serkenti; frissíti és erősíti. Anyanyelvünk szavai márványvésetként rögződnek agyunkba. Az ötletes szerkezet, mely anyánk öle után már első pihenőhelyünként szolgált, számunkra hitelesen, tovább nem magyarázható sorrend alapjaként mindvégig az ágy lesz. Ha megtanuljuk más nyelven is a nevét, attól az eredeti ágy képe és élménye nem homályosul el, hanem élesül, tárgyyszerűbbé válik, s így, mondhatni, jobban használhatóvá is az elmében.

Azt különösebb tudományos vizsgálat nélkül is régóta tudta a világ – főleg a módosabbak világa –, hogy a két nyelven beszélő gyermek hamarabb lesz önálló és öntudatos. Jó föllépése, majd érvényesülése a társaságban – majd a társadalomban – gyorsabban következik be.

Kincstől és fegyvertől fosztja meg tehát gyermekét az az idegenben élő szülő, aki nem adja át neki, amit voltaképpen játszva átadhatna. S aminek átadásával ő maga is ugyancsak nyerne.

A lélektani vizsgálatok szerint ugyanis a két vagy több nyelv állandó használata az életkor minden szakaszában élesíti és frissíti az elmét.

Nem fér ide – mert hisz ahhoz egész könyv is kevés volna –, hogy a kétnyelvűség aztán mi mindenre nyit utat. Mit jelent a világot nem csak két szókincs, hanem két kultúra látószögéből nézni. Vagyis mit kapunk, ha a magyar nyelv tudását például a magyar irodalom és szellemi élet megismerésére fordítjuk. A nyereség nem csak egy más szempont, egy második dimenzió. A magyar talajon termett és termő szellemi művek önmagukban is példásan értékesek. Hisz azok, akik csak magyarul beszélnek, azaz teljesen a magyar kultúrából táplálkoznak, Európa népei sorában is megbecsült helyen állnak

*

Tzarával egyszer vesztem össze, 1947 februárjában. A Csehszlovák Köztársaság törvényt hozott, a területén élő körülbelül egymillió magyart másodrendű állampolgárnak deklarált, deportálásra ítélt. Ezek egy tömbben a déli részen éltek, a magyar határ mentén, az 1920-as békeszerződés szakította el őket az anyaországtól, melytől a történelem folyamán soha elszakítva nem voltak. A hitlerista háború elején ismét magyar adminisztráció alá kerültek, s ezt szívesen fogadták. E bűnükért kitelepítésre ítélték őket, mikor Tzarával találkoztam, kétszázötvenezret már deportáltak is, csaknem kivétel nélkül parasztokat, harminckilós csomaggal, ötórás határidővel, vagonokba terelve, géppisztolyok közt, puskatus- és vesszőcsapások alatt. Fényképek voltak erről, sőt – titkos vagy szadista – filmfölvételek képes lapokban is. Tzara fölháborodva dobott elem néhányat belőlük, szállodai szobájában, ahol hívására fölkerestem.

Az háborította föl, hogy ezek a képek nyilvánosságra kerültek. Akkor már jó huszonöt éves – még a Dada hőskorából datálódó – barátságunk alapján emiatt gondolt engem, illetve rajtam át a magyar írókat felelősségre vonni. A magyar – a kommunista – írók ugyanis azokban a hetekben valami deklarációban ezeknek

az intézkedéseknek nem megszüntetését, hanem csak könyörületesebb alkalmazását kérték a világ baloldali íróitól, így Tzarától és az akkori francia baloldali művészekről. Úgy érte, közbelépésre kérték őket a csehszlovák írónál. A kitelepítés kormánybiztosa ugyanis egy szlovák költő volt, csak keresztnévén, a Danielre emlékszem, egyik hivatalos előkészítője pedig mint aktív miniszter, egy másik költő, Novomesky.

Rómából érkeztem jó egy hónapi kint tartózkodás után Párizsba, minderről most értesültem. Különösen a fényképek voltak rám hatással. Marhavagon szögesdróttal bevont nyílása mögött szomjas csecsemőarc dadaista szívbe is belenyilall. Fenékbe rúgás alatt fölhömpölyödő asszony, különösen egyszerű viseletben; csizmás halottak mögött cigarettázó tisztcskéik – Tzara izgatottan nyújtogatta elém a képeket.

– Sürgősen intézkednie kell ez ellen! – mondta.

Az ellen, hogy ezek a képek terjedhessenek; hogy annak a deklarációnak visszhangja tovább fodoródjék. Az ellenség fölhasználja. A dunai népek összekülésének aláásására.

*

Kétoldalú érdek, hogy a mégoly nagytömegű nemzeti kisebbség tagjai megtanulják az állam nyelvét. Hasznát veszi az állam is, a nemzeti kisebbség tagjai is; főleg olyan államban, ahol a felsőbb fokú művelődés csak az állam hivatalos nyelvén lehetséges.

Érthető tehát, ha gyermekeiket a kisebbségi szülők az állami nyelv iskoláiba, sőt óvodáiba íratják, nem pedig saját anyanyelvüknek még itt-ott működő intézeteibe.

Természetes volna, ha az állami nyelv iskoláiban a gyermekek az államnak pusztán a nyelvét tanulnák meg. De el kell sajátítaniuk az állam szépirodalmát, képző- és zeneművészetét, hivatalos történetírását, szokás- és igazságszisztemét. Ezek szemlélete gyakran ellentétes azzal, amiben a kisebbségi nép tömegei nevelődtek és magukénak vallanak. Ekként a gyermekeknek nemritkán saját népük lebecsülését kell megtanulniuk és vallaniuk, főleg, ha a történelem folyamán a két nép harcot viselt egymás ellen. Ahogy népük egyéni történelmével és irodalmával, úgy annak népdalaival sem ismerkedhetnek meg. Elkerülhetetlenül kiszakadnak addigi szellemi közösségükből.

Hogy a gyermekek már zsenye korukban milyen nyelvű oktatásban részesülnek, erről az állami szervek döntenek, kimutathatóan igen elfogultan s így igen sok egész életre kiható sérelmet és torz helyzetet teremtve. A szülők számára is. Az idegen iskolában gyermekeik elidegenednek tőlük. De a saját anyanyelvük iskolája gátat vet társadalmi előrejutásuknak. A választás a népükhöz való hűség és az anyagi boldogulás, vagyis a becsület és az érzelem között a racine-i tragédiák csapdájába szorítja a kisebbségi szülők millióit minden esetben, amikor gyermekeik jövőjéről kell döntenieik.

*

Talpra állt nép, fölépülő nemzet

Szívszakító látvány volt – mert még film is mutathatta –, ahogy a földrengés azt a városrészt romba döntötte. De szívpezdítő volt a későbbi fölvétel: a nyüzsgő nép az újból fölrakott falakon, a megtisztított utcákon és körutakon. A romboló roham nagy időközökben háromszor tört a városra; az építő rajzás minden esetben frissebbnek, győztesebbnek tetszett, noha csak szívós volt folyamatosan, csüggedetlenül. Hányadszor állt össze a magyar nép államisága? Hányszor gyűlt újra olyan-amilyen tető alá a magyar anyanyelvűek községe? Volt, amikor maga a nemzet is úgy szétszórattott, hogy a különben ismerős hegyeken és folyókon át fiai azon a közös nyelven sem válhattak szót. Vegyük most a mesék sárkány szétszaggatta kiskondásának példáját, aki a tóba, tűzbe, felhőkbe hajított fejből, kézből, lábból egy varázsmondásra csak edzettebb-erősebb vitézzé ismét egybe-szökkenve már lóra is szökken, s neki a szörny még hátralévő fejeinek?

*

Testünk azokra az elemeire – láthatóan és szemmel nem láthatóan a nyüzsgő sejtekre, sőt férgekre – bomlik, amelyekből összeállt. Eliszonyítóan. Természetesen attól a nézőponttól függően, amelyről éppen szemléljük. Ugyanez a nyüzsgés, az egybeállás idején nem visszahökentő és undorkeltő, hanem éppenséggel vonzó és gyönyörködtető.

Azon merengek el – mintegy a búcsúszavakat gyűjtögetve –, hogy vállalom a múltat. A vég és a kezdet közti különbségtevést hagyjuk függőben magunk közt is, olvasó, détestable lecteur, mon semblable, mon frère.

*

A humus latin szó; világosan s egyértelműen: csíráképes talaj. A humifikáció folyamatára keresett értelmezést sokáig a vegytan, csaknem annyit, mint a lélektan a lélekre. Az első állomás: a „trágya beéredése”, az addig szerves anyagok kellő mennyiségének minőségi átváltozása. („A régebben feltételezett uerin, ulminsav, krén- és apokrénsav, illetve a humin és huminsav hatása alatt.” Liebig iskolája szerint a tüzetesen tanulmányozott szerves anyagaikat közvetlenül szervetlen vegyületekből alkotják.)

*

A virág megzavar. Megnyugtát a félig ért gyümölcs is: van remény! Csak azt, ami megvalósulhat, tartja szépnek a vén.

Dicsértem még a fát, amely virágot előbb hozott, mint levelet.

*

Köztudomás – sőt közbeszéd –, hogy az öregség hátranéz,
sőt bele is költözik gyermekkorába
E tartományban nézelődök magam is
távoli föld, de nyelvét könnyen megtanultam.

*

*Jó a jajongás szabad
kora: kiadhatod magad,
múltad tárnamélyébe fojtott
üvöltéssel lehetsz boldog...*

*Nincsenek isteneid. Egy
Atyád urad sincs, egy híved.
Üres a mező, a csatáké –*

*

*Rövid vezényszavakkal
vonult be ez az április
Őrségváltás az est s a hajnal.
Van már előőrs fecske is.*

*

Elsőbbség

*Úgy fő a gondolat a versben
Hogy főjön is, hogy ne maradjon nyersen
belőle egy csipet sem –
Eméssze lélekké a testem.*

*

*Gépfegyver torkolattüzek
imitt-amott
megint szünet
 nélkül: a téli csillagok!
Itt hát megint az ütközet:
izzik az ég s a föld vacog.*

*

FÉLBE-SZERBE

Összegyűjtött tanulmányainak, az 1964-ben megjelent *Ingyen lakoma* című kötetnek a végére sorolta be Illyés Gyula „Félbe-szerbe” címmel azokat a rövidebb-hosszabb írásait, amelyeknek műfaját eltérőnek ítélte a tanulmányokétól. Féloldalas bevezetőjében – nem megtagadva iparosmester felmenőit – a kovács- és bognárműhelyek sarkában félretett, félig megmunkált fém- vagy fadarabokhoz, föl nem használt alkatrészekhez hasonlította a művészek és az írók műhelyeiben ugyanúgy felhalmozott, munkába vett, gondolatban előkészített vállalkozásokat. Sok, hasonlóképp abbahagyott írás – vélte – „megérdemel, ha többet nem, annyi eltűnődést: mi lehetett volna belőle, illetve, mi lehetne?”

Már apám halála után, naplójegyzeteinek szerkesztése idején, Domokos Mátyás fölvetette egy hasonló című kötet megjelentetését az ilyen, „félbe-szerbe” hagyott írásaiból, amelyek a hatvanas-hetvenes évektől itt-ott megjelentek periodikumokban, és témában is, időben is egymáshoz látszólag nem kapcsolódó rövid szövegekből álltak, egymás közötti összefüggéseik a figyelmesebb olvasó számára olyan formában mutatkozott meg, mint a sakkban a lóugrás. Ez a terv azonban nem valósult meg. A már folyóiratban vagy napilapokban megjelent „Félbe-szerbe”, „Írói gondok” vagy „Gyors jegyzetek” című műhelyforgácsok bekerültek a már apám halála után kiadott *Naplójegyzetek*nek valamelyik kötetébe. A hagyatékában több, ilyenfajta kiadatlan vázlat és följegyzés maradt fenn. Közöttük nem kevés olyan, amelyek a félbe-szerbe, vagy az írói gondok cím alá sorolhatóak, némelyeket – noha szemmel láthatóan más és más időben írta le őket apám, más és másféle papírra, és más íróeszközzel és írásvezetéssel, de később ő maga fogta egy csomóba és látta el egységes piros tollas jellel, mint összetartozókat.

Illyés Gyula maga is utal több helyen is a naplójegyzeteiben ilyen töredékekre, például 1975. november 10-én: *„Mihelyt Flóra elkészül egy-egy csomó legépelésével, átolvasom. (Hogy kivegyem, amit az Írói gondok-ban vagy a Gyors Jegyzetek-ben közzé lehet tenni.) Ilyenkor – visszapillantva – tudatosul bennem valami abból, hogy éltem. Vagyis ha nem jegyeznék le semmit, semmi nem maradna meg az élet tényéből, mert hisz az emlékezetem romlásával már a múlt heti események kifolynak a fejemből. Holmi regényként olvasom a saját följegyzéseimet, akkor már annyira nem az enyéim.”* Vagy pedig 1980 augusztusában: *„Műhelyforgács – ilyen könyvcím alatt összegyűjteni az apróbb tanulmányokat, »abbahagyott« verseket, töredékes »írói gondok«-at, egy-két naplójegyzetet. Az előszóban az emlékeztető kép: milyen keresett gyűjtős volt nagyapám bognárműhelyében a »szijács« – a gyalu alól papírvékonyan kipöndörödő forgács. De a »szijószerék« alatt fölgyűlő fahasítékok is.”*

A hagyatékából ilyen kiadatlan szövegek közül választottam néhányat a *Forrás* kérésére. Igyekeztem hű maradni apám sorrendjéhez, de természetesen, mint minden hasonló, a szerző nem látta közlés esetében, én is nyilvánvalóan érzem, hogy Illyés Gyula nem így, és nem ezeket bocsátotta volna kiadásra. Saját megítésem szerint válogattam ki a szövegeket, kihagyva az olyan részeket, amelyeket apám másutt már kidolgozottabban megírt, vagy amelyeket nagyon vázlatosnak

ítéltem. A közlésre azért vállalkozom, mert azt gondolom, kár volna veszni hagy-
ni apámnak a töredékesen is sokatmondó feljegyzéseit.

A most összeállított „csomag” témája az apámat a hetvenes évektől erőtelje-
sen foglalkoztató nemzeti érzés és a közösségi (magyar) önazonosság kérdése.
A szövegek kézírásban maradtak fenn, az *Egy ördögfi vallomásai* kivételével, mert
ez anyám gépiratos másolatában is fennmaradt, még abból az időből talán, ami-
kor apám megírta, tehát valószínűleg a hetvenes évek végéről. A következő – az
Egy internacionalista följegyzései című négy bekezdésének – mindegyikén szerepel
a hónap és a nap dátuma, az év ugyan nem, de azt a *Naplójegyzetek* 1979-es már-
ciusi bejegyzése alapján gondolom 1979-ből valónak. Korábbi időből származhat
a következő három passzus, hiszen Szeli István (1921–2011), az Újvidéki egye-
tem magyar tanszékének és a Hungarológiai Intézet vezetőjének, a kiemelkedő
tudósnek említett tanulmánya 1974-ben jelent meg. A *külföld magyarjaihoz* című
rövid szöveget apám aláírta, nem töredék tehát, hanem valószínűleg elmondásra,
megjelenésre készülhetett külföldi magyaroknak szólóan, talán a hatvanas évek
közepén. Hajdani dadaista jó barátjának, Tristan Tzara emlékének fölidézése a
hetvenes években egy 1947-ben lezajlott, és a *Franciaországi változatokban* sokkal
diplomatikusabban leírt jelenetet elevenít föl. Ezt a jelenetet, apám csalódását a
nyugati baloldali, valamikor szürrealista barátaiban a magyar kérdés meg nem
értése miatt, Cs. Szabó László megrázó erővel idézi föl, a *Hunok Nyugatonban*.
Az említett kitelepítési biztos Daniel Okáli (1903–1987) költő volt, a másik, a
Budapesten született Laco Novomesky (1904–1976). Végül pedig a próza- és vers-
töredékek valószínűleg a nyolcvanas évek legelejéről származnak. Julius von
Liebig (1803–1873) híres vegyész, biológus idézett mondatát nyilván a korabeli
sajtóban olvashatta apám, a baudelaire-i idézet átalakítása (*Hypocrite lecteur, –
mon semblable, – mon frère!* helyett „*détestable lecteur – mon semblable, mon
frère*”) szerintem szándékosan, és nem véletlenül történt, hiszen ez ugyanazt a
keserúséget fejezi ki, mint az azt követő versek.

Illyés Mária

Pomogáts Béla

A nemzethalál víziója

– Egy Illyés Gyula-tanulmány előzményei és története –

Kölcsey Ferenctől Ady Endréig

Vannak időszakai a történelemnek, amelyek szinte kilátástalannak tetszenek, az események, vagy éppen az „eseménytelenség” felszíne alatt mégis készülődnek a jobbító erők, amelyek azután szinte kirobbanva vetnek véget a tetszhalotti állapotnak, és indítanak el bátor és jótékony kezdeményezéseket. A magyar történelem szinte minden korszakában ismert ilyen fordulatokat, mondhatom: éppen a „nemzethalál” víziója volt az, amely ellenállásra, újrakezdesre, cselekvésre mozgósította a korábban szinte bénult állapotban vergődő nemzetet. Csak utalok arra, hogy ilyen tettekre és megújulásra mozgósító történelmi pillanat volt Szent István uralkodása, amely a keresztény Európa nemzetei között találta meg a nem sokkal korábban súlyos vereségeket elviselni kényszerült, és szinte a felőrlődés veszedelmének kitett magyarságot, IV. Béla uralkodása, amely a tatárpusztítás országos veszedelmével szembenézve kezdte meg a „második honalapítás” eredményes korszakát, Hunyadi János hadvezéri győzelmei és Mátyás király diadalmas uralkodása, amely az országot az európai nagyhatalmak körébe emelte. Bethlen Gábor erdélyi fejedelemsége, II. Rákóczi Ferencnek a függetlenségi háború vezetésében betöltött szerepe – és sorolhatnám tovább történelmünk felemelő és „megváltó” eseményeit.

Ilyen történelmi újrakezdéssel találkozhatunk a magyar reformkorban, midőn Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Kossuth Lajos (és hogy írókról is beszéljek), Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, Kemény Zsigmond, Jókai Mór és a többiek bátorsága és tettereje mozdította ki Magyarországot abból a bénultságból, amely a tizenkilencedik század első két évtizedének nemzeti életét tartotta fogva, szinte azzal fenyegetve a magyarságot, hogy néhány emberöltő alatt el fog tűnni Európa népei közül. Ebben az időben vált általánosan ismertté a német történelembölcslő: Johann Gottfried Herder nevezetes jóslata, amely a magyarság lehetséges végpusztulásának rémképét vetítette a máskülönb is súlyos aggodalmakkal küszködő magyar értelmiség lelki szemei elé. „A magyarok vagy madzsarok – olvasom a filozófus számunkra igen kemény ítéletet megfogalmazó szavait – az egyetlen népe ennek a törzsnek (a finnugornak), amely a hódítók közé bejutott... Most aztán szlávok, németek, vallachok és más népek közt az ország lakosságának kisebbik részét alkotják, és évszázadok múltán már a nyelvükkel is alig találkozunk.” Ez a történelmi „jóslat”, amely a tizenharmadik század végén közreadott *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (azaz *Gondolatok az emberiség történetének filozófiájához*) című nagyívű áttekintésben olvasható, mégsem ejtette kétségbe, inkább mozgósította a kor magyar értelmiségét – így Kölcsey Ferencet, Vörösmarty Mihályt és Széchenyi Istvánt, és igen ösztönző módon járult hozzá ahhoz, hogy a nemskára beköszöntő „reformkor” történelmünk egyik leginkább eredményes korszaka legyen.

Csak néhány irodalomtörténeti példára hivatkozom. Kölcsey Ferenc költészetében, például a *Zrínyi második éneke* című, tragikusan sötét költői látomásban ugyanúgy tetten

érhető a „herderi jóslat” komor üzenete, mint Vörösmarty Mihály Szózatában vagy éppen Széchenyi István szenvedélyes politikai figyelmeztetéseiben. Csupán néhány sort idézek, először Kölcseytől, majd Vörösmartytól. „Törvényem él” – hangzik Kölcsey tragikus jóslata. – „Hazád őrcsillagzatja / Szülőtti bűnein leszáll; / Szelid sugárit többé nem nyugtatja / Az ősz apák sírhalminál. / És más hon áll a négy folyam partjára, / Más szózat és más keblű nép; / S szebb arcot ölt e föld kies határa, / Hogy kedvre gyűl, ki bájkörébe lép.” És idézhetem Vörösmarty Mihályt is: „Még jőni kell, még jőni fog / Egy jobb kor, mely után / Buzgó imádság epedez / Száz ezrek ajakán. / Vagy jőni fog, ha jőni kell / A nagyszerű halál. / Hol a temetkezés fölött / Egy ország vérben áll. / S a sírt, hol nemzet súlyed el, / Népek veszik körül, / S az ember millióinak / Szemében gyászköny ül.”

Irodalmunknak ez a sötét vonulata szinte minden korszakban megjelent, Ady Endre költészetének és publicisztikájának, mondhatni, visszatérő témája volt. Talán elegendő, ha most csupán a költő egyik legtöbbször idézett versére: a *Magyar jakobinus dalára* hivatkozom: „Ujjunk becséből vér serken ki, / Mikor téged tapogattunk, / Te álmos, szegény Magyarország, / Vajjon vagy-e és mink vagyunk?” Ez a tragikus érzés, a nemzeti történelem és a nemzeti sors tragikus értelmezése erősödött meg azután az első világháború éveiben, különösen a már látható háborús vereség napjaiban, majd jelent meg a második világháború végén, például Illyés Gyula verseiben. Talán elegendő, ha az első kegyetlen vereség költői visszhangjának világából Ady Endre utolsó verseit, például az *Üdvözet a győzőnek* címűt említem meg: „Tompán zúgnak a kaszárnyáink, / Óh, mennyi vérrel emlékezők, / Óh, szörnyű, gyászoló kripták, / Ravatal előttetek, ravatal. / Mi voltunk a földnek bolondja, / Elhasznált, szegény magyarok. / És most jöjjetek, győztesek: / Üdvözet a győzőnek.”

A második világháború költői visszhangjai közül olyan művekre hivatkozom, mint Illyés Gyula *Magyarok*, 1944 vagy a háború után írott *Nem volt elég* című versére. (Hasonlóképpen tragikus zengésű: a nemzethalál rémképét vizionáló versekből egész antológiát lehetne összeállítani.) Idézem Illyés Gyulát: „Amitől féltünk, itt van az idő: / *nin-csen magyar*. / Komoran kérdi a vén, mire nő / a fiatal? / Mert élni élhetsz, oroként rejteken, / *de mi öröm?* / Úgy élni, nőni, mint holttetemen / haj és köröm? [...] az árokba, hol nemzet hánytorg – / *vagy még magyar?* / Bújj, lapulj, halj meg az erdők konok / vadjaival!” „meg az erdők konok / vadjaival!”

Illyés Gyula számvetése

Valójában most szeretnék rátérni előadásom lényegi mondanivalójára, azaz arra, hogy Illyés Gyula miként vetett számot Herdernek azzal a nevezetes (imént idézett) jóslatával, amely immár két évszázada okoz szorongást a magyarság történelmi sorsán töprengő és a nemzet jövőjét mérlegre helyező irodalmi értelmiség soraiban. (A politikusok, akár korábban, akár mostanában, legalábbis ahogy magam tapasztalom, ritkán szoktak eltöprengeni ennek a történelmi sorsnak a vallató kérdésein.) De lássuk Illyés Gyula gondolatmenetét. A *Magyar Nemzet* 1977-es karácsonyi és 1978-as újévi számában jelent meg *Válasz Herdernek és Adynak* című írása, amely mondanivalójával és fogadtatásával egyaránt rányomta bélyegét a hetvenes évek végének szellemi, mi több, politikai életére. A nagyobb terjedelmű publicisztikai írásnak, ahogyan ezt magából a szövegből, illetve akkori naplójegyzeteiből ki lehet olvasni, két közvetlen indítéka volt: Kolozsvári Grandpierre Emil *Herder árnyékában* című tanulmánya, amely a *Kortárs* című folyóirat 1977. augusztusi számában látott napvilágot, és amelyről a szerkesztőség az októberi számban (Illyés Gyula, Benkő Lóránt nyelvészprofesszor és Kóháti Zsolt irodalomtudós részvételével) ankétot tartott, és Ady születésének századik évfordulója, amelynek november 22-én rendezett hivatalos ünnep-

ségén Illyés is részt vett. Az ünnepi alkalomra írta különben *Endre Ady rénovateur de la poésie hongroise* című megemlékezését a párizsi *Le Monde* számára (ez az írása magyarul *Adyról franciáknak* címmel *Szellem és erőszak* című kötetében olvasható).

A nevezetes – és szenvedélyes vitákat okozó – tanulmány azonban természetesen nem Herderről és nem Adyról értekezik, jóllehet a német filozófus nevezetes jóslatához és a magyar költő nem kevésbé nagy hatású nemzeti pesszimizmusához fűzi következtetéseit, hanem a magyarság trianoni feldarabolásának végzetes következményeit veszi sorra, a kisebbségi helyzetbe taszított magyarok, mindenekelőtt az erdélyiek mostoha sorsát, jogfosztottságát mutatja be. A kisebbségi magyarok által elszenvedett sérelmek akkor már hosszabb ideje foglalkoztatták Illyést. Írásaiban nemegyszer a kommunista pártállam által meghatározott cenzurális rendszer íratlan szabályait is áthágva, mind gyakrabban hívta fel a figyelmet arra, hogy a szomszédos államokban élő magyarság intézményeit, mindenekelőtt iskoláit milyen tervszerűen és durván építi le a kisebbségi magyarság anyanyelvi kultúrájának és nemzeti identitásának felszámolására, a magyar tömegek erőszakos asszimilációjára törekvő romániai és csehszlovákiai kommunista rendszer. A kisebbségi sorban élő magyarok iránt érzett felelősségtudat és aggodalom jelent meg több nyugati lap számára adott nyilatkozatában és 1971-ben közreadott *Hajszálgyökerek* című publicisztikai gyűjteményének több darabjában is.

Naplójegyzeteiből (*Naplójegyzetek 1977–1978*. Bp. 1992) meglehetősen pontossággal deríthetők ki a *Válasz Herdernek és Adynak* című írás közvetlen előzményei, sőt a tanulmány több megállapításának forrására is rábukkantunk. Így a november 1-jén kelt jegyzet arról tudósít, hogy nála járt a kolozsvári költő, Kányádi Sándor: „A nemzeti kisebbségi sors igazi átkairól nem is esik szó. Kolozsváron hetvenezer magyar van. De magyar orvost oda nem neveznek ki. Így a lakosság orvosi ellátottsága voltaképp afrikai szintű. Betegségünkön igazán csak anyanyelvünkön tudunk értekezni.” Mindez aztán szinte szó szerint így olvasható a *Válaszban* is. A november 14-i feljegyzés Beneš csehszlovák elnök magyarellenos politikájával foglalkozik, az elítélő véleményt ugyancsak megismétli a *Válasz*. Hasonlóképpen megtalálhatók a tanulmányban azok a megjegyzések, amelyeket a november 20-i napló tesz a Romániából és Szlovákiából érkező iskoláskönyvekről, ezek a Duna-medencében letelepedő magyarokat és utódaikat mint „barbár”, „ázsiai” hordát állítják a kisebbségi magyar diákok elé.

A *Válasz Herdernek és Adynak* tárgyi, illetve érzelmi forrásai közé tartozik a felvidéki Janics Kálmán (két esztendő múltán éppen Illyés előszavával emigrációs kiadónál: az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemnél megjelent) *A hontalanság évei* című munkája is, amely a szlovákiai magyarok ellen 1945 és 1948 között bevezetett elnyomó intézkedésekről rántotta le a feledés leplét. A napló november 17-i jegyzetei szerint Illyés egy nehezen kibetűzhető gépiratos példányt kapott, azt olvasta mind nagyobb döbbenettel, és így a Janics-kézirat nyomán kialakult felismerések is hangot kaptak a *Válasz* megállapításaiban.

Illyés Gyula írása Kolozsvári Grandpierre Emil imént idézett tanulmányára hivatkozva idézi fel Herder nevezetes „jóslatának” szövegét. Ezt követve emlékeztet a tizenkilencedik század első felének nagy magyar költőire: Berzsenyire, Kölcseyre és Vörösmartyra, akik valamennyien azokkal a szorongásokkal küzdöttek, amelyeket a hírneves „jóslat” is táplált. Majd Ady egy rendkívül pesszimista: a magyarság végső pusztulását már tényként rögzítő gondolatát eleveníti fel, Fülep Lajos nyomán, keserűen állapítva meg azt, hogy azok a baljós jövendölések, amelyeket Ady *Jóslatok* (helyesen: *Jóslások*) *Magyarországról* című publicisztikai gyűjteménye fogalmazott meg, Trianon után, és különösen a második világháború után rendre megvalósulni látszanak. Írásában éppen Ady zaklató jóslataira és kérdéseire kíván válaszolni – az újabb tapasztalatok nyomán.

A tanulmány igazságai

A tanulmány igazán fontos megállapításai a második részben olvashatók. Ennek nyilvánvalóan taktikai szerepe volt, az első rész viszonylag apolitikus gondolatmenete így nem veszélyeztette az írás második felének közlését. Illyés különben is (szokása szerint) igyekezett „diplomáciai” fordulatokkal elfogadhatóvá tenni mondanivalóját. Így két alkalommal is hivatkozik Lenin történelmi érdemeire, először a szovjet kormánynak a trianoni szerződést elítélő állásfoglalására, másodszor pedig a „nemzetiségek létjogait védő törvényekre”, amelyek „Lenin szellemében – a SZU területén a történelem leghaladóbb elvein alapulnak”. Ezek a hivatkozások akkor nem nyerték el a hazai ellenzéki értelmiség tetszését, noha nyilvánvalóan csak taktikai feladatuk volt, különben szinte fölöslegesen, minthogy nem tudtak igazán menlevelet szerezni azoknak a fejtegetéseknek, amelyekkel Illyés a kisebbségi kérdésben kialakított politikai diskurzus alapvető szabályait törte meg.

Ennek a szabályszegésnek mintegy kezdeteként a tanulmány arról beszélt, hogy az anyaország és az utódállamok magyarságát nem lehet egymástól elválasztani. *„A világon – fejtegette – mintegy tizenöt-tizenhat millió magyar él. Ebből azonban csak tízmillió az ország területén, határain belül; a többi kívül, jelentékeny részben úgy tapadva a térségbeli országra, mint kenyérre a héja. Jól oda kell néznünk, hogy a valóság és vele egy eltakarhatatlan kérdés határait lássuk.”* Ezt követve jelentette be, hogy – a hivatalos nézetekkel ellentétben – a magyar kisebbségi népcsoportok kérdését nem lehet megoldottnak tekinteni: *„A nemzeti kisebbségek jogait semmiféle nemzetközi megállapodás nem védi. A békeszerződések ezeket, mint maguktól értetődőket, az egyéni jogok közé iktatták. Az országok, melyeknek bármily tömegű diaszpóráik vannak, csak egyéni magatartásukkal fejezhetik ki azt, miként vélekednek a legelemibb – legemberibb – jogok helyes vagy helytelen alkalmazásáról.”*

Majd, most már egyesek támadásként, korábban sehol sem tapasztalható nyíltsággal mutatott rá az erdélyi magyarok jogfosztottságára: *„Hiteles adatok, ellenőrizhető panaszok szerint több százezer, sőt millió lelket számláló kisebbségi lakosságnak nincs saját nyelvi egyeteme, illetve, ha volt, azt megszüntették. De nincs ilyen főiskolája, s rövidesen nem lesz egyetlen saját anyanyelvű középiskolája, mert ami volt, azt is úgy szakosítják, hogy az oktatás az állam nyelvén folyik: azzal a következménnyel, hogy nemzeti kisebbségű ifjú a maga nyelvén ipart sem tanulhat; tehát gépmunkás, gépkezelő sem lehet, csak napszámos. Európa legnagyobb nemzeti kisebbsége magyar anyanyelvű, a húszmilliót egészen mintegy tizenhat-tizennyolc százaléka.”*

Ezt követik azok a megállapítások, amelyekre Kányádi Sándor imént említett beszámolója, illetve a romániai és szlovákiai történelmi tankönyvek nyomán jutott: *„Gyakori – illetve mind számosabb a fősorolható – pedagógiai balfogás, hogy már elemi iskolás gyermekek saját nyelvű tankönyveikben is saját őseikről, mint barbár betolakodókról, alacsonyabb rendű pusztítókról tanulnak leckét – a valósággal ellentétben –, még az eleik által létrehozott építészeti remekekéről is mint megannyi bűnjelről. Még élesebb a pedagógiai eltévelyedés, ha a gyermekek már az ábécével nem a saját nyelvükön ismerkedhetnek meg. Európa legnagyobb számú nemzeti kisebbségének gyermekei közül több mint húsz százalék van ebben a helyzetben. Részben már a szülők »akarataiból«: ki ne vonná ki gyermekét, ha csak egy rá a mód, már-már apartheid sorsból? Hatalmas tájegységeken tűnik el a kisebbségi értelmiség: eladdig nemzetiségi városok hosszú sorában szűnik meg a kisebbségi műveltség minden működése.”*

Írásának ezen a helyén állapítja meg: *„Ez még nemcsak a kisebbségi és nemzeti, hanem elemi emberi jogok sérelmével jár.”* Elítélve a román és csehszlovák kormányzat etnokratikus, általa, mint láttuk, „apartheid”-nek minősített törekvéseit, cikkét mégsem a reménytelenség szólamával kívánta lezárni. Ellenkezőleg, a kialakult drámai helyzet közös tisztázására és orvoslására szólított fel. A Válasz a következő szavakkal ér véget. *„A múlt szigorú vizsgálata, a félreértések tisztázása ennek a hitnek nyit utat. Segít tényekkel elosz-*

latni, mindörökre, az egykori jóslatok borúlátását. Ősi hiedelem, hogy az állhatatos szembenézés oroszánt meghátráltat. Hitem, hogy az emberiségre pirkadás jön. A vadszelídítő tekintetektől.”

Illyés írása természetesen a politikai szenzáció erejével robbant, hatását talán az is felerősítette, hogy 1978. január 6-án az Országház épületében a Vance amerikai külügy-miniszter vezette küldöttség átadta a magyar országgyűlésnek a hazaszállított Szent Koronát. Az ünnepélyes eseményen természetesen a költő is részt vett, s a beszélgetések során a *Válasz* is szóba került. Illyés naplója örökíti meg, ki mindenki jelentkezett élőszóban, telefonon vagy levélben, hogy kifejezze egyetértését és örömét a *Magyar Nemzetben* megjelentek miatt. A január 6-i bejegyzés arról is szól, hogy Aczél György szerint „tompítani kellett volna egy-két mondatot”. A nevezetes írás általános visszhangja és sikere nyomán született az a meggyőződés, hogy Illyésnek az utóbbi időben készült publicisztikáját könyv formájában kellene összegyűjteni. Az 1977. december 10-i napló ad hírt arról, hogy Csoóri Sándor vetette fel a „tudat-tisztító” írások megjelentetésének gondolatát, amelyet azután Kardos György, a Magvető Kiadó igazgatója karolt fel, felajánlva Illyésnek az igen gyors átfutást kínáló „Gyorsuló idő” című sorozat keretét. A január 12-i naplójegyzet már az új kötet címét is megadja. *Szellem és erőszak* (Illyés egy korábbi írása nyomán). A kötet hamarosan elkészült, áprilisban nyomdába került, és májusban harmincezer példányban már a dabasi nyomda raktárában várta a kiszállítási engedélyt.

Román ellenakciók

Ezen a ponton szólt közbe a politika, ezúttal a bukaresti kormányzat elhárító és dezinformációs szolgálata. Miközben Illyés a *Válasz* külföldi visszhangját figyelte, például április végén egy Dobbs nevű angol külpolitikai kommentátor, éppen Illyés írása nyomán, előadást tartott a londoni rádióban az erdélyi magyarok helyzetéről, eljutottak hozzá a román politika „visszavágásának” első jelei. Az április 17-i naplójegyzet tudósít arról, hogy erdélyi magyarok levelei érkeznek: „főlháborodott – bár tisztelettel-elítélő levelek, kézírással, magyarok nevével, lakcímével”. Később persze kiderült, hogy a román titkosrendőrség szervezte a tiltakozó akciókat, a levélírók a rendőri kényszernek engedelmeskedtek. A bukaresti *Előre* című napilap hosszadalmas írásban ecseteli a Horthy-csapatok úgynevezett észak-erdélyi „rémtesteit”, Bécsben pedig ugyanezekről öt nyelven, közöttük magyarul, megjelenik egy képes broszúra, nyomda és kiadó megjelölése nélkül, mint a május 23-i napló feljegyzi: „*Durva, célzatos hamisítás és ferdítés özöne.*” Május 10-én Illyés Kuczka Pétertől tudta meg a Szabad Európa hírét, miszerint Ceaușescu legutóbbi beszédében kétszer is említette a nevét, persze durva támadások közepette. Ugyanezen a napon értesült arról, hogy a román írószövetség *Luceafărul* című lapjában egy akadémikus cikket írt ellene, majd még aznap a Bécsből érkezett Lendvai Páltól megkapja a cikk francia fordítását.

A „hosszú hasábokon átkozó és fenyegetőző” ellencikk írója Mihnea Gheorghiu akadémikus, a Társadalmi és Politikatudományi Akadémia elnöke, címe *Hunok Párizsban*, ez nyilvánvalóan Illyés önéletrajzi regényére utal. A bukaresti akadémikus, mint mondja, Illyés nevével először (az 1943-ban franciául, 1952-ben románul is megjelent) *Puszták népe* című regényben találkozott, gondolatmenetéből azonban igen gyorsan kitetszik, hogy egyik könyvet sem olvasta, pusztán a cím nyomán képzel el bizonyos „szemléletet”, és konstruál Illyésnek tulajdonítva valamiféle ideológiát. A párizsi „hunokat” és a „puszták népét” egyaránt úgy képzei, mint Illyés „turánista” ideológiájának bizonyítékát, és ennek következtében rajzol az íróról torzképet, amely szerint Illyés a két világháború közötti magyar nacionalizmus és a románellenes revansizmus képviselője, és a *Válaszban* kifejtett gondolatai során végre „kiengedte odújából lidércnyomásos románellenességét”.

A román bíráló szerint Illyés Gyula azok közé tartozik, akik „sajnálják, hogy az urak urasága a győzedelmeskedő új társadalmi renddel véget ért”, s a magyar író „mint a munkásosztály ellensége, oda jut, hogy [...] újra felidézze a revansista nacionalizmus és sovinizmus gyűlöletét és vért hirdető jelszavait”, a „vivere periculosamente” fasiszta eszmekörének igézete alatt állva „tele nosztalgiával a letűnt dualizmus és a flotta nélküli admirális emléke iránt, zsigeri gyűlöletet” érez más népekkel szemben, és abban a reményben cselekszik, „hogy a történelem kereke visszafordul, lehet, esetleg Horia keréketöréséig”. Végül arról beszél, hogy Illyés „a magyar emigráció fasiszta köreinek harci kosa és gondviselészerű embere”, aki „egy tál gulyással” próbálja megvásárolni a magyarországi közvéleményt. A bukaresti cikk mindvégig hasonló képtelen rágalmakra épül, teljességgel méltatlanul valakihez, aki akadémikusi rangot visel.

Illyés Gyulát érthető módon felháborították Mihnea Gheorghiu mocskolódásai, és miként május 14-i naplójegyzete rögzíti, nyomban válaszolt is a román lap rágalma-ira. Azt is jól tudta, hogy ezeket a rágalmakat nyilvánvalóan a bukaresti kormányzat rendelte meg. A május 23-i naplójegyzetben olvashatók a következők: „Az engem gyalázó cikk eredete voltaképpen román belügyi helyzetben van. Bukarest semmit nem tudhat Király, Fazekas, Takács és Sütő ellen – magas állású, közismert emberek, világbotrány lenne a letartóztatásuk. Amit rájuk tudnának mondani gyalázkodást, ezért árasztják rám. Diplomáciai fogás tehát. Bizonyos, hogy Ceaușescu tudtával történt, ha ugyan nem az ő utasítása szerint. A cikk szerzője nyilván nem Gheorghiu: bent a kamarilla készítette.”

A válaszcikk közlése körül támadt némi vita, a kulturális politikát irányító Aczél György azt javasolta, hogy az író hagyja szó nélkül a rágalmakat, Boldizsár Iván, a korszak neves lapszerkesztője pedig azt tanácsolta, hogy Illyésnek a Luceafărulnak kellene elküldenie írását. A *Fegyelmezetten* című írást Illyés végül a *Magyar Nemzet*nek küldte el, ahol közlését elő is készítették. Válaszában Illyés nem kevés méltósággal hivatkozhatott arra, hogy mindig is a román irodalom barátai és tolmácsai közé tartozott, felemlítette a *Miorița* (Báránky), a *Corbea* (Holló) című népballadák, George Coșbuc, Tristan Tzara és Tudor Arghezi költeményeinek a fordítását, majd a következőket állapítja meg: „Válaszában, ha figyelemztethetem rá, szemét mintha az indulat ködbe homályosította volna el a kérdéshez és helyzethez szükséges éleslátás helyett. Nyilván az ragadtatta arra, hogy a román nép ellenségének és elfogult magyarnak nevezzen, holott – azt hiszem, sikerült igazolnom – csupán a közös bajok ellensége vagyok, egyaránt mind a két nép jövője érdekében.”

Szellem és erőszak

Illyés válasza felettébb mértéktartó és visszafogott volt, a költő felesége, amint ezt a május 14-i naplójegyzet elmondja, túlságosan is enyhének találta. „Nem érti tán, hogy a túl-európai, a szinte megalázkodásig menő fogalmazás az egyedül lehetséges, és aki megérzi annak háttérét, az mélyebben látja az igazat, mintha fölemelném a hangomat.” Ennek ellenére Pethő Tibort eltöltötták a válaszcikk közlésétől, és a pártvezetés olyan döntést hozott, miszerint Illyés helyett, az ő védelmében, a történész Pach Zsigmond Pál akadémikusnak kell megszólalnia, aki korábban az úgynevezett „magyar nacionalizmus” ellen vezetett támadásairól volt ismert. Pach írása *A Dunánál – itt élned kell* címmel az *Élet és Irodalom* 1978. július 8-i számában jelent meg, és valójában inkább vádirat volt, mint védőbeszéd.

Az Illyést támadó rágalmakra adott hivatalos válasz nem elégítette ki az író, de nem elégítette ki a magyar (és az erdélyi magyar) közvéleményt sem. Pach Zsigmond Pál válaszáat szinte mindenki taktikai kitérésnek, sőt megalázó visszavonulásnak tekintette. Illyés naplója több alkalommal is keserű szavakkal jegyzi fel, hogy milyen csalódást okozott számára az a tiltás, amely védekezésének nyilvánosságra hozatalát megakadályozta.

Lényegében ez a tiltás rontotta meg Aczél Györggyel fenntartott korábbi szívélyes kapcsolátát, amely aztán nem is állott helyre a későbbiek során sem. Egy ideig még abban reménykedett, hogy legalább már kinyomtatott könyve: a *Szellem és erőszak* (és benne a *Válasz Herdernek és Ady-nak*) az olvasó kezébe kerül. Erre sem került sor, csupán Kardos György, a Magvető igazgatója adott át neki május 19-én összesen öt példányt a raktárban fogott harmincezerből. Május 12-i naplójába kiábrándultan jegyezte fel: „itt van kinyomtatva pályám tán legközelebbi – legfontosabb – könyve, s nem jelenhet meg. Itt egyheti kemény munkám, a válasz a Luceafărul-nak, ami megint csak közügy (s nem az én személyes védelmem), s az sem jelenhet meg.”

A *Szellem és erőszak* azután Molnár József müncheni nyomdájából került el néhány száz olvasóhoz, az eredetivel teljesen megegyező reprint-kiadásban. (Én is Molnár József müncheni ajándékaként jutottam hozzá.) Maga a kis kötet csupán a „rendszerváltozást” közvetlen megelőző időben: 1988 nyarán szabadult ki kényszerű fogságából, a *Fegyelmезetten* című válaszcikk pedig csak a *Magyar Nemzet* 1988. augusztus 6-i számában (majd a *Naplójegyzetek 1977–1978-as* kötetében) kerülhetett az olvasók kezébe. Túl későn: Illyés Gyula ekkor már öt esztendeje a Farkasréti temetőben pihent.

A magyarság egyik leginkább fontos (és tragikus) történelmi megpróbáltatásának gyógyító szándékkal kezdeményezett megvitatása ilyen módon, sajnos, elmaradt. Szomorúan példázva azt, hogy Ady Endre, Babits Mihály, Németh László, Sütő András, vagy éppen Dobos László erőfeszítései, amelyek a nemzeti közösség önismeretét és önvédelmét szolgálták, az aktuális politikai hatalom ellenállása következtében nem juttathatták célba igazságaikat. Aki a közelmúlt magyar történelmét vizsgálja, annak fel kell mérnie azt is, hogy a nemzet kollektív lelki egészségét milyen mértékben veszélyeztették a politika mulasztásai.

Kalmár András Márton

Tört jég

I.

*Tekints belém havas vidéken át,
fagyos magányodon, ha szél kacag.
Tekints körül, s a dérölelte fák
rügyezve új tavaszba hajlanak.*

*Szétszórtál a jeges világ ölén,
lehullatott feledve felleged –
tavasszal majdan úgy hajolj fölém,
mint lenge napra ánizs estelek.*

*Kicsiny kristályok, táncoló csodák
lesik szemed kék mindenségeit,
égboltba vésett márvány golgoták
sóhajtlák vállaidra könnyeik,*

*s amint puhán egy lélegzetnyi fény
oldódik színeidbe arcodon,
a téli végtelenség íriszén
kigyúlik érted néma sanzonom.*

II.

*Teljes lett a világ – a sötétet a hó babonázza,
s bontja a város részleteit kavarogva magába.*

*Szent egységet idéz természet az emberi tájjal:
utcáink hidegében a földanya szelleme szárnyal.*

*Teljes lett a világ – kontrasztjai összeborulnak,
s hangjai, percei, álmai mind havas est alakúak.*

*Messze az élet lángja, s olyan közel-álom a végzet,
mintha imára hajolna örök fájdalma az égnek.*

*Teljes lett a világ – minden mindennek egésze.
S néma idő pereg egy feszületről szűzi fehérbe.*

III.

*A hóban már egymásba mosódtak a lábnyomok.
Ki merre ment,
honnan jött –
nem látni már.
Ami még kivehető e kavalkádból a küzdelem,
ahogy a lépésnyomok keresztezik egymást,
ahogy a nagyobb talp félresöpörte a kisebbet.
Nem látni már
a párokat, akik pillanatukba bújva simogatták az életet,
kisgyerekek önfeledtségét,
tizenévesek önkeresését,
megtört lelkek szenvedését.
Nem látni már a hóban,
csak fájdalmat és vágyakat,
kacajt és könnyeket –
nem látni már, csak
ember és ember
közös sorsát,
bonthatatlan egybefonódását.*

Sosem-volt búcsú

*Hogy életem végéig fájni fogsz,
s megkönnyezlek majd, hogyha elmereng
az ősz, és a szeptember megidéz
téged, fölröppenő kísértetet –
már nem félem többé. A lombokat
hagyom, rólad hadd álmodozzanak,
és megtűröm a szűrő szenvedést,
mikor lefest a bíbor alkonyat.
Titkos kamrámba elrejtettelek,
ahol nem érinthet meg senki sem,
s ahol rózsák között, halálomig
virulsz örök-zsengén, húszévesen.*

Gion Nándor hátrahagyott írásai. 3. rész¹

Fehér és Fekete Bárányka²

Esténként szerettünk tüzet gyújtani az utcán, mert szépen világítottak a lángok, és mi szerettük a világosságot, akár napfelkeltéig is szívesen elüldögtünk volna a tűz körül. Talán azért, mert a mi utcánkban, ott a falu szélén éjjelenként nagyon sűrű volt a sötétség, a villanyt akkor még nem vezették

1 A Forrás 2017/2. számában megkezdődött, a 2017/7–8. számban folytatódott a Gion-életműkiadásból kimaradt írások közlése. Jelen válogatás is „a kályhától” indul, ami Gion számára a szenttamási gyerekkorra való visszaemlékezés. Az itt közölt írásokat az kapcsolja össze, hogy az íróvá, művészzé, kultúraszervező emberré válásról szólnak; vagy azokról az írókról, művészekről, barátokról, kortársakról, akik meghatározták Gion pályáját; illetve kissé patetikusan azt is mondhatnánk, hogy az emberi kapcsolatokról, a kötődésről – még a barátságról is. Ez teszi indokolttá például a szíveségből írott könyvajánlók, recenziók, méltatások mellett a nekrológok, nyilvánosság előtt elhangzott beszédek felvételét is: utóbbiakban Gion a számára emberileg fontos személyekről, illetve hozzájuk beszél. Érdekesség a sorban Gion első regényének az 1968-as kötetben meg nem jelent részlete, amely az írónak egykori középiskolai osztályközösségében betöltött központi szerepére utal. Tematikailag hasonló és fontos a Tito halálakor „megrendelésre” készült írása is, amelyben Gion – a várakozásokkal szemben – nem a néhai elnököt méltatja, hanem itt is a nemzeti(ségi) „önmegbecsülés, az önérzet és az egyenrangúság, a magunkhoz és elveinkhez való hűség” szükségességére emlékeztet. Ugyanannak az alkotói korszaknak a terméke másik két írás is: az egyik Vébel Lajosnak *A Petőfi-brigád* című könyvére utal, a másikkban pedig Gion későbbi munka- és alkotótársa, Sára Sándor *Keresztúton* című filmjét – valószínűleg szintén „muszájból” – részben kritizálja. Ugyanitt viszont Gion arra is rámutat: természetes (kellene, hogy legyen!), hogy „mondja el mindenki a maga történetét” a sorsfordító 1941–1945-ös időszakról – amiről viszont valójában Gion maga sem ír(hat)ta meg nyíltan a saját közössége alaptörténetét – egészen 1993-ig, Magyarországra településéig.

Kuriózum az összeállításban Gion négy középiskolás kori zsengeje is, amelyek közül kettő – *Megkedveltem-e a szakmámat?* és *Szurkolók mind jóbarátok* – itt jelenik meg először. Az első darab Gion géplakatos végzettségéhez, illetve a (tovább)tanuláshoz való viszonyulásáról szól; a másodikban a drámai művek alkotója próbálgatja szárnyait. A harmadikban és negyedikben – [*János esete a felszabadító tiszttel*] és *A tolvaj* – pedig már a szülőföld élményköreiből merítő, a későbbi nagy író ígérő hang szólal meg, amely ezekben a novellákban – ahogyan az a témán és a hangvételen is látszik – már a *Latroknak is játszott* tetralógia előzetesét adja. Az írásokban lévő olyan, tévesztésnek is tartható helyesírási hibákat javítottuk, amelyeket Gion megjelent műveiben – bizonyára az író beleegyezésével – máshol is kiigazítottak a korrektorok, pl. *ovatosan ~ óvatosan, nyíllás ~ nyílás, utánna ~ utána, elmehekses táncolni a gimnázium dísztermében ~ elmehekses táncolni a gimnázium dísztermébe*. A zsengek jellegzetes – és részben talán már tudatosan használt – nyelvjárásiasságait viszont amelyekkel Gion például a szereplők nyelvi karakterét érzékelteti, megtartottuk pl. *kigyűsz, búzakörösztek, danóni*.

A kéz- és gépiratok többnyire az OSZK Kézirattárában Fond 583/21. jelzet alatt, a zsengeket tartalmazó füzetek pedig a szenttamási Gion Nándor Emlékházban vannak. A szövegek egy része valószínűleg itt jelenik meg először; amelyik írásnál sikerült felkutatni, hogy már közölték, és hogy hol, lábjegyzetben feltüntettük. Németh Dezsőnek a Gion-házban lévő kéziratok lefényképezését és átküldését, Gion Eszternek pedig a szövegek közléséhez való szíves hozzájárulását ezúttal is köszöni az íráscsokor összeállítója, Kurcz Ádám István.

2 Gépiratból. Megjelent: Magyar Nemzet Magazin, 2017. április 29., 31.

be arra, legfeljebb kis petróleumlámpa világított csak néhány ház ablakai mögött, de azok sem sokáig, merthogy drága volt a petróleum. Szóval nagy volt a sötétség, a felnőttek ilyenkor összegyűltek az utcákon, komolyan beszélgettek, mi gyerekek meg téfnerezgettünk az utcában, és szerettünk volna tüzet gyújtani, de a felnőttek általában nem engedték, mert féltek, hogy baj lesz belőle. Péter és Pál napjának estéjén viszont akkora tüzet csinálhattunk, amekkorát akartunk. És mi ilyenkor hatalmas tüzet gyújtottunk. Rengeteg száraz gallyat hordtunk össze, szalmacsóvából alágyújtottunk, és amikor a lángok már magasra csaptak, és majdnem bevilágították az egész utcát, nekifutottunk és átugrottunk a tüzet. Mindig egy irányból futottunk a tűznek, behunyt szemekkel ugrottunk a lángoknak, a túloldalon nyitottuk csak ki a szemünket, megkerültük a tüzet, és ismét nekiiramodtunk. A felnőttek később péter-páli almát szórtak a tűz közé.

Egy ilyen éjszakán a szomszéd sötét utcából a Báránykák is átjöttek hozzánk tüzet ugrálni. Nem örültünk nekik túlságosan, mert elég izgága fiúk voltak, a nagyanyjuk nevelte, és nagyon is szabadjára engedte őket, ő nevezte a két testvért „báránykáimnak”, ezek után mi is Báránykákként gúnyoltuk őket. A név nem nagyon illett rájuk, bár az egyik alapjában véve jólelkű gyerek volt, ezért őt Fehér Báránykának hívtuk, a másik viszont alattomos képű volt, és hajlamos mindenféle gonoszkodásra, őt ezért Fekete Báránykának hívtuk. Ő volt az, aki konzervdobozokat kötött a kóbor kutyák farkára, és a rémült állatokat végigkergette a fél falun, és ő szórt jancsiszögeket arra az ösvényre, amelyen a közeli bolgárkertészetből a mezítlás lányok jártak haza. A lányok beleléptek a szögekbe, sikoltoztak, Fekete Bárányka pedig egy közeli eperfa tetejéről nézte őket és nevetett. Ezért nem örültünk, hogy a Báránykák is csatlakoztak hozzánk, de befogadtuk őket, Péter és Pál napja volt, mindenki jókedvűen futkározott, sikoltozva ugráltak a tüzet, lelkesen és mezítláb, a tűz körül nem voltak jancsiszögek. A Báránykák is beálltak a sorba, elsőnek mindig Fekete Bárányka ugrott, utána nyomban Fehér Bárányka.

Egyszer csak Fekete Bárányka, miután átugrotta a tüzet, nagy lelkesedésben visszafordult, és az ellenkező irányból futott neki a tűznek. Magasra ugrott, és pont a lángok fölött ütközött össze Fehér Báránykával. Mindketten belezuhantak a tűzbe. Szikrák röppentek az ég felé, a Báránykák fájdalmasan üvöltöztek. Gyorsan kirángattuk őket a tűzből, lesöpörtök róluk a parazsat, és ekkor láttuk, hogy Fehér Bárányka jóformán meg sem sérült, Fekete Bárányka viszont összeégette magát, különösen a meztelen lábát. Valaki disznózsírt hozott az egyik házból, bekentük Fekete Bárányka lábát, mások újból megrakták a tüzet, folytatódott az ugrálás, Fehér Bárányka is ugrált tovább, Fekete Bárányka viszont hangosan nyöszörgött, ami nem csoda, bizonyára nagyon fájtak a sebei.

De aztán kiderült, hogy nem a fájdalom miatt nyüszít.

– Egy egész évet kell várnom, mire ismét átugorhatom a tüzet – panaszkolta könnyes szemmel. – Nagyon sötétek lesznek addig az éjszakák.

Akkor közrefogtuk és fölemeltük, Fehér Bárányka és én. Fekete Bárányka a nyakunkba kapaszkodott, mi pedig nekiiramodtunk, és átugrottuk vele a tüzet.

Nehéz volt Fekete Báránka, nehéz volt cipelni és ugrani vele, de háromszor átugrottuk így a tüzet, és mindig a szabályos irányból.

Aztán a felnőttek péter-páli almát szórtak a tűz közé, mi jóízűen ettük az almát, a tűz még mindig magasan lobogott, Fekete Báránka nem nyöszörgött tovább. Abban az évben nem rakott jancsiszögeket a kertészlányok ösvényére. Igaz, később még elkövetett néhány komisz dolgot, de a tűzugrálásnál mindig rendesen viselkedett, mindig a szabályos irányból ugrott.

„Szenttamáson születtem...”³

Szenttamáson születtem, egy közepes nagyságú mezővárosban, amelyet én sokáig falunak neveztem, és ma is igen gyakran falunak nevezek, mert az a része, ahol én felnőttem, Szenttamás legszélén, igazán falusias volt, sőt kimondottan faluvégies. Négy házsor, igen messze egymástól, egy nagy füves rét, amelynek közepén, vagy kétméteres magasságban, temető emelkedett ki, a temetőből pedig a temetőcsősz kissé rozoga háza, aztán ismét temetők, éppen a mi házsorunkkal szemben, a temető mögött egy kis folyó, amelynek akkor még tiszta volt a vize. Első emlékeim azonban a lövészárkokhoz fűződnek, nyilván azért, mert ezekben a lövészárkokban kerültem először életveszélybe. A háború vége felé két hadsereg csapott össze a közelünkben, a fejünk felett lőtték egymást, mindkettő fel akart szabadítani bennünket, este kezdték a lövöldözést, nagy füves rétünket akkor már lövészárkok szabdalják keresztül-kasul, mi ezekben a lövészárkokban lapultunk meg, mire bennünket is elkezdtek lőni, akkor éreztem először, hogy milyen kellemetlen dolog az, ha két oldalról is lőnek az emberre. Engem a nagyapám cipelt magával, az első világháborúban Galíciában megtanulta, hogyan kell meghúzódní a lövészárkokban, a második világháborús tüzéségi fegyverek tulajdonságait azonban már kevésbé ismerte, egy lövedék a közelünkben csapódott be, és engem a föld alá temetett, nagyapám kapart elő, köptem a földet és bömböltem. Ezután bemenekültünk a temetőcsősz házába, rengetegen összeszorultunk azon a szűk helyen, és továbbra is életveszélyben voltam, egyetlen gránát ránk borította volna azt a vityillót, de akkor éjszaka már elkerültek bennünket a lövedékek. Egy fiatal fiú halt meg csupán, ő kiment a házból, mert fulladozott a sok ember és bömbölő gyerek között, odakint rágyújtott, a cigaretta parazsa messzire világított, mire természetesen mindkét oldalról rálőttek, el is találták. Reggelre véget ért a csata, megjöttek a felszabadítók, ők már nem bántottak engem, csak a házunkat rabolták ki. Kicsi volt a házunk még akkor, egy szoba és egy konyha csupán, nem sokat rabolhattak belőle, nem is tudom, hogy mit vittek el, de arra emlékszem, hogy anyám nagyon sírt, szóval akkortájt igencsak összesűrűsödtek a kellemetlen események, imitt-amott könyveimben írtam is róluk.

Kellemesebb emlékeimről is írtam már, voltak ilyenek is, a háború után békés esztendőők jöttek, télen az angyali vigasságot énekeltük a havas utcákon, nyáron megtanultunk úszni a folyóban, általában úgy, hogy a nagyobb gyerekek vízbe

3 Gépíratból. Megjelent: Fehér Magda közread., P. Nagy István szerk., *Írók gyermekkoráról*, Forum, Újvidék, 1993, 103–108..

lökték a kisebbeket, és amikor azok már fuldokolni kezdtek, akkor kihúzták őket, meglepő gyorsasággal tanult meg mindenki úszni, és csodák csodájára senki sem fulladt a vízbe. A temetőket is kedveltük. Pusztulásra ítélt református-német, zsidó, nazarénus és ókatolikus temetők voltak ezek, kimondottan kedélyes helyek, mindössze két temetést láttam itt, először egy fiatal német lányt temettek, torokgyíkban halt meg, a koporsóját felnyitották, mielőtt a sírba tették volna, nagyon szép volt a német lány, és mi őszintén sajnáltuk, hogy meghalt, másodszor egy református magyar fiút temettek, ő a katonaságnál halt meg, temetésén sortűzet adtak a katonák, nekem tetszett a sortűz, teljesen megfeledkeztem már arról, hogy valamikor nagyapám félholtan kapart elő a lövészárokból. E két esetet leszámítva nyugodalmasak maradtak a temetők, a fák és a bokrok magasra nőttek bennük, lassan eltakarták a latin, gót és héber betűs sírköveket, mi meg csatangolhattunk ott naphosszat, elrejtve mindenki elől. A lövészárkokat betemették, tavasszal kizöldült a fű a réten, mi birkákat terelgettünk, majdnem minden házban volt három-négy birka, ezeket összezsaptuk, és ballagtunk a nyáj után, és részletesen megbeszéltük, hogy milyen izgalmas dolgokat fogunk művelni a folyón, a temetőkben és egyéb szép helyeken. Esténként a férfiak kiültek a házunk elé, gondterhelten, néha vidáman meséltek egymásnak, csupa érdekes történeteket, melyeket mi is szerettünk volna végighallgatni, de leginkább elzavartak bennünket, ilyenkor az alacsonyan röpködő denevérek után futottunk, a kisebb gyerekek meg éktelenül visítottak az udvarokban, mert az anyjuk a lábukat mosta, és cserépdarabbal sikálta a térdüket, bokájukat és más nagyon koszos bütyköket.

Alapjában véve igen jól éreztem magam azokban az esztendőekben. Talán azért, mert volt hol mozogni, és én sokat mozogtam, állandóan kutattam valami után.

Ahogy visszaemlékezem, számomra az élmények elsősorban mindig valamiféle bolyongások és kódorgások voltak, egyfajta felfedezések a világot jelentő nem is nagy falurészen. Mindig érdekes dolgokat lehetett felfedezni. Most, amikor így próbálom feleleveníteni őket, és nem csak most, egyik ifjúsági regényemben is, amikor megpróbáltam összegyűjteni a motívumokat hozzá, akkor hirtelen előugrott még valahonnan ezekből a régi időkből egy régi vágóhíd. Ez egy igen kedélyes vágóhíd volt, ahogy a temetők is kedélyesek voltak. Réges-rég nem gyilkoltak le ott állatokat, és nem darabolták fel őket. Megmaradt a hatalmas kőépület, talán a legnagyobb kőépület volt ott a mi környékünkön. Vörösek voltak a falai, sötétvörösek, mintha a régen leölt állatok vére befestette volna. Színes üvegcserepekkel volt befedve. Padlása nem volt, hanem a padlás helyén gerendák futottak keresztbe. Mi az épület falait telerajzoltuk mindenféle ocsmány rajzokkal. Emlékszem, rettenetesen élveztük, amikor lemenőben volt a nap, akkor felmáztunk a gerendákra, a színes üvegcserepeken besütött a nap abba a vörös falú vágóhídba, és minden vörös volt, és mi is vörösek voltunk. Kiabáltunk meg lármáztunk, ordítoztunk az izgalomtól, az egész látványtól.

Közben rákaptam az olvasásra, körülményeinkhez képest túl sokat olvastam. Barátaimat ez zavarba hozta, kissé pipogya tevékenységnek tartották az olvasást, és mivel akkoriban már amolyan vezérféle voltam közöttük, a megszokottnál többször kellett bizonyítanom rátermettségemet a könyvek világán kívül.

Szerencsére elég erős voltam, és nem tartoztam a túlérzékeny gyerekek közé. Arrafelé, ahol én éltem, talán nem is voltak érzékeny gyerekek. Nyilván voltak, vagy lehettek, csak hogy abban az időben nem volt divatban az érzékeny gyermeki vagy kamasz lélek. Először is, meglehetősen szegény emberek laktak azon a részen, nemigen érkeztek túl sokat foglalkozni a gyerekük lelkivilágával, örültek, ha a gyerekek tisztán jártak, és nem szaggatták el a ruhájukat, és amikor iskolába kerültek, a szülők örültek, ha a gyerekek viszonylag jól tanultak, és amennyire tudtak, segítettek nekik. Nem emlékszem nagyobb lelki megrázkódtatásokra másoknál, a barátaimnál sem emlékszem nagy lelki bajokra. Lehet, hogy ez azért volt, mert meglehetősen, legalábbis gyerekviszonylatban, nagy cselekvési terünk volt. Itt a tér szó szerint értendő. Nem voltunk sohasem bezárva a négy fal közé. Állandóan menni, mozogni lehetett. Ebben a nem éppen elkényeztetett környezetben viszonylag harmonikusan fejlődtek a gyerekek. Sőt, még kamaszkorban, mely sokak szerint a legnehezebb kor, amikor legérzékenyebbek a gyerekek, akik már nem gyerekek, vagy a felnőttek, akik még nem felnőttek, nos, ebből az időszakból sem emlékszem különösebben nehéz időszakokra. Talán az volt a legnehezebb, amikor ennek az eléggé szabad életnek hirtelen véget vetett valami. Nyáron át el kellett kezdenem dolgozni. Kemény három hónapot kellett dolgoznom, méghozzá elég nehéz munkakörben, kőművesekkel. Amikor rádöbentem, hogy most valaminek vége, és egyszerre belecsöppentem a felnőttek közé, akik reggel hattól este hatig dolgoztak – ők egész éven át, én meg hosszú három hónapig –, ez is, az is szörnyű volt. Szerencsémre épp ez az emberfajta közé csöppentem be, az építőmunkások közé. Állítom, hogy különleges emberek, azokká válnak, nem valami rendkívüli értelemben, de a maga módján mindenki különleges, a munkakörülményektől függően. Az építőmunkások, a kőművesek és az ácsok, akikkel aztán éveken át jártam a tanyákat bontani és kocsiszíneket építeni, traktoroknak fészereket, meg disznóólákat a szövetkezetnek. Ezek az emberek az év háromnegyed részét szabad levegőn töltik, és ez meghatározza a kedélyüket, és jó értelemben határozza meg. Akármilyen nehéz munkát végeztek, a humorérzékük sohasse veszett el. Ezt szerettem bennük, és nagyon gyorsan feloldódtam közöttük. Befogadtak maguk közé, fiatal tacsót, akinek ott kell lennie, és dolgoznia kell, és aki velük együtt elég szép pénzeket keres. Közéjük tartozónak tekintettek, minden nyáron visszavártak, és ott voltam velük. A szó fizikai értelmében nehéz napok voltak ezek, de nem emlékszem, hogy volt közöttük lelkileg megnyomorított ember, aki megbomlasztotta volna ezt a társaságot. Volt ebben egy kissé dacos, egy kissé erőltetett jókedvűség is, ebben a jókedvben, amely belőlük áradt, de általában derűs emberek voltak, és jókedvű emberek között jó dolgozni. Úgyhogy a nagy megrázkódtatás nem is volt olyan nagy megrázkódtatás, amikor megéreztem, vagy érezni kezdtem, hogy most már kilábalok az eléggé gondtalan gyermekorból. Talán nagyobb megrázkódtatás volt – így szokott ez lenni – az első komoly szerelem. Annak rendje és módja szerint én is szerelmes lettem tizenhárom-tizennégy éves koromban, persze már előbb is, de az nem rázott meg olyan nagyon. Ez viszont igen.

Egy nagyon szép lányba, szép arcú lányba lettem szerelmes – azóta is, ha ránézek egy nőre, mindjárt az arcát nézem, nem a lábat, a keblét vagy bármit,

én mindig az arcát nézem meg legelőször. Szóval az első szerelmem egy nagyon szép arcú lány volt, és szép hosszú haja volt, az arca fehér és tiszta. Annyiból állt ez a szerelem, hogy vagy kétszer moziba mentünk, és megfogtam a kezét. Egy év leforgása alatt ennyire jutottunk, és azután elment, elköltözött tőlünk. Azóta sem láttam. Ezt egy kicsit nehéz volt túlélni, de az ilyesmit is túléli az ember.

Az viszont igaz, hogy amikor lányokról írok, akkor mindig egy ilyen felbukkant és elveszett kép tér vissza, és annak alapján kissé romantikusan kezdem már néha rajzolni a nőalakjaimat, mindig visszatérek a szép, fehér arcú, hosszú, szőke hajú lányhoz, aki olyan tiszta volt. A könyveimben majdnem alaptípus lett. Ez azért volt jó, mert adva volt egy típus, amiből kiindulhattam. Most már esetleg azért rossz, mert félek, hogy egyszer a könyveimben túl sok lesz az ilyen, kissé idealizált nőalak. Hát ennyit a szerelemről és a kamaszkorról.

Bár lehet, hogy több szót érdemelne. Azt hiszem, akkoriban kezdtem először fontolgatni, hogy valamikor majd írással foglalkozom...

J. M.⁴

Szenttamáson az elemi iskolában nagyon jó magyartanárom volt: szeretettel beszélt a klasszikus magyar irodalomról, néha gitárral jött be az órára, gitározott és énekelt nekünk, elutazott Belgrádba, amikor ott a Honvéd híres labdarúgó-csapata vendégszerepelt, közölte velünk, hogy a Honvédnek fog szurkolni, a Honvéd akkor elveszítette a Partizán elleni meccset, tanárunkat pedig egy nap múlva megpofozták a szenttamási rendőrségen, mert ott már tudták, hogy a Honvédnek szurkolt, de ő ezek után is gitározott és énekelt nekünk, és szeretettel beszélt a magyar irodalomról. Szépen énekelt és szépen gitározott, élvezettel hallgattuk valamennyien az osztályban, a magyar irodalomból azonban keveset olvastunk, mert akkoriban kevés magyar könyv volt mifelénk.

1956 őszén Szabadkára mentem géplakatosi [!] szakmát tanulni. Buzgón reszeltem a vasat az Ipariskola műhelyében, amikor Magyarországon kitört a felkelés. Én kollégiumban laktam, ahol természetesen nem volt rádió, egyetlen osztálytársam lakott olyan albérletben, ahol lehetett hallgatni, reggelenként ő mondta el nekünk a legújabb híreket, ragyogó arccal mesélte, hogy mindenütt a magyarok győznek. Aztán nem győztek a magyarok, naiv osztálytársam pedig sok más egykori osztálytársammal együtt az iskola befejeztével kiment dolgozni Németországba, valamennyiük közül ő vitte legkevesebbre, csak egy szőke feleséget és egy szerény lakást szerzett magának a hosszú dolgozós évek során.

De térjünk vissza 56-ba. Miután nem a magyarok győztek, beiratkoztam a szabadkai könyvtárba, kellemesen meglepett, hogy milyen sok magyar könyv van ott, valamennyit el akartam olvasni. Nem olvastam el valamennyit, de rengeteg könyvet elolvastam, délelőttönként vasat reszeltem, esténként meg könyveket olvastam, azokat a könyveket, amelyekről szenttamási tanárunk beszélt, Jókai Mórt szerettem legjobban, mert ő meggyőzött arról, hogy az író mindenhez ért, ismeri az egész világot, és mindenről tud írni. Minden fellelhető Jókai-könyvet

4 Gépíratból. Megjelent: Magyar Nemzet Magazin, 2017. augusztus 26.

elolvastam. A könyvtár mellett volt a színház, életem első színháza. Bérletet váltottam, rendszeresen járogattam az előadásokra, de a színházat nem tudtam igazán megszeretni, mert az előadások késő este értek véget, a kollégium kapuját addigra már bezárták, a szomszédos fatelepre kellett beugranom egy magas vaskerítésen keresztül, onnan egy magas téglakerítést kellett megmásznom, hogy bejussak a kollégium udvarába, és ilyenkor összekoszoltam egyetlen öltönyömet, amelyet azután napokig tisztogattam, hogy szombat este elmehessek táncolni a gimnázium dísztermébe, ahol gyönyörű lányok ültek a fal melletti padon, és várták, hogy táncra kérjük őket. A sors iróniája folytán később magam is színház-igazgató lettem, nekem kellett épületet szerezni az újvidéki magyar színháznak, ez sikerült is, hosszas előszobázások és megalázkodások után, akkor éreztem igazán, hogy milyen ingatagok a kisebbségi művelődési intézmények, közben börtöntörténeteket is hallgattam, amelyek szintén a kiszolgáltatásról [!] szóltak, mindezek alapján írtam meg a Börtönről álmodom mostanában című regényemet. Nemrég Szabadkán voltam író-olvasó találkozón, az olvasók közül valaki e regény kapcsán látnoki tehetségemet dicsérte. Akkor jólesett a dicséret, később azonban nagyon elszomorodtam miatta.

Maradjunk még Szabadkán a régebbi időkben. Befejeztem az ipariskolát, szakképzett géplakatos lettem, a szakmához nem volt semmi érzékem, viszont rengeteg könyvről tudtam mesélni. Akkor nyílt meg az újvidéki Bölcsészkaron a Magyar Tanszék. Oda akartam beiratkozni, de különbözeti vizsgát kellett tennem. Egy nyelvtanár nő vizsgáztatott, az irodalom nemigen érdekelt, hagyta, hogy beszéljek, amiről akarok. Természetesen Jókai Mórról beszéltem, hosszan és okosan. A tanár nő alig figyelt rám, végül, azt hiszem, azért vett fel az egyetemre, mert véletlenül tudtam, hogy mi az ige-névszói állítmány. Az egyetemen rájöttem, hogy az írók is korlátozott emberek. Ezt megéreztem akkor is, amikor első könyvemet írtam, a Kétéltűek a barlangban címűt. Szabadkai élményeimet foglaltam össze, és közben éreztem, hogy milyen szűkös a tudásom. De ilyenkor Jókai Móra gondoltam, aki meggyőződött arról, hogy az író ismeri az egész világot, mindenhez ért, és mindenről tud írni.

A középiskolás évek

Megkedveltem-e a szakmámat?⁵

A napokban már két hónapja lesz, hogy diák vagyok a szuboticei ipariskolában. Lassan már teljesen megismerkedek az iskolában zajló élettel. Ami az iskolát illeti, ilyennek képzeltem el körülbelül már előbb is. Nem rettentett vissza az, hogy itt nehezebb, mint az elemi iskolában, hisz én tulajdonképpen azért jöttem ide, hogy iskoláztassam magam, mivel lediplomálás után tovább akarok menni iskolába.

Ami a szakmát illeti, meg vagyok véle elégedve, habár az első benyomás az volt, hogy itt nem sokat fogok gyakorlatilag megtanulni. De lassan belátom,

⁵ Kézirat a szabadkai középiskolás évekből. Megjelent: Magyar Szó Kilátó, 2017. augusztus 26–27., 25.

hogy a helyzet másképp áll. Én, aki mindig csak iskolába szerettem volna járni, először idegenkedtem a szakmától, de itt az iskolában már megszerettem, mivel gyakorlati munka közben is szinte úgy érzem magam, mint az osztályban elméleti oktatás alatt. Engem lakatosnak írtak be, de ha fennáll a lehetőség, akkor egy év után már géplakatos szakmát számítok folytatni, mivel hosszas szemlélődés után olyan véleményen vagyok, hogy ott többet megtanulhatok, és a gyakorlatban való alaposabb tudás bizonyára hatással lesz majd előrehaladásomra úgy e középiskolában, mint később a felsőbb osztályokban is.

Szeretek itt az iskolában, mivel rajtam kívül még sokan vannak olyanok, akik szakmájuk befejezése után számítanak tovább járni iskolába. Tanulási kedvemet még fokozta az is, hogy Zágrábban megnyílt egy négyéves egyetem, ahova csakis ilyen iskolából való diákok iratkozhatnak be. Ezért tehát igyekezni fogok szakmai téren úgy gyakorlatilag, mint elméletileg minél több tapasztalatot szerezni, hogy a jövőben biztosan álljam meg a helyemet bárhol és bármilyen környezetben.

Ami a Kétéltűek a barlangban című regényből kimaradt⁶

Június végén már csak heten maradtunk a Kisvárosban. Rozmajer és Angeli helybeliek voltak, a többiek pedig – alighanem, sőt biztosan Baras beszélte rá őket – a felvételi vizsgákra előkészítő tanfolyamra iratkoztak. Ezen a nyáron rendeztek először ilyen tanfolyamot a Kisvárosban, és Baras volt az első jelentkező. Barast nehéz volt nem követni; három éven át magyarázta az iskolában, főleg pedig a műhelyben a lusta, nagypofájú satuk és a nedves orrú gyalugépek között, nem szabad leállni, egy pillanatra sem szabad leállni, ez csak egy lépcsőfok, tanulni kell, tovább kell tanulni.

– Ha valaki már most behúzza a nyakát, és megbékél azzal, hogy csak primitív és tudatlan melós marad, az elveszett, menthetetlenül elveszett...

Barasnak különösen a „primitív” és a „tudatlan” kifejezés tetszett. Ezekkel mindenkivel szemben és minden körülmények között sikerrel hadakozott. Kitűnő kifejezések ezek: primitív és tudatlan. Nagyon gyakran érvelt velük, mert Baras alapjában véve nagyon rossz szónok volt. Kapkodva, akadozva beszélt, és folyton hadonászott a kezeivel, de azt a két szót, hogy „primitív” és „tudatlan” olyan lesújtó megvetéssel mondta, olyan laposra kalapálta a mássalhangzókat, hogy a primitív és a tudatlan hallatára a többieknek már borsózott a háta. A „melós” az más. Azt lágyan és vigyázva ejtette ki Baras. A melós tiszteletet parancsol, de... – és Baras ilyenkor fenyegetően előreszegezte fejét, mintha döfni akarna – de csak ha nem primitív és tudatlan.

Kezdetben ennyi is elég volt. A fiúk fejet hajtottak Baras érvelései előtt, és elvben a távolabbi célok és a továbbtanulás mellett foglaltak állást. De addig is... Baras egy napon – ez már a harmadik iskolaév kezdetén volt – azt javasolta, hogy ezentúl hordjanak nyakkendőt. Az iskolában és a műhelyben is. Másnap mind a tizenhárman nyakkendőben jelentek meg. A műhelyben komor arccal átöltöztek,

⁶ Részlet a regényt tartalmazó kéziratos füzetek egyikéből. Megjelent: *Uo.*

felhúzták olajfoltos kék ruhájukat, de a nyakkendőket akkor sem vették le. Így maradt ez egész évben.

Mellesleg ezt a nyakkendő-ügyet Baras még saját magának sem tudta kellőképpen megmagyarázni.

– Miért járunk mi egész nap gyűrött, kigombolt inggallérral? A reszelő, az esztergapad, a fogaskerekek nem köteleznek erre bennünket. A reszelőt, az esztergapadot és a fogaskerekeket meg kell becsülni. Éppen úgy, mint a könyvet, a számokat, a görcsövet... mint bármi mást. Ezzel magunkat is megbecsüljük...

Hangosan ennyi is elég volt, de Baras később megpróbálta részletesebben is végiggondolni. Valahogy úgy, hogy ez a haszontalan, de eleganciát kölcsönző ruhadarab növeli majd az önbizalmat. Meg kötelez is... Tovább lépésre kötelez. Érezte, hogy kissé homályos okfejtés ez, és másnap, mikor a nyakkendők mégis megjelentek, nem is gondolkozott rajta többet. Egyébként is az egészet csak jelentéktelen, felszínes mozzanatnak tartotta. Végképp el is felejtette volna, de évek múltán, amikor már a filmszakmában dolgozott, levelet kapott Fábiántól. [...] Baras ekkor még egyszer megkísérelte megindokolni a nyakkendőjavesztését, de a „tisztelet a gépek s önmagunk iránt”-tól most sem tudott elmozdulni, és úgy érezte, hogy még a régi, hangos rögtönzés a legelfogadhatóbb. Igaz, hogy a „Miért járunk mi egész nap gyűrött, kigombolt inggallérral” szörnyen mesterkéltnek hangzik, még így leírva is. Szinte érthetetlen, hogy akkor nem röhögtek ki. Vagy talán Fábiánnak sohasem volt stílusa – szögezte le végül is, és ez megnyugtatta. Kényelmes és kissé olcsó kibúvó volt ez, de hát Baras már kezdő nyakkendő korában kinőtte a tiszteletadás, primitivizmus és tudatlanság fogalmakat, jobban mondva gazdagította őket azzal, hogy beékelte közéjük az „összefüggést” és a „folyamatot”.

Szurkolók mind jóbarátok⁷

Egy vasárnap elmentem megnézni a Spartak–Velež mérkőzést. A nézőtéren találkoztam Szakál Péterrel, egyik ismerősömmel, aki egy barátjával vitatkozott. Amikor meglátott, vidáman üdvözölt.

Szakál Oh, szervusz, komám, de rég láttalak, ez itt a legjobb barátom, Bajusz István.

Bajusz Örvendek. (Kezet nyújt)

Én Magam is örvendek mindkettőtöknek, hogy...

Szakál (Félbeszakít) Láttad már valamikor játszani a Szpartakuszt?

Én Még nem.

Bajusz Jobb is. A Szpartakusz a legócskább csapat, amelyet valaha ismertem. A Vojvodina, az már...

Szakál (Idegesen felém fordul) Ne hallgass rá. A Szpartakusz nagyon szépen játszik. (Bajuszhoz) Te bajuszos majom, te értesz valamit a futballhoz!

Bajusz (Megvetően elfordul) Szakállas bolond.

Én Ne veszekedjetek. Mindjárt kezdődik a játék.

⁷ Kézirat a szabadkai középiskolás évekből. Megjelent: *Uo.*

Szakál Igen, mindjárt kezdődik, majd most meglátod a Szpartakuszt.
 Bajusz Fogadok, el is megy tőle a kedve.
 Én Megkezdtek.
 Szakál Nézd csak! (Felkiált) Bátor. Bravó!! Milyen szépen cselez, most...
 Bajusz (Nevet) Ha-ha-ha, elvették tőle. Ognyanov nem tud semmit. (Felém fordul) Ha látnád egyszer Boskovot, az két ilyen Bátót megenne egyszerre.
 Szakál (Ordít) Kuss, te vadmarha! Boskov kismiska Ognyanov mellett! (Lecsendesedik, és homlokát töröli) Hogy lehet valaki ilyen agyalágyult.
 Bajusz (Felém fordul) Hagyd rá, ilyenkor elmegy az esze. (A játékosok felé néz) Nézd ismét Ognyanovot, elvették tőle, elesik, ha-ha-ha, a szerencsétlen, és ez a Szakál még...
 Szakál (Bajusz elé ugrik vérvörös arccal, miközben a nézőközönség fülsiketítően szurkol) Te..., te, ocsmány víziló, te undok állat, utállak és megvetettelek mindig, de ezután még csak nem is szólok hozzád.
 Bajusz (Szakál arcába röhög) Marha jószág, úgy látszik, megbolondultál. A te Ognyanovod...
 Szakál (Arcul köpi Bajuszt) Te...
 Bajusz (Elhagyja a türelme. Ököllel arcon vágja Szakált) Nesze, te...
 Ismeretlen fiatalember (Odajön hozzánk) (Szakálhoz) Óh, szervusz, Petikém, de rég láttalak.
 Szakál (Véres orrát tapogatja) Szervusz, Jani, igazán örülök. (Bajuszra mutat) Ez itt a legkedvesebb barátom, Bajusz István.

[János esete a felszabadító tiszttel]⁸

Hajnalodott. [A] Nap a Föld pereme mögül már sugározta bíborvörös sugarait, melyek felkúszva a szürkén gomolygó felhőkre, bágyadtan hullottak le a földre, megvilágítván a kis bánáti falu szétszórt, apró házait. A falu népe még többnyire aludt, csak imitt-amott hangzott egy-egy vödör csörgése, amikor valamely korán kelő falubeli vizet húzott a jószágainak. A hajnali csendet hirtelen dübörgő lábdobogás és csörömpölés váltotta fel. Szürke köpönyeges katonák lepték el percek alatt a falut, oroszul beszéltek. A falusiakat nem lepte meg ez a hirtelen bevonulás. Már régóta hangzott, hogy az orosz katonaság már bevonult Bánát egy részére, és a falubeliek már napok óta fel voltak a most bekövetkező eseményre készülve. Azért mégis kíváncsian tekingettek ki az ablakon, sőt a bátrabbak már az utcára is kimerészkedtek szemlélődni. Szűcs János a kiskapuból nézte a sürgölődő katonákat, s odaszólt a szomszédjának, Tóth Gergelynek:

- No, mit szólsz hozzájuk, szomszéd?
- Hm, inkább hallgatók – mondta mogorván Gergő.
- Ugyan, ne lógasd az orrod ilyen szerencse láttára – tréfálkozott János. – Büszkék lehetünk, hogy ilyen szép hadsereggel rendelkezünk. Hiába, no, nekünk minden jóhoz szerencsénk van – tette hozzá, mintha magának beszélne.

8 Kézirat a középiskolás évekből. Betűhű átiratban megjelent: Horváth Futó Hargita, *Lokális kontextus, elbeszélői szerepkörök és a szövegek átjárhatósága* Gion Nándor opusában, Bölcsészettudományi Kar, Újvidék, 2012, 471–474.

Gergő olyasvalamit dörmögött, hogy ő legszívesebben a pokolba küldené az egész regementet, és azután beballagott a házába. A Vörös Hadsereg derék katonái azonban egyáltalán nem zavartatták magukat a bámészkodó falusiaktól. Fél órával bevonulásuk után már minden házban volt belőlük. Házigazdáiknak kézzel-lábbal megmagyarázták, hogy elsősorban éhesek, ami minden valamirevaló katonának a jó tulajdonságai közé tartozik. Így azután a barátság csakhamar létrejött a falusiak és a katonák között. Szűcs Jánosnak, ahogy ő mondta, irigylésre méltó szerencséje volt. Amint ott álldogált a kapuban, egy tiszt lépett hozzá, és félremagyarázhatatlan jelekkel tudatta Jánossal, hogy be akar menni. Kérését János szolgálatkészten teljesítette. Udvariasan bevezette a konyhába, és feleségének megparancsolta, hogy egy kis harapnivalót kerítsen a vendég elé. Időközben kiderült, hogy János egész tűrhetően beszél oroszul, ugyanis gyermekkorában Bácskában, egy ruszin faluban laktak, és eléggé elsajátította nyelvüket. Az evés ideje alatt már egész szépen eldiskuráltak. János érdeklődött, hogy a háborúnak mikor lesz már vége, míg a kapitány úr – ahogy János nevezte – megvigasztalta, hogy most már hamarosan Berlinbe érnek, és akkor lefűjják a háborút. Ilyen és ehhez hasonló témákról beszélgettek egy ideig, de végül a vendég, fáradtságra hivatkozva, fekvőhely után érdeklődött. Azonnal bevezették az előszobába, és megmutatták neki az ágyat, amely ott volt, megkérdezték, hogy megelégszik-e vele. Természetesen, hogy megelégedett. Ezzel aztán magára hagyták, hadd pihenje ki magát. Jánosnak nem lévén okosabb dolga, ismét kiállt az utcára nézelődni. Dél felé fölkelt a »kapitány úr«, és kissé mogorván álldogált a tornácon. János [az] udvar felől jött, és udvariasan köszöntötte vendégét, és minden igyekezetét arra fordította, hogy felvidítsa annak mogorva arcvonásait. Végül így szólt hozzá:

– Jöjjön, kapitány úr, nézze meg az én állataimat.

– Na, gyerünk – dörmögte kedvetlenül amaz.

Jánost az egész faluban a legjobb állattenyésztőnek ismerték. Kicsi, de példás állatállományát már sokan megcsodálták. Ezt a csodálkozást akarta látni az idegen arcán is. Azonban most keserűen csalódott. A kapitány úr egyáltalán nem csodált meg semmit. A szép kövér sertéseket mindjárt a legnagyobb flegmával sündisznóknak nevezte. Ez a megjegyzés már fejébe kergette Jánosnak a vért.

– No, nem baj – dörmögte magába vigasztalóan. – Hátha a baromfik jobban megnyerik a tetszését. Utóvégre ki a fene tudja elsőre eltalálni az ilyen finyás tisztek ízlését. Aztán fennhangon szólt:

– Hogy tetszenek ezek? – és az udvaron járkáló hófehér tyúkokra mutatott.

– Ezek csirkék? Hm, hát szépek, de olyan kicsik, mint a... mint azok a verebek ott a tetőn – mutatott János fajgalambjaira, melyek büszkén járkáltak a háztetőn.

– De... – kezdte vérvörös arccal János, azonban a tiszt nyugodtan folytatta:

– Hja, minálunk Oroszországban olyan példányokat lehet látni még a legkisebb paraszt udvarában is, hogy ezek elvesznének mellettük.

Azután nyugodtan ballagott ki az udvarból.

Jánossal forgott a világ. Mint akit fejbe ütöttek, úgy botorkált megszégyenítője után. Úgy érezte, hogy ezzel ő van lebecsülve. Agyában egymást kergették a gondolatok. Szégyen és harag forrt bensejében. Észre sem vette, mikor felesége melléosont, csak akkor kapta föl a fejét, mikor az asszony a fülébe súgta:

– A tiszt ágyában tetűt találtam.

Ez olaj volt a tűzre. Még hogy ez a tetves becsülte le az ő állatait, és egyben őt is, ezt nem hagyja annyiban, ezt megbosszulja!

A „kapitány úr” csakhamar elment valahova. János csak ezt várta. Lement a kert végébe, ahol a talaj ingoványos volt az ott folyó csatorna ki-kiömlő vizétől, és figyelmesen körülnézett. Ezen a helyen sokszor látott teknősbékákat. Hosszas nézelődés után most is észrevett egyet. Óvatosan megkerülte az állatot, és mikor a teknős és a csatorna között volt, megrohanta áldozatát. Megragadta a kemény hátú állatot, és diadalmasan vitte befelé. Ott aztán egyenesen a kapitány úr ágyához ment, és a teknőst a szalmazsákba rejtette. Szürkületkor megérkezett a kapitány úr. Most már jobb kedve volt neki, mint délben. Kis ideig beszélgettek, azután egymásnak jó éjszakát kívánva a vendég a szobájába ment lepihenni. János rágyújtott egy cigarettára, és csak úgy ruhástól ledőlt az ágyra. Türelmesen várt. Még el sem szívta a cigarettát, mikor a szomszéd szobából hatalmas ordítást hall:

– Gazda, gazda, jöjjön azonnal! – kiáltozott valaki a szomszéd szobából.

János feltápáskodott, meggyújtotta a lámpát, és benyitott a vendégéhez. Kis híja, hogy nem nevette el magát az elébe táruló látványon. A kapitány úr egy szál ingben állt a szoba közepén, és puskáját mereven az ágyra szegezte. De azért összeszedte minden komolyságát, és tettetett bosszúsággal kérdezte:

– No, mi az?

– Valami izé... valami van az ágyban – hebegte a kapitány úr, miközben két-ségbeesetten igyekezett rémületét palástolni.

– Igen, az ágyban szalma van. Csodálom, hogy csak most vette észre.

– De valami van a szalmában, mert mozgott.

– Ugyan, ugyan, bizonyára álmodta, kapitány úr.

– Dehogy álmodtam – tiltakozik az dühösen –, határozottan tudom, hogy mozgott valami.

– Ja – üt a homlokára János, mint aki már érti a dolgot –, bizonyára tetű.

– Nem lehet tetű, az nem bírja az ágyat mozgatni, ez sokkal nagyobb valami.

– Hát nézze meg, kapitány úr – tanácsolja János.

– Én? Dehogy nézem, hanem nézze meg maga, ha nem akarja, hogy összelö-völdözsem az ágyat.

– Ezt már ne tegye, inkább megnézem – egyezik bele János.

Azzal az ágyhoz ment, és benyúlt a szalmazsákba. Megragadta a teknőst, és kidobta a földre, a kapitány úr lába elé. A teknős, amint földet ért, ijedten behúzta a nyakát, és ennek következtében a fejét is. Mikor azonban látta, hogy nem bánt-ják, kipislogott a páncélja alól. Lehet, hogy meglátta a rászegeződő puskát az ijed-ten hátráló ember kezében, de ez nem rémítette meg, mivel a teknősök még ma is abban az elmaradottságban élnek, ahol még nem találták fel a lőfegyvereket. Kinyújtotta a nyakát, és nézelődni kezdett, és most valóban ijesztőnek látszott. A kapitány úr sápadtan dadogott:

– Ezen feküdtem én?

– Igen – bólongott János. – Mindjárt mondtam én, hogy tetű van az ágyban.

– Tetű?!

– Igen, tetű, hát persze, hogy az. Mi van ezen csodálkoznivaló?
 – De... ilyen nagy?
 – Hogyhogy nagy? Nem is olyan nagy ez, csak egy kicsit kövér.
 A kapitány úr megtapogatta a hátát, hogy nem onnan származik-e a borzalmas állat kövérsége. Megbizonyosodván, hogy semmiféle nyílás nincs a hátán, kissé zavartan magyarázni kezdett:
 – Tudja, minálunk a rokonai nagyon aprók, nincsenek ilyen szép példányok, de nem is kívánok belőlük egyet sem.
 – Hát, igen – magyarázta bölcsen János –, kicsi, veszedelmes fajta, de mi már megszoktuk.
 – És hogy irtják őket?
 – Ó, egyszerűen, beledobjuk a vízbe, és ott aztán megfullad.
 – Mi sokkal egyszerűbben bánunk el velük – mondta a kapitány úr, és elkezdett az ingében kotorászni, majd előhalászott egy tetvet. Rátette a puska agyára, és megnyomta a körmével. – Csak így, látja?
 – Ja, kérem – mondta János gúnyosan –, ily pici állatkával könnyű elbánni.
 – Nem tehetünk róla – mentegetőzött amaz –, hogy maguknál minden állat külön példányban található.
 – Ugye, hogy különbek a mieink? – derült fel János arca. – Ezt már előbb is megmondhatta volna, és most nyugodtan aludhatna – mormogta maga elé.
 – De most már vigye, és fojtsa meg! – mutatott a kapitány úr a teknősré.
 – Már viszem is – indult meg János. – Jó éjszakát – mondta az ajtóból.
 Kint szélesen elmosolyodott, és lement a kert végébe, ahol szabadjára engedte az állatot. Azután pedig visszament, és meglegedetten bújt be az ágyába, és mint nyugodt lelkiismeretű ember, csakhamar elaludt, hogy addig is elfelejtse az egész történetet.

A tolvaj⁹

Mikor még kisgyermek voltam, egy eszményképem volt, akiért rajongtam, és akit jó ideig, sőt egyrészt még ma is, példaképpen állítottam magam elé. Ez az ember anyai nagyapám volt. Mások bizonyára jobban megválogatták ideáljaikat, de én még akkor nagyon szerény földi halandó voltam, aki meglegedett egy hajlott hátú, sasorrú, kedélyes öregemberrel is. Mióta eszemet tudtam, vonzalmat éreztem iránta. Ez nem is csoda, mivel születésemtől kezdve ő volt az egyetlen ember, aki bennem egy jövődöbéli hírneves embert látott. Azért a mai babérkoszorús egyének ne legyenek féltékenyek rám, csupán a kukoricacsőszöknek ajánlok nagyobb óvatosságot személyem iránt, ugyanis nagyapám ezt a rendkívüli hivatást szánta nekem, és ebben a dicsőséges szakmában látta híres jövőmet. Nagyapám még abban az időben szintén csősz volt, és mint minden szakember, ő is szerette mesterségét, és elhatározta, hogy addig űzi ezt a hivatását, míg egyetlen unokája (aki én voltam) fel nem váltja. Nekem ez iránt a sokat ígérő pálya iránt nem is volt semmi kifogásom, sőt rajongtam is érte. Sokszor kértem az öre-

⁹ Uo., 474–477.

get, hogy vezessen magával a mezőre, de mindig azt mondta, hogy még van idő bőven erre az alkalomra. Egyszer azután ebéd után egész váratlanul megragadta a fületem, és a szemembe nézve megkérdezte:

– No, kigyűssz velem a határban?

Majd elájultam örömben. Hirtelen nem is tudtam szólni, csak buzgón intettem a fejemmel, hogy igenis akarok, hogysisne akarnék kimenni.

– No, gyerünk akkor – mondotta, és a kezembe adta vasbotját, amit olyan büszkén húztam magam után, mintha az enyém lett volna az a nagy „birodalom”, amelyben ez ideig csak mint kukoricacsősz-jelölt szerepeltem.

Amikor elhagytuk a falu utolsó házait, nagyapám bement egy házba, ahol, mint később megtudtam, csárda volt, és egy vöröses színű folyadékkal telt üveggel jött vissza. A gyanús folyadékban csakhamar felismertem a tavalyi szőlőlét, vagyis a bort.

– Hogy nehogy unalmas legyen az első kirándulásod, azért hozok egy kis toroköblögetőt is – fűzte nagyapám a rövid magyarázatot a borosüveghez.

Jaj, dehogy unatkoztam volna én enélkül is! Alig vártam, hogy elhagyjuk az emberlakta területeket, és egyedül maradhassunk az én jövődöbeli birodalmamban. Lelki szemeim előtt már láttam magamat a susogó kukoricatáblák és sárga búzakörösztek között a rablókkal és tolvajokkal dicsőségesen harcolni, és ünnepelt hősként puskával a vállamon barangolni. Egyszóval valami nagyszerűt és titokzatosat vártam ettől az utamtól. Ha valami szépet vagy jót várunk, azt rendszerint sokkal szebbnek látjuk képzeletünkben, mint az a valóságban van. Ez történt velem is, csakhogy az én csalódásom nem volt nagy. A mezőt szépnek találtam, csak a sok barangolás már kifárasztott, és ez volt az oka, hogy a táj szépségeit kevésbé értékeltem. Nagyapámnak valóban igaza volt, mikor aggodalmaskodott, hogy unatkozni fogok, és jól tette, hogy az unaloműzéshez orvosságot is hozott. A falutól már messze jártunk, amikor lepihentünk, és előkerült a borosüveg. Nagyapám azonnal egy tisztességeset húzott az üvegből, és nekem nyújtotta.

– No, hadd lássuk, milyen csősz lesz belőled! – mondotta.

Megragadtam az üveget, és nagy hirtelen leöntöttem néhány kortyot. A bűvös folyadéknak roppant savanyú volt az íze, köhögtem és könny szökött a szemembe, de azért nagyszerűnek vallottam „Noé atyánk találmányát”. Másodszor már nem volt olyan savanyú, harmadszor pedig már valóban kitűnőnek bizonyult.

– Született korhely vagy – veregette meg a jó öreg boldogan a vállamat, mikor az utolsó csöppet is kiszívtam az üvegből.

Az idő ezalatt szinte elrohant, és már alkonyodni kezdett, mikor felkászálódunk, és visszafelé indultunk. Borozás közben a fáradtság a lábamból a fejembe szállott, és kissé bizony szédelegtem. A lebukó nap sugarai vörös fénnel árasztották el [a] kukoricatáblák tetejét, és a szél is fújdogálni kezdett. A táj valóban regényes volt, csak még a rablók hiányoztak, és álmodozásom valóra vált volna. Most azonban nem kívántam őket látni. Nagyapám, úgy látszik, észrevette hirtelen kedélyváltozásomat, mert egy elbeszélésbe kezdett:

– Egyszer, még fiatal koromban, egy vasárnap bent üldögtünk a kocsmában, és iszogattunk (hja, akkor még nyakaltam a bort) Kiss Jakabbal meg a szomszéd

Palival. Amint borozgatunk, a Palinak jókedve kerekedik, és csak elbődül, hogy: „Cserebogár, sárga cserebogár.” Még bele se melegedett a nótázásban, mikor belép két idegen siglajc, és leintik, hogy ne danóljon. A Pali előbb csak meglepetten hápogott, de aztán odahajolt hozzám, oszt aszongya:

- Miért mondják ezek, hogy ne danóljak?
- Biztos azért, mert agyonlőtték a királyt – mondom én.
- Melyik királyt?
- Hát a Sanyit – mondom. (Mi magunk közt így hívtuk Sándor királyt.)
- A mi Sanyinkat?
- Azt.
- Oszt ki lőtte agyon? – kérdi.
- Aszongyák, hogy valami magyar – mondom én.
- Magyar???
- Igen.
- Hát ez nagy baj – mondja –, de félig-meddig a király is bűnös.
- Miért?

– Hát azért, mert, ha már meg akart halni, mért nem egy savanyú ángliussal lövette agyon magát, az a népség úgysem bánta volna, ha betiltsák a mulatozást. És most tessék, nekünk magyaroknak még danóni sem szabad.

- Hát ez már így van.
- Hogy?
- Hát csak így, hogy nem szabad mulatni – mondom én.
- Pali egy pillanatig forgatta a szemeit, majd dühösen az asztalra csapott.
- De nekem jó kedvem van, és én mulatni akarok!
- Hát mulass!

– Mulatok is – ugrott fel, de azután visszaereszkedett, és a fülembe súgta: – Te Pista, van bicskád? Hirtelen nem tudtam mit mondani. Nálam volt a fanyelű bicskám, de gondoltam, ki tudja, milyen ostobaságon töri a fejét, és csak aszondom:

- Nincs nálam.
- Erre odahajol a Jakabhoz, és attól is kérdi:
- Ugye van bicskád?

– Bicskám, az nincs – mondja Jakab, aki borbélylegény volt –, hanem van nálam egy rozsdás borotva, ha megfelel, odaadhatom.

- Ide vele!
- Itt van – mondja Jakab –, de minek az neked?
- Elvágom ennek a kettőnek a nyakát!
- Hüh, én bennem meghűlt a vér...

Nagyapám ebben a pillanatban elhallgatott. Én riadtan megálltam, és bennem is meghűlt a vér. A mellettünk lévő kukoricatábla közepe felé valami vagy valaki csörtögött.

– Ez a kukoricát lopja – jegyezte meg halkan az öreg –, no, de most a torkára forrt. – Gyere utánam – szólt hátra nekem, és óvatosan megindult a tolvaj felé.

Én úgy botorkáltam utána, mint akit a vesztőhelyre visznek. A falu még messze volt, és ki tudja, kikkel találkozunk. Mind közelebb értünk, már tisztán lehetett hallani, amint valaki a kukoricát tördeli. Hirtelen egy hajlongó ember

alakja tűnt fel. Már alig voltunk tőle két méterre. Ő is észrevett bennünket, mert fölegyenesedett. – Ah, mekkora ember volt, nagyapámtól is jó fél fejjel nagyobb! Haj nekünk most! Nagyapám azonban egyáltalán nem ijedt meg. Egy ugrással előtte termett.

– Megállj, gazember! – ordította. – Vagy úgy?! Te vagy az Sándor! Te piszkos rabló! Szállásod, földed van, és lopsz!

– Megbocsájt, Pista bácsi, de... – kezdett el mentegetőzni.

– Micsoda megbocsájt és micsoda Pista bácsi! Én községi mezőőr vagyok, vagy jobban mondva mezőúr, de mégiscsak mezőőr. Megértetted!? – kiáltotta, hogy hirtelen beállt zavarát palástolja.

– Igen, de...

– Semmi „de”, és ne pofázz közben, ha én beszélek, mert beverem a fejed – hadonászott nagyapám a vasbotjával.

– Azt már nem teheti...

– Mi az, hogy nem tehetem, igenis megteszem, ha akarom.

– De miért? Hiszen ez az én kukoricám... – nyögte végre ki a szerencsétlen.

Bumm!! Ez váratlanul jött, még öregapám is meghökkent egy pillanatra, de aztán gyanakodva kérdezte:

– Hogyan a tiéd?

– Hát kivettem a János bácsitól.

Az öreg mezőőr ekkor a fejéhez kapott, mintha eszébe jutott volna valami, de azért továbbra is a vádló szerepét játszotta.

– Na, jó, majd utánajárok – mondotta –, de ha hazudsz...

Ezzel visszaindultunk. Az úton félénken kérdeztem:

– Most mindjárt utánajár?

– Nem – mondta mogorván. Eszembe jutott már, igaza van a Sándornak.

Hallgatagon mentünk a sötét éjszakában, mikor a falu alatt megállított nagyapám:

– Idefigyelj – mondta –, soha életedben ne legyél csősz. Megértetted?

– Igen – bólintottam ijedten. És ekkor bezárult előttem ez a sokat ígérő pálya, és a nagy karrierből nem lett semmi. Nagyapám egy mondattal megsemmisítette álmaimat és az ő szép terveit. Azért, mert működése folyamán egyszer csalódott. És éppen akkor, amikor az első ízelítőt adta kiváló mesterségéből.

Írók, kortársak, barátok

T. M.¹⁰

Egyetemi éveimről igen szívesen beszélek. Jól éreztem magam akkoriban, jó társaságban voltam az újvidéki Bölcsészeti Kar Magyar Tanszékén, itt növekedett a nemzedék, amelyet később néhányan komolyan vagy gúnyosan nagy kezdőbetűvel írtak, amelynek tagjai folyóiratot alapítottak, az Új Symposiont, ahová hetvenkedő írásokat írtak, minek következtében sokan szidták őket, néha bíróságra

10 Gépíratból. Megjelent: Magyar Nemzet Magazin, 2017. augusztus 26

jártak, és időnként kitiltották őket Magyarországról, de a vajdasági magyar irodalom arculatát döntően megváltoztatták. Persze egyetemi indulásunkkor még nem alapítottunk folyóiratot, és nem voltunk kitiltva egyetlen országból sem, akkor még csak az irodalmat tanulmányoztuk. Szorongva fogtam hozzá a tanulmányokhoz, hiszen az évfolyamon én voltam az egyetlen géplakatos, a többiek mind gimnáziumot végeztek, alaposabb felkészültséggel jöttek, mint én, szorongásom azonban csak az első vizsgaidényig tartott, akkor rájöttem, hogy sok egykori gimnazistát le tudok körözni, talán azért, mert még géplakatos koromban kiolvastam a fél szabadkai Népkönyvtárt. Ettől kezdve magabiztos és majdnem tökéletesen boldog lettem. Végre azt csináltam, amit szerettem. Olvasnom kellett, és én most már hivatásból rengeteget olvastam, általában jó könyveket, igaz, hogy ágyban fekvé és nyakig betakarózva, mert egy hideg pincelakásban laktam albrétben, de még így is jól éreztem magam. Két vagy három kellemetlenség zavarta csak meg egyetemi éveimet. Egyszer keményen megbíráltak, mert nem akartam önkéntes munkaakcióra menni, egyszer majdnem kirúgtak a pártból, mert a pártértekezleteken csendesen unatkoztam, és néha szólaltam meg, aztán mégsem rúgtak ki a pártból, hanem megválasztottak az Ifjúsági Tribün vezetőjének, ami számomra igen kellemetlen dolog volt, mert mindenféle rendezvényeket kellett szerveznem az újvidéki magyar fiataloknak, de a magyar fiatalok nem jöttek el olyan sokan a rendezvényekre, mint ahogy én elvártam. Emiatt órák hosszán át tépelődtem egy íróasztal mellett egy kopott irodában, az íróasztalon telefonkönyv és telefon is volt, időnként fellapoztam a telefonkönyvet, kiválasztottam a magyar vezetéknevű, de idegen utónevű előfizetőket, és felhívtam őket, leellenőriztem, hogy tudnak-e magyarul. Nem tudtak. Ettől még rosszkedvűbb lettem, egész életre felhagytam a telefonbetyárkodással. Módfelett örültem, amikor lejárt a tribünvezetői mandátumom, boldogan visszabújtam a pincelakásba a takarók alá és a könyvek közé, közben már titokban elhatároztam, hogy magam is megpróbálkozom az írással, kedvenc író is kellett választanom magamnak.

Thomas Mannt választottam, pedig őszintén szólva nem kedveltem túlságosan. Enyhén untam a könyveit, de lenyűgözött megfontoltsága és alapossága. És megijesztett, pontosabban óvatosságra intett. Figyelmeztetett arra, hogy az írói szakma komoly szakma, és nagyon fel kell készülni rá. Visszafojtottam hát írói ambícióimat, és összeolvastam mindent: a Bibliát, a görög és római mitológiát és sok minden mást. Ezek után sem futottam mindjárt neki a szépirodalomnak. Kritikákat, tanulmányokat kezdtem írni, ostobán azt hittem, hogy ehhez a műfajhoz kevesebb előkészület is elegendő. Nehezen ment az írás, pedig akkor már nem pincében, hanem padláson laktam, ahol meleg volt, ingujjban ültem egy konyhaasztalnál, igaz, hogy a padlásszoba távoli sarkában egerek futkároztak, a szomszédban meg egy jó kedélyű asztalosmester esténként hegedűn játszott, de nem ezért írtam nehezen. Elemeznem kellett, és megindokolt ítéletet mondanom, ami majdnem olyan keserves munka volt, mint a vasreszelés, amihez szintén nem volt tehetségem, óatosan hozzáfogtam szépprózát írni. Természetesen nem utánoztam Thomas Mannt, és természetesen bibliai, mitológiai történeteket írtam. Nem arattak osztatlan sikert, de a szerkesztők rendre közölték írásaimat, és újabbakat kértek tőlem. Mégis felhagytam a mitológiával. Közelebbi témákkal

kezdttem foglalkozni, még a hegedülő asztalosról is írtam novellát, az Olyan, mintha nyár volna című kötetemben jelent meg. Egyre inkább eltávolodtam Thomas Mann-tól. Intelméről azonban nem feledkeztem meg. Bizonyára ez is közrejátszott, hogy évtizedeken át megengedhettem magamnak azt, hogy csak oda küldjek írásokat, ahonnan kérnek tőlem, és nem kellett házalnom kézirataimmal. És eddig még minden beküldött írásomat kinyomtatták. Ezért még ma is szeretettel nézegetem Thomas Mann könyveit a könyvespolcon, és már régóta tervezgetem, hogy letörölöm a port róluk.

Sz. A.¹¹

Szerb Antalról is szeretnék beszélni. Azon ritka írók közé tartozik, akinek a könyveit többször is végigolvastam, bár némelyik oldalakat már fejből tudtam. Először talán húszéves koromban az Irodalomtörténeteit olvastam el, ez döbbenett rá, hogy milyen sok jó könyvet írtak magyar földön és a világon, és hogy én ebből még csak milyen keveset olvastam el. Akkortájt egyetemi hallgatóként már bedolgoztam egy szerkesztőségbe, frissen készült kéziratokat lektoráltam, velem együtt lektorált két idősebb ember is, az egyik valamikor tanár volt, a másik meg autodidakta költő, gyorsan összebarátkoztunk, elvezettek mindenféle klubokba, ahol igen sok italt fogyasztottunk, miközben a költő megpróbált lebeszélni az olvasásról, mondván, hogy a sok olvasás megfoszt írói egyéniségtől, a tanár viszont azt bizonygatta, hogy állandóan olvasnom kell, mert ezzel tágitom látókörömet, és kicsit azt is sejtette velem, hogy néhány sovány könyvkritika megírása után még nem lesz író az ember. A tanárnak hittem, mert Szerb Antaltól tudtam, hogy még sok könyvet el kell olvasnom, és azt is tudtam, hogy jó kedvvel kellene írnom róluk. Aztán elmaradoztam két öreg barátomtól, a klubokban rákaptam a kártyázásra, ami nem csoda, mert szenvedélyes kártyás családból származom, és még ma is szent meggyőződése, hogy két dologhoz van érzékem, a kártyához és az irodalomhoz. A kártyázást régen abbahagytam, de a most emlegetett ifjúkoromban igen ügyesen bántam a lapokkal, higgadt fejjel és rezzentelen arccal játszottam, leginkább nyertem is, a körülményekhez képest elég sok pénzt nyertem éjszakánként, és nem éltem rosszul. E kissé léha életvitelben észrevettem, hogy Szerb Antal regényeket és elbeszéléseket is írt. Éppen akkor jobb idők jöttek, Magyarországról már rendszeresen kaptunk könyveket, és én a kártyapénzből megvásárolhattam Szerb Antal szépirodalmi műveit. Élvezettel olvastam őket, majdnem olyan élvezettel, mint gyermekkoromban a ponyvaregényeket, és azt a tanulságot szűrtem le belőlük, hogy a tehetséges íróember nagyon komoly dolgokról is írhat olvasmányosan, könnyedén és szellemesen.

Évekkel később, amikor egy családi tragédia után nagyon egyedül maradtam, ismét elővettem Szerb Antal műveit, mert hangvételükkel ezek nyugtattak és vigasztaltak meg valamelyest, és furcsamód munkára is ösztönöztek, meg arra, hogy fáradságos utazások árán is találkozzam nekem kedves emberekkel. Emlékszem, egy hideg télen elindultam vonaton a tenger felé, mert találkozni

11 Gépiratból. Megjelent: *Uo.*

akartam valakivel, fárasztó utazás volt, de szép, vadregényes tájakat láttam, akkor még béke honolt a hegyek között, mostanság ott gyilkolják egymást az emberek, de azokban a régi időkben még nem gyilkolták egymást, és én a vonatban a Testvérem, Joáb című regényem valamelyik fejezetét írtam, biztos voltam benne, hogy Szerb Antal is minden időkben, minden körülmények között is olvasmányosan és szellemesen tudott írni. A Testvérem, Joábot jelíges pályázatra írtam, és első díjat nyertem vele. A díjjal járó pénzből egy használt gépkocsit vettem magamnak, és elutaztam Csehszlovákiába az ottani magyar fiatalok találkozójára. A szlovákiai fiatalok akkor éppen jókedvűek voltak, azt hitték, hogy hamarosan majdnem egyenrangúak lesznek az ország államalkotó nemzeteivel. Nem lettek egyenrangúak, és az én könyvem sem küldték át még Magyarországra sem, mert néhány mondatban elmarasztalóan szóltam az oroszokról. Az irodalmi díj pénzüsszegéből vásárolt gépkocsimmal a következő két-három évben is elmentem Csehszlovákiába, de akkor már csak az álmodozó időkben szerzett barátaimat és néhány kedves lányt látogattam meg. Barátaim azóta kedvetlenül szétszéledtek a világban, a lányok férjhez mentek, én pedig egyre kevesebbet utazom. Ismét Szerb Antalt lapozgatom, jó könyveket írt, érdemes újból és újból elolvasni őket, még ha tudjuk is, hogy szerzőjük szellemessége és könnyedsége ellenére is tragikusan fejezte be életét, és még ha már eddig is fejből tudjuk felmondani könyveinek néhány oldalát. És talán most már utazni is érdemes lenne ismét.

Irigylem a drámaírókat¹²

Elolvastam Szakonyi Károly A bűntény című novelláskötetét, és ismételten be kell vallanom, hogy mindig is irigyeltem a drámaírókat. Nem túlságosan, de mégis... Pontosabban, azokat az írókat, akik egyformán vagy majdnem egyformán jól tudnak szépprózát és drámát is írni. Időnként megpróbáltam velük „versengeni” (ezt idézőjelben mondom) a magam körülményes módján, leginkább úgy, hogy megírtam egy regényt vagy novellát, melyek megítélésem szerint egészen jól sikerültek: a leíró részek pontosak és hangulatosak voltak, a cselekmény szépen futott, ahogy az a nagykönyvben meg van írva, a motívumok rímelték, a párbeszédek ritmikusan hullámszóztak, az volt az érzésem, hogy némi módosítással könnyen átültethetők egy másik műfajba, színpadra, rádióra... Megtettem ezt sokszor, néha igazam lett, de csak néha. Legtöbbször csalódottan kellett tapasztalnom, hogy a másik műfajban vontatottak lettek az én prózában fogant történeteim, és elmondva talán a párbeszédek sem voltak olyan meggyőzőek, mint leírva. Aztán jöttek az udvarias, de könyörtelen dramaturgok, megdicsérték kiváló munkáimat, és biztos kézzel kihúzták a legjobb sorokat. Felháborodtam, vitatkoztam velük, végül beismertem, hogy igazuk van, azóta is igyekszem tanulni tőlük. Kissé bosszúsan azt is tudomásul kellett vennem, hogy mások ezt már előttem megtanulták. Mármint a drámaírást. Tisztán megfogalmazott, egyszerű mondataik hatásosak a könnyen áttekinthető szituációkban. Belenyugodtam, hogy mint mindenütt, ezen a területen is a profik a legjobbak.

12 Gépiratból. Kis módosításokkal megjelent: Népszabadság, 1996. augusztus 28., 9.

Messziről azonban mindig kajánkodva figyelem, hogy ezek a színpadi deskákra és hanghatásokra céltudatosan utazó írók mikor bukkannak fel egyszer vagy ismét a szépprózában. Mert itt azért én is eléggé otthon vagyok, tehát fanyaloghatok és aggályoskodhatok.

Szakonyi Károly megjelentetett egy alig százoldalas kötetet, ha jól számolom, huszonnégy novellával, és én mindjárt maliciózan megállapíthattam, hogy nem lehet büntetlenül jó drámát és jó prózát írni egyszerre. Először is nem biztos, hogy a huszonnégy novellából mindegyik novella. Meg aztán, ha mégis novellát mondunk, a lágy, szentimentális lekerekítések leírva másképpen csattannak, mint a színpadon vagy a rádió hullámhosszán. Ha egyáltalán csattannak.

Persze a műfaji kölcsönhatásoknak vannak előnyei is. Méghozzá számos előnye. Egyfajta bátorságot adnak a szélesebb skálán mozgó íróknak. Témaválasztásban, formába öntésben egyaránt. Vállalni meri a véglelességet, az elérzékenyülést és a kegyetlenséget, hiszen a kettő majdnem ugyanaz, a szinte vegytiszta szépséget és borzalmat, más szóval a hihetlent, egyszerűen azért, mert hitelesen le tudja írni. Majdnem drámai tömörséggel.

Azt akarom mondani, hogy A büntény izgalmas könyv, lehet, hogy nem fog mindenkinek tetszeni, aki elolvassa, de nagy erénye, hogy nem lehet közömbösen elsiklani felette. Az alig százoldalas novelláskötet kapcsán ismételtelen be kell vallanom, hogy irigylem a drámaírókat.

Nyilakat a rossz levegőbe¹³

Nem sokkal az idei könyvhét után az Írók Könyvesboltja dedikálás nélkül küldte el címemre Pintér Lajos legújabb verseskötetét, az Ezredfordulópontot, dedikáció helyett a költő valakinek a közvetítésével rövid levelet mellékel, melyben megírta, hogy közbejött betegsége miatt nem mehetett el a könyvesboltba, de ha meggyógyul, majd mindenfelét beír a kötet első lapjaira. Rátelefonáltam, hogyléte felől akartam érdeklődni, nem találtam meg, tehát meggyógyult már, egyik nagyon közeli ismerőse közölte velem, hogy tulajdonképpen nem is volt igazán beteg, csak hát érzékenyek a légzőszervei, és ehhez időnként a költői képzelőerő is hozzájárul, de az efféle bajokat nem kell túlzottan komolyan venni. Egyetértettünk.

Én már egészen fiatal költő korában sem vettem komolyan az efféle bajait. Valamikor a hetvenes évek vége felé, egy meleg nyári napon kisebb társaságban lombos diófa alatt üldögéltünk, itt szolgálták fel számunkra a vasárnapi falusi ebédet: húslevest, különféle húsokat, kelt kalácsot; mindezek után sört ittunk. Pintér Lajos kissé lehűtve kérte a levest, és melegen a sört. Ő volt közöttünk az egyetlen költő, persze, hogy körberöhögtük, talán túlságosan harsányan elcelöltünk, majdnem megsértődött, mondván, nagyon sok költőnek érzékenyek a légzőszervei, nem tűrik a rossz levegőt, de szerencsére nem volt sértődékeny alkat, haragudni azonban tudott, természetesen nem a barátaira, akikkel nagy komolysággal társalgott világmegváltó vagy inkább nemzetmentő lehetőségekről

13 Gépíratból. Megjelent: Népszabadság 1995. július 15, 27.

és szándékokról, és csak azokra haragudott, akik ezt megakadályozták, kiolvasható volt ez első kiforrottabb verseiből is, és nekem határozottan tetszetek ezek a versek kihegyezett sorokkal és kihegyezett nyilakkal.

Költői haragjához szelid ironia is párosult, nem akart senkit sem megbántani, tisztelte és szerette az embereket, az oktalan állatokat, a békésen röpködő vagy éppen turbékoló madarakat. Egy másik közös vasárnapi ebédünkön vendéglátóink galamblevessel akartak kedveskedni, de ehhez galambokat kellett volna fogni. Pintér Lajos nem volt hajlandó kifosztani a galambfészkeket, így hát keménykötésű prózaíróként nekem kellett felkapaszkodnom a padlásra, bár én sem szívesen bántottam az ártatlan szárnyasokat, még jó, hogy volt mellettem egy gyakorlatias gondolkodású kislány is, aki minden teketória nélkül beszolgáltatta a konyhára a kért galambokat, a költő őszinte bánatára. Kicsit csodálkoztam is, hogy legújabb könyvében kékcinkék, búbos pacsirták, feketerigók, házi verebek és egyéb madarak mellett alig esik szó galambokról, holott a galambokat is nagyon szereti, és néha nyilván sajnálja is.

Amolyan olcsó poénként most idekíváncozna a galamblelkű költő elnevezés, ami azonban ellentmondana a könnyen haragra lobbanó költőnek, és nem is lenne igaz. Pintér Lajos ifjú költő korában ifjú szerkesztő is volt egy folyóiratnál, egy jól szerkesztett, és az akkori körülményekhez képest merészen szerkesztett folyóiratnál, és ő volt az, aki gyakorta hangoztatta, hogy a folyóirat csak addig lesz jó, amíg szerkesztői és szerzői el nem gyávulnak, és hogy erre nagyon vigyázzanak valamennyien. Ma is jó folyóiratot szerkesztenek, Pintér Lajos pedig közben megírt nyolc könyvet.

A nyolcadik könyv, az Ezredfordulóponton hangja már visszafogottabb, mint az első köteteknél, a költő ma már nem nevezhető egészen fiatalnak, mértéktartóan, és mégis meghatóan nosztalgiazhat is néha, sőt időnként megsértődik, ami azelőtt nem volt szokása, mint ahogyan az elérzékenyülés sem, de még ha kissé megsomorodva is az idő múlása és a világ ilyen való alakulása miatt, még mindig tud haragudni. A kihegyezett nyilakat az új versekben gondosabban beágyazza lassú, majd hirtelen felgyorsuló és sajátosan lüktető sorok közé, a nyílhegyek többfelé meredeznek figyelmeztetően, mert a tárgykör kiszélesedett, a Kárpát-medencéből Közép-Európára, egész Európára, az egész világra, még a csillagokra is, amelyek kissé romantikusan ragyogva néznek le ránk még akkor is, ha legtöbbször nem sok örömük telik abban, amit odafentről látnak. Pintér Lajos is ritkán örül, nyilván jó oka van rá, a rossz levegő még mindig megköhög-teti, és a legfontosabb dologban hú maradt régi önmagához: nem gyávult el. És ezt ma is jó versekben tudja érzékeltetni.

Focira kalkulálva¹⁴

Esterházy Péter könyvét olvasom, az Egy kékharisnya följegyzéseiből címűt, és rosszkedvűen olvasom. Nem szeretem, ha más írók... De inkább nem folytatom a mondatot, később majd úgyis végig kell írnom, de addig húzom az időt, megpró-

14 Gépíratból. Megjelent: Magyar Nemzet Magazin, 2016. június 25.

bálok kicsit mellébeszélni, ezt ugyan nem szeretem, de értek hozzá. Szóval azt írja Esterházy Péter az olimpia kapcsán, hogy ő focira van kalkulálva. Világbajnokság van, találó a megfogalmazás, bár én berzenkedem az efféle henye megfogalmazások ellen, de aztán ugyancsak rosszkedvűen tudomásul kellennem, hogy a mondat jó, és emellett még igaz is. Esterházy Péter tényleg ért a labdarúgáshoz, szereti is, és tud is focizni. Azt hiszem, a magyar írók közül ő a legjobb focista. Néhány évvel ezelőtt biztos ő volt. Valamikor régen én voltam a legjobb, bár akkor még senki sem tudta, hogy író akarok lenni, de ifjúkoromban a labdarúgóedzők és segédedzők számon tartottak, mint ígéretes futballistát, egyhetes szorgalmas edzés után bekerülhettem bármely gyári csapatba, be is kerültem, de azután elkezdtem dohányozni, mert az olyan férfiasnak látszott, elkezdtem a lányoknak udvarolni, elkezdtem irodalmat írni, és az edzők lemondtak rólam. Ilyen ernyedtt állapotban érkeztem sokkal később a Balaton partjára, ott elnézegettem a vizet és a vízimadarakat, mellettem meg Esterházy Péter futballozott. Felfigyeltem rá, hogy milyen gyorsan fut, milyen ügyesen cselez, gólokat is rúg, örültem, hogy van közöttünk egy ilyen életrevaló magyar író is. Aztán nagyon sokadszor megint hallgattam barátaim rábeszélésére, beleegyeztem abba, hogy én is a labdarúgó-pályára lépek. Tudtam, hogy nagy hibát követek el, előregedtem már, kondícióm sincs, meg egyébként sem nekem való már az efféle komolytalankodás. Mégis pályára léptem, és ha már ott voltam, ugyancsak régi rossz szokásom szerint, elhatároztam, hogy tisztességesen fogok tevékenykedni, és megpróbálok győzni. Szétnéztem magam körül, és láttam, hogy igencsak rosszul állunk. Nem emlékszem már pontosan a csapatok összeállítására, de azt tudom, hogy a mi részünkről a söprögető Ilia Mihály szegedi egyetemi tanár és minden idők egyik legjobb folyóirat-szerkesztője volt, de akkor éppen a kórházba, kés alá készülődött, a bal szélén Gál Sándor kassai költő melegített, neki fél évvel azelőtt kioperálták a kétharmad gyomrát, én meg füstölt tüdővel és kövéren álltam a pálya közepén, szemben velem Esterházy Péter nyurgán és fürgén, mögötte pedig egy ezüstös hajú festőművész védte a kapujukat, róla azt mesélték, hogy igen kemény csontú, és hajlamos a durvaságokra. Nem sok jót vártam a meccstől, de hát végig kellett játszani. Esterházyék azonnal letámadtak bennünket. A focival valahogy úgy van az ember, mint a biciklizéssel, ha egyszer megtanulta, nem felejt el. Felidéztem ifjúkori emlékeimet: lecövekeltem, Esterházy rám vezette a labdát, megpróbált kicselezni, de hát én valamikor voltam valaki a magam kerületében, a reflexeim még jól működtek, beléptem, és messzire elpöcköltem a labdát. Aztán vártam. Esterházy elfutott a labdáért, megint rám vezette, én megint elrúgtam. Esterházy utánafutott. Reméltem, hogy majd csak elfárad. Nem fáradt el. Kezdem elunni a dolgot, éreztem, hogy el kell döntenem ezt a meccset, mert nagyon-nagyon fárasztó. Kaptam egy jó labdát valahol a pálya közepén, megcéloztam a kaput, és belőttem. Erről a gólról különféle irodalomtörténeti pletykák keringnek. Egyes források szerint Esterházy Péter azt mesélte, hogy már alig álltam a lábamon, amikor belőttem a gólt. Nem hiszem, hogy ezt mesélte. Ha mégis ezt mondta, szerintem nem gondolta komolyan. Ha komolyan mondta, nem mondott igazat. Nagyon jó labdavétellel nagyon pontos gólt lőttem. Igaz, utána mindjárt javasoltam, hogy hagyjuk abba a mérkőzést, menjünk el fürödni, vagy egy kocsmába,

vagy menjünk haza, szóval foglalkozzunk hasznosabb szellemi dolgokkal. Az én csapatom ezt nem is bánta volna, hiszen egy-nullára vezettünk, sikerélménnyel távozhattunk volna, az ellenfél azonban alkudozni kezdett, rövid vitatkozás után abban maradtunk, hogy még egy gólig játszunk. Rugdaltuk a labdát. Ilia Mihály kitűnően söprögetett, átpasszolt nekem a jobb szélre egy éles labdát, én bevágtam középre, és Gál Sándor óriási gólt lőtt. Kettő-nullra győztünk. Ezután tényleg összerogytam, leültem a Balaton partjára, és igen sokáig szótlánul néztem a vizet és a vízimadarakat. Főleg a hattyúkat. Az igazsághoz még az is hozzátartozik, hogy Esterházy Péter aznap este, vagy másnap este rám vert asztaliteniszben, de én papucsban játszottam, és így is keményen ellenálltam, persze akkor is rám ver, ha nem papucsban, hanem fűzős cipőben játszom, de a focigyőzelem után kit érdekelt már az asztalitenisz.

És most már be kell fejeznem azt a mondatot, amit az írásom elején nem akartam befejezni. Hiába húztam az időt. Rosszkedvűen olvasom a könyvet, mert dühít, ha más írók fölfedezik azt, amit én is fölfedezhettem volna. Például a publicisztikában. Harminc évig voltam publicista (is), gyötrődtem ebben a műfajban, görcsösen fogalmaztam, Esterházy Péter viszont megmutatta, hogy könnyedén, elegánsan is lehet beszélni a mindennapi dolgokról. Megint lemaradtam valamiről, talán nem az én hibámból, de valaki megcsinálta, és jól csinálta meg.

Bálint Tibor, a tájékozott polgár¹⁵

Egy igen tehetséges, sőt sikeres költő, aki általában a magasságokban lebegett, mesélte valamikor régebben, hogy valamelyik sikeres Könyvhéten dedikálás közben felfigyelt egy furcsa férfiúra, aki tétován lapozgatta a pultra kirakott könyveket, amolyan tanácstalan és tájékozatlan olvasónak vélte, szóba elegyedett hát vele, segíteni akart neki. Aztán nagyon gyorsan meglepetten tapasztalta, hogy az illető módfelett tájékozott az irodalomban, és nem csak az irodalomban. Tájékozott polgár. Bálint Tibornak hívták a könyveket lapozgató embert. A költő korábban néhányszor hallotta már a nevet, de mint afféle költő, nem foglalkozott behatóbban a szépprózai művekkel, a kötetlen beszélgetés után előkereste Bálint Tibor néhány könyvét. Előbb megállapította, hogy a tájékozott polgár írni is tud. Aztán megállapította, hogy egészen jó író. Majd pedig azt, hogy kiváló erdélyi magyar író. Tovább már nem fokozta.

Mondjuk ki tehát egész egyszerűen: Bálint Tibor magyar író. Csöndesen megírta a maga könyveit Kolozsváron vagy annak környékén, és korunkhoz méltó elborzasztó kifejezéssel élve versenyképesen beépült az egyetemes magyar irodalomba. Valamivel szebben azt mondhatnánk, hogy a ma élő magyar prózaírók legjobbjai közé tartozik. Bizonyosság erre az Önkéntes rózsák Szodomában, a Zokogó majom című regény, vagy a Babel toronyháza. És persze az elbeszélések és a mesék.

Közben látszólag tétován lapozgat a könyvekben, a történelemben és napjainkban. Valójában nagyon céltudatosan csinálja. Ezt időnként még a lírai költők is észreveszik.

¹⁵ Gépiratból. Megjelent: Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek, VI. évf. 60. szám (2002. február), 1.

Mert jó könyveket ír.

A Márai Sándor-díj rangot jelent. Kiváló író, tisztességes polgár adta hozzá a nevét.

Bálint Tibor rászolgált a díjra.

[Szeli Istvánról]¹⁶

Szeli István megkapta a Vajdasági Íróegyesület életműdíját. Az a Szeli István, akit az elmúlt évtizedekben nagyon sokan megismerhettek tanárként, művelődési dolgozóként, társadalmi munkásként, tudományos intézmények alapító tagjaként, örökmozgó, csöndes emberként, aki mindig ott volt, ahol a kultúrában fontos dolgok történtek. Sokszor az első sorokban, sokszor a középsőkben, de mindig vállalta azt, amit rábíztak, és amiben értékteremtést látott, és amit vállalt, azt becsületesen végig is csinálta. A szemlélőnek néha az lehetett az érzése, hogy talán túl sokat is vállal, apróságokkal is nagyon lelkiismeretesen foglalkozik, holott jobb lenne, ha csupán az igazán lényeges dolgokra összpontosítana. Most készül egy interjúkötete, vaskos könyvnek ígérkezik, mert sok mondanivalója van a világról, külön erről a mi világunkról, és még vaskosabb lesz a könyv, mert belekerül részletes bio-bibliográfiája is. Itt az egykori apróságok is mintha más dimenziót nyernének, lényeges tartalommal telítődnek, érdemes volt lelkiismeretesen végigcsinálni őket. Mindezt a tevékenységéért időnként elismerésekben részesült, és ez így van rendjén.

Ezúttal azonban az írók adnak díjat, és legyen ez a díj Szeli Istváné, az íróé. Jó könyvek, igényes tanulmányok, pontos kritikai véleményezések sorakoznak életművében.

Tankönyvvel kezdte, a középiskolásoknak írt az irodalomelméletről, és az akkori, az 50-es évek középiskolásai még mindig emlékeznek erre a könyvre, mert megtanította őket megszeretni az irodalmat. Megszerettette ő a felnőttekkel is az irodalmat, mert számára is talán az irodalom a legfontosabb a világon. Megírta a „Hajnóczy és a délszlávok”, az „Utak egymás felé”, a „Nemzeti irodalom – nemzetiségi irodalom”, a „Történő történelem”, az „Erőzió ellen” című könyveket, hogy csak néhányat említsünk, irodalmi és nem irodalmi témákról, de ahogyan megírta, az irodalom a legnemesebb fajtából. Az értekező prózának azt az igényes válfaját műveli, amely nemcsak pontos megfogalmazásával, logikus okfejtésével, hanem szépségével, stílusával is megragadja az olvasót.

Nem tartozik a türelmetlen és a kimondottan harcias írók közé. De amit leír, abban a megértéssel és türelemmel együtt kiéleződhetnek is a dolgok és eszmék, ha erre szükség van. Nagyon fontos ez, mert rólunk ír elsősorban, a mi együttélésünkéről és egymásra utaltságunkról, a mi szegény és gazdag világunkról. És mi tudjuk, hogy milyen bonyolult ez a világ, Szeli István és a hozzá hasonló alkotók időnként segítenek eligazodni benne, hogy kevésbé legyünk szegények, és valamivel talán gazdagabbak lehessünk.

16 Gépiratból. Megjelent: Magyar Szó Üveggyűjtemény, 2017. augusztus 28., 7.

Az egykor örökmozgó, csöndes ember ma már bottal jár. Nem juthat el mindig oda, ahol fontos dolgok történnek a kultúrában. De az irodalomban jelen van, és kívánjuk, hogy még sokáig jelen maradjon újabb művekkel is.

A díjkiosztás alkalmából Szeli Istvánt, az írók üdvözlőm közöttünk.

Naplórészlet ajánlással¹⁷

Csüti és Nikoló... Nem tetszik a cím, árulkodóan nőies, kissé komolytalan, majdnem gyermeteg. Bevallom őszintén, férfisovinizta vagyok, tehát imádom a nőket (mint nőket), de nem szeretem, ha leveleken kívül mást is írnak, érzelgősségükkel, nyafkaságukkal folyton elárulják magukat, holott az íráshoz megfontolt ráció kívántatik női negédesség nélkül... Tisztelet a kivételnek.

Rozsályi Annamária a kivételek közé tartozik. Pontosan és szabatosan fogalmaz, és mielőtt leírna valamit, alaposan tájékozódik, ami azt jelenti, hogy tájékoztatni is tud, amikor az olvasót a világ-színház körüli fantasztikus utazásaira invitálja. Megbízható kalauza minden korosztálynak. De nem csupán tájékoztat, beszélni és beszéltetni is tud, az utazások érzelmekkel telítettek, a megjelenítés hiteles, a párbeszéddek pergőek, helyenként szellemesek, vagyis szépen elhelyezkednek az irodalomnak és a publicisztikának azon a határán, ahol az igényes szöveg olvasmányossá válik.

Nem véletlenül említettem „minden korosztályt”. A Csüti és Nikoló kelendő könyv lehet, talán még a cím sem olyan rossz, mint ahogy első olvasásra tetszik. Érdemes megtámatni kinyomtatását...

Gerold László: Egy szem – egy színház¹⁸

Jó és hasznos könyvet lehet összeállítani Gerold Lászlónak az Újvidéki Színházban bemutatott előadásokról írt kritikáiból. Többségük ugyan napilapba íródott, alkalmi jellegük tehát nyilvánvaló, de egy pillanatra sem bántó, a szerző ugyanis olyan felkészültséggel és ambícióval írta őket, hogy könnyen kiállják az idő múlását, esszéként, tanulmányként, vagy „csupán” tanulságos kritikaként tartós figyelmet érdemelnek. És ami még nagyon fontos: bár tíz év terméséből lettek összeválogatva, jobbára megtartanak egy egységes szintet, méghozzá igen magas szintet mind a kritikai hozzáállást, mind a megírás módját illetően. Persze az időben szétszóró kritikák és bármilyen más írárok kötetbe gyűjtésekor az egységességnek olyan zavaró jegyei is jelentkezhetnek, mint bizonyos stílári megoldások, fordulatok ismétlődése, ami a modorosság veszélyével jár, és ami helyenként Gerold gyűjteményében is észlelhető, szerencsére nem olyan mértékben, hogy szerkesztői intervenciót igényelne.

A kötet megjelentetését a kiadó az Újvidéki Színház fennállásának tizedik évfordulójára tervezi. Egyfajta történelmi visszapillantás is tehát a jubileum

¹⁷ Gépiratból. Megjelent: *Uo.*

¹⁸ Megjelent: *Uo.* Gerold László *Színház a nézőtérről* (Forum, Újvidék, 1983) című könyvének recenzióját a kötet szerkesztője, Bordás Győző bocsátotta rendelkezésemre, amit ezúton is köszönök. A gépiraton Gion aláírása előtt az ő kézírásával olvasható: „Újvidék, 1983. VIII. 28.”

alkalmából. Ismerve Gerold mércéit, meglehetősen szigorú történelmi visszapillantás, amely első meglátásra talán megbolygatja a jubileum ünnepélyességét, a tíz éve eredményesen tevékenykedő színház esetében azonban szigorú mércének is helyük van a visszaemlékezésekkor. A javasolt könyv törzsanyaga tehát megfelel a kiadó (és a színház) céljainak.

A bevezetővel kapcsolatban már nem ilyen egyszerű és egyértelmű a helyzet. A kiadó két bevezetőt adott recenzióra, az egyiket Guelminó Sándor, a másikat Gerold László írta. Konceptiójában és szándékaiban Guelminó írása tetszik elfogadhatóbbnak. Sajnos a gyakorlatban, megírás közben valahogy elsikkadt a jószándék és a koncepció is. Felemás szöveg született, amelyben a terjengősség elfedi a lényegét, görcsös erőlködés és felületesség keveredik, más szóval a hevenyészett, kelletlenül elvégzett munkának az íze érződik, és éppen ezért a végeredmény nem méltó sem a szerzőhöz, sem a tervezett könyvhöz.

Gerold Lászlóé igényesebben megírt szöveg, ezt javaslom elfogadásra a kiadónak, de bizonyos módosításokkal: a) Feleslegesen túlteng a számonkérés az értékek és erények méltatásának rovására. Tízéves színházunk vitathatatlan eredményeivel kétségtelenül rászolgált arra, hogy többet foglalkozzunk sikereivel. b) Ezeket a sikereket a színház elképesztően mostoha körülmények között érte el. Ezekről is, minden dramatizálás nélkül, feltétlenül szólni kell. c) Az Újvidéki Színház és az Atelje 212 közötti párhuzam túl szorosan lett megvonva. A javasolt szövegbővítéssel ez is valamelyest feloldható lenne. [d)] A függelék, a pontos adattár csatolását szükségesnek tartom.

Az említett módosításokkal Gerold László könyvét kiadásra javaslom.

„...mindenki magasba emelte a kezét, én is, én azonban csalódottan”¹⁹

Tegnap egy olyan értekezleten vettem részt, ahol kicsit furcsa határozatot hoztunk. A Magyar Írószövetség Választmánya szavazott új tagok fölvételéről, köztük egy immár halott költőről, Guelminó Sándorról. Őt vettük fel elsőnek az Írószövetségbe a jelöltek közül, mindenki magasba emelte a kezét, én is, én azonban csalódottan. A többiek leginkább csak a verseit, írásait ismerték, természetes az, hogy rászavaztak, én viszont személyesen is jól ismertem Guelminó Sándort, és ezért elvártam volna, hogy egy ilyen magabiztos és céltudatos ember még sokáig életben maradjon.

Kezdő újságíró volt, amikor évtizedekkel ezelőtt először találkoztam vele, már első írásaiból lehetett látni, hogy jeles művelője lesz ennek a nehéz szakmának. Az is lett. Nemcsak íráskészségével, hanem sokoldalúságával is. A sporttól a külpolitikáig szinte mindenről szakavatottan tudott szólni, és főleg írni. Biztonsággal mozgott a történelem és a betűk világában. Magánéletében is. Szép termetű, jóképű fiú volt, szerették a lányok, irigyeltük emiatt, szép lányt vett el feleségül, házasságában okos fiút nevelt föl.

19 A gépiraton áll: „Guelminó Sándor koporsójánál, Budapest, 1997. április 18.” Megjelent: Magyar Szó Üveggolyó, 2017. szeptember 4.

Magabiztosságát kissé eltúlzottnak éreztem, amikor kiderült, hogy az irodalomban is maradandót akar alkotni. Aztán mégis megcsinálta. Nem állítom, hogy csupa remekművek kerültek ki a kezeiből, de jó verseket írt, melyek olvastán egyhangúlag választották be a magyar írók többé-kevésbé hivatalos társaságába, mégpedig azok, akik emberként alig vagy sehogyan sem ismerték. Én ismertem barátként is. Olyan barátként, akivel nem kellett naponta értekezni ahhoz, hogy tudjuk: bármikor számíthatunk rá. Írásaira is számíhattunk. Éppen ezért szavaztam csalódottan a választmányi ülésen.

Tudom, hogy szeretett élni, és élni akart, nem tehet róla, hogy megállt a szíve. Az ember azonban becsapottnak érzi magát, ha elmegy valaki, akit megbecsült és kedvelt, vagy éppen szeretett. Sokan érezzük ezt, akik eljöttünk a temetésére, meg azok is, akik messziről temetik. Guelminó Sándornak még élni kellett volna... De mást ilyenkor nem lehet mondani: Nyugodjék békében!

„Minden leírt betű hitvallás” (Josip Broz Tito 1892–1980)²⁰

Egyik írotársamnak, egy költőnknek van egy régebbi, többé-kevésbé alkalmi verse, abban egy bizonyos tavaszt korhol, amiért „legszebb öregjeinket bántja”. Erre az idei tavaszra még durvább szidalmakat is lehetne szórni. Öreget és fiatalat egyaránt bánt. Nem hittük, hogy ilyen lesz, nem akartuk, hogy ilyen legyen ez a tavasz. Most már nem marad más hátra, hogy ennél a tavasznál is erősebbek legyünk.

Tulajdonképpen Tito is ezt követelte és követeli tőlünk, amikor önmegbecsülésre, önértzetre és önmagunkhoz való hűségre tanított bennünket. Ebben a tanításban az volt a szép, hogy minden didaktikus formán túlmenően természetesen fakadt és mindenkihez szólt: munkáshoz, paraszthoz, értelmiségihez; Jugoszlávia valamennyi nemzetéhez és nemzetiségéhez. A tanítás töretlen, folyamatos volt, és éppen ezért meggyőződésünk szerint sikeres is.

Jugoszláviában, Vajdaságban, ahol több nyelvet beszélők élünk egymás mellett, ez külön is fontos. És érzésem szerint nagyon fontos az alkotók, mindenekelőtt az írók számára. Minden leírt betű hitvallást jelent, a hitvallásnak pedig csak akkor van súlya, ha őszinte és szókimondó. Enélkül nem létezhet irodalom, pontosabban jó irodalom.

A Vajdaságban öt nyelven – ki-ki a maga anyanyelvén – műveljük az irodalmat, és azt hiszem, hogy ez az ötnyelvű irodalom együtt is, külön-külön is értékes és jó irodalom. Az emberek nem hallgatnak, hanem beszélnek, az írók írnak, és egyre több íróknak van. Ez mindenképpen jelez valamit, és a jelek nagyon is biztatóak. Szükségszerűen megindult egy folyamat, amelynek megindítása kétségtelenül Tito nevéhez fűződik, és amelynek szükségszerűen tovább kell tartania, ahogyan megtanultuk: az önmegbecsülés, az önértzet és az egyenrangúság, a magunkhoz és elveinkhez való hűség alapján.

20 A Híd 1980/5. számának 718–719. lapjáról. Bevezetésében olvasható: „Tito elvtárs halála alkalmából a Jugoszláv Írószövetség tagjai is számos nyilatkozatot adtak a hazai lapok, a rádió és a televízió részére.”

Írta és hitte Vébel Lajos²¹

Hitte, valóban hitte Vébel Lajos mindazt, amit leírt hosszú évek során cikkeiben, kommentárjaiban, tárcáiban, melyeknek legjavát most kötetbe gyűjtötte a lezajlott események krónikájaként, és mintegy közírói életrajzként.

Vébel nem tartozik az átlagos, a középszerű újságírók közé. Megtanulta a szakmát, mint bárki más, hogy szabatosan tudjon tényeket és gondolatokat közölni, besulykolta a szabványokat [így!], de ezt már azért, hogy válogathasson közöttük, vagy változtasson rajtuk, és leírja a közhelyeket is, de csak akkor, ha biztos benne, hogy életet tartalommal tudja feltölteni őket. Más szóval igényes publicista, aki büszke szakmai jártasságára, és sokat ad a saját véleményére. Így tudja másokkal is elhíttetni azt, amiben maga hisz, harsogás nélkül, sajátos stílusú, csöndes érveléssel, amikor az eseményeket vagy jelenségeket szinte az olvasóval együtt gondolja végig, a kételyeket sem elhallgatva, jól időzített iróniával és önironiával, ami azonban több ezer cikk megírása után sem váltott át cinizmusba. És mert ad a saját véleményére, sok mindenről és mindenkiről mer szólni, divatról és diáküntetésekről, rakétákról és vendégmunkásokról, írókról és huligánokról... Nem azért, hogy tudálékos következtetéseket vonjon le, hanem hogy megmagyarázza magának és másoknak a történeteket, és azok hullámverését.

Vébel Lajosnak ez a második könyve. Az első – Baki Ferenc volt a társszerzője – tizenöt évvel ezelőtt jelent meg Petőfi brigád címmel. Második könyvében is ír a Petőfi brigádról, annak már-már egyetlen krónikásaként. Vallomása szerint ez a cikkválogatás folytatása is az előbbi kötetnek bizonyos értelemben. A brigád volt harcosainak és utódainak íródott a bekövetkezett békeidő körülményei közepette, és egy olyan történelmi korban, amelynek e szakasza nagyjából le is záródik az utolsó cikk dátumával.

Megírandó regényeimről egy film kapcsán²²

Mostanában ismét regényt írok, a regény egyik szereplőjét Istenfélő Dánielnek hívják, csecsemőkorában egy elhagyott csángó házban találtak rá a háború vége felé, felnevelődött, szép szál legény lett belőle, és ő lett egy külvárosi bandának, a Lírikusoknak a vezére, akik csempészéssel, üzérkedéssel és egyéb gyanús üzelmekkel foglalkoznak. A konkurens bandának, a Mágánásoknak a vezére a Herceg névre hallgat, ő is talált gyermek, de őt egy felperzselt boszniai faluban szedték fel a jóemberek, ugyancsak a háború vége felé. A két banda tagjai adáz küzdelmet vívnak egymással ököllel, késsel, és időnként bicikliláncokkal.

Egy másik regény ötletét is dédelgetem már évek óta. A háborús évekről és közvetlen a háború utáni időszakról szeretnék írni, illetve azokról az emberekről, akik itt, ezen a vajdasági tájon túléltek vagy nem éltek túl ezeket a viharos

21 Vébel Lajos, az Újvidéki Rádió magyar nyelvű szerkesztősége – Giont közvetlenül megelőző – főszerkesztője azonos című könyvének (Forum, Újvidék, 1984) fülszövege. Alatta áll még: „(Gion Nándor recenziójából)”.

22 Gépiratból. A papíron áll még: „Rivalda, 1987. III. 6. – Gion Nándor olvassa fel jegyzetét.” Sára Sándor *Keresztúton* című filmje kapcsán alcímmel megjelent itt: 7 Nap 1987. március 20., 12. sz., 30.

esztendőket: áldozatokról, hősökről, ártatlanokról és bűnösökről. Magyarokról, szerbekről, németekről és másokról, többek között a bukovinai székelyekről, a csángókról is, akiket elűzött emberek házába telepített egy eszelősen hadakozó reakciós rendszer, és akik a háború vége felé maguk is kénytelenek voltak menekülni, ki tudja, hányadszor már történelmük folyamán. Szóval, regényt szeretnék írni mindazokról, akik az említett időszakban megfordultak ezen [a] helyen, és persze főleg azokról, akik itt maradtak, és ma is itt vannak.

Nemrégem egy dokumentumfilmet néztem az idei Magyar Játékfilmszemlén, Sára Sándor Keresztúton című művét. Néztem, és egy kicsit úgy éreztem, hogy „lopják” a témámat. Székely-csángó öregasszonyok beszéltek életükről, illetve életüknek arról a szakaszáról, amikor Bácskából is menekülniük kellett, mert egy győztes forradalom visszahozta azokat, akik a háború elején menekültek. Az általános ellenszenvről is beszéltek ezek az asszonyok, sorstragédiákat meséltek el, természetesen a maguk szemszögéből. A kor, amiről szóltak, bővelkedett sorstragédiákban, sokan mesélnek még róluk, és így is van rendjén, mondja el mindenki a maga történetét, az lenne jó, ha egyszerre egy helyen tehetnék meg, legalábbis azok, akiknek sorsa hosszabb-rövidebb időre összefonódott. Az életben ez leginkább lehetetlen, a művészetben azonban újból és újból próbálkozunk meg vele. A Keresztúton című filmben ez nem történt meg, így hát nem mentes az elfogultságtól és az egyoldalúságtól.

Mégsem lopták el tehát a témámat. Meg kell írnom ezt a regényt a háborús és a háború utáni évekről, illetve azokról az emberekről, akik akkoriban itt voltak, és főleg azokról, akik itt is maradtak.

Addig pedig írom Istenfő Dániel és a Herceg történetét. Mert ezek ketten most már egyre szűkebb területre szorulnak, egymásra vannak utalva, a bicikliláncokat félre kell tenniük. Más szóval, csöndesen megbékélnek egymással.

Színházavató beszéd²³

Kissé megilletődve és nagyon elégedetten, ezúttal saját épületünkben üdvözljük közönségünket, színházunk barátait. Az Újvidéki Színház munkaközösségének nevében most nyilván háláról kellene beszélnem azért, hogy idáig eljutottunk, és én most meg is köszönöm mindazoknak, akik ebben segítettek bennünket, szeretném azonban hangsúlyozni, hogy végső fokon egészen természetesnek tartom azt, hogy most itt vagyunk. Egyszerűen azért, mert ez a színház olyan, amilyen; mert a város, amelynek nevét viseli, olyan, amilyen; vagy ha úgy tetszik: az ország, amelyben élünk olyan, amilyen.

Igen, természetes dolog, hogy egy jugoszláviai magyar nyelvű színház saját épületébe költözik.

Egy városban, amelynek jól ismerjük megfoghatkozott mézeskalács házait, megbúvó régi, lapályos utcáit és szebb vagy csúnyább betonszörnyetegeit, vagyis mindazt, ami régről itt maradt, és ami a szemünk előtt nőtt ki a földből, és amiről így összességében szeretnénk azt hinni, hogy egyre szebb lesz. Szerencsére nem

²³ Gépiratból. Megjelent: Híd, 1985/11., 1537–1540.

nehéz hinni ebben. Elsősorban az emberek miatt, akik méltóképpen tudják megünnepelni városuk felszabadulásának napját, és akik természetesnek veszik, hogy egy földrajzilag talán unalmas és lapos, de értékeiben annál változatosabb tartomány kellős közepén öt nyelven jelennek meg újságok és könyvek, öt nyelven szól a rádió és a televízió, egyetemi karok, tudományos intézetek alakulnak, és színházak épülnek. Annál is inkább természetesnek veszik ezt, mert ők maguk teremtették meg hozzá a feltételeket az elmúlt negyven év alatt, társadalmi és szellemi igényeiknek megfelelően. Mindenképpen elhihetjük tehát, hogy egyre szebb lesz ez a város.

Mégpedig azzal együtt, hogy valamikor tizenkét évvel ezelőtt éppen itt, ebben a teremben színházi bemutatót tartottak. A falak akkor nem voltak frissen meszeltek, a székek a nézőtéren megkoptak már, a világosító- és hangosítófülkék nem álltak az erkélyen, és a színpadi függönynek sem volt ilyen furcsa színe, mint most. Az előadás, a Macskajáték azonban hatalmas tapsot kapott. Tulajdonképpen ekkor alakult meg ténylegesen egy új színház. És ettől kezdve a változatos városképhez hozzátartozott egy kissé zaklatott kinézésű ember, aki lobogó szárnyú felöltőjében sietve rótt az utcákat, intézmények ajtaján kopogtatott, és emberekkel tárgyalt hosszasan, miközben lassanként igazi színházat formált az újonnan alakult Újvidéki Színházból. Németh P. Isván volt ő, az első igazgató. Ugyancsak a városképhez tartozott egy hosszúra nőtt, derűsen csillogó szemű, nagyon jó színész, Nagygellért János, akinek színpadi alakításaira még sokáig emlékezni fogunk. És emlékezzünk meg itt Harag Györgyről is, a rendezőről, aki évről évre sápadtabb arccal tért viasza hozzánk, és évről évre kitűnő előadásokat rendezett.

Három nevet említettem, azoknak a nevét, akik nem akármilyen rangot biztosítottak színházunknak, de akik ma nincsenek közöttünk, és nem ünnepelhetnek velünk.

Egyébként, ha az érdemeket lajstromoznánk, és sorra vennénk, hogy kik segítették színházunk első bizonytalan, és későbbi biztonságosabb lépéseit, szerencsére igen hosszú névsor kerekedne színészek, rendezők, színpadi munkások, pártoló tagok neveivel. Közülük sokan ma itt ülnek a nézőtéren, és minden bizonnyal továbbra is támogatnak bennünket az elkövetkező, reméljük, még biztonságosabb lépéseknél.

Valamiről, pontosabban valakikről azonban külön is szólnék. A vendégművészek szerepléséről, elsősorban a vendégrendezőkről. Nélkülük nem alakult volna ki színházunk mai arculata. Bármikor hívtuk őket, szívesen jöttek Újvidékről, Szabadkáról, Belgrádból, Szkopjéból, Ljubljanából. Az Újvidéki Színház magyar nyelvű színház, a színészek magyarul szólnak a színpadról a közönséghez, az előadást megelőzően azonban igen sok nyelven hangzanak el a tanácsok, utasítások, biztatások, és egy-egy sikeres produkció után többnyelvű az elismerés is. Így van ez rendjén, az Újvidéki Színház elfogadja, sőt kimondottan igényli a többnyelvű segítséget, és ami rendkívül fontos, többnyelvű közösségünk is szinte egyik napról a másikra elfogadta és befogadta az Újvidéki Színházat itt a városban, itt a tartományban, itt az országban. Éppen ezért színházunk nyitottsága és nyíltsága a jövőben sem lehet kérdéses, hiszen, amint ezt az eddigi gyakorlat is megmutatta, ez egyik legfontosabb éltető elemünk.

Ma egy felújított épületbe költöztünk, első bemutatónk színhelyére, a saját épületünkbe. Kicsit emlékeztet a mézeskalács házakra, kicsit emlékeztet a paneltetős

betonszörnyekre is, két épületet ragasztottunk össze, egy régit és egy újabbat. Az egész módfelett hasonlít a városra, amelynek a nevét viseli a színház. A városról hisszük, hogy egyre szebb lesz, higgyük ezt az Újvidéki Színházról is. Higgyük, hogy szebb lesz azzal, hogy egyre jobb előadásokat fog produkálni a korszerű színjátszás eszközeivel, hogy következetesen folytatja és fejleszti legsikeresebb stílusjegyeit, hogy újabb útkeresései eredményesebbek lesznek, és hogy egyre számosabb érdeklődőt von hatáskörébe. Mi, az Újvidéki Színház dolgozói ezt szeretnénk, ezt akarjuk. A magunk módján, képességeinkhez mérten gazdagítani a sokszínű város kulturális, szellemi értékeit. És akkor leszünk igazán elégedettek, ha minél több őszinte tapsot kapunk ezeken a frissen festett deszkákon. Köszönöm.

„...az Igazgatótól szeretnénk elbúcsúzni”²⁴

Mi, akik az Újvidéki Színházból jöttünk ide, az Igazgatótól szeretnénk elbúcsúzni. Túl korán hagyott itt bennünket. Éppen ezért, amikor most másokkal együtt őszintén gyászolunk, kicsit zavarban is vagyunk. Mert ilyenkor nem értjük egészen ezt a világot, amelyből korán, nagyon korán eltávozhat valaki, akire még olyan sokáig számítani akartunk, akire egyszerűen mindig szükségünk volt.

És Németh P. István, az Igazgató mégis elment.

Itt hagyott bennünket tanácstalanul toporogni, mondjuk már-már szemrehányóan, mert talán azt is be kellene vallani, hogy itt, ezen a temetésen valamelyest magunkat is sajnáljuk, érezzük, hogy szegényebbek lettünk. Az Igazgató elment.

Színházunk folyosóin láttam sírni embereket, amikor megtudták, hogy gyógyíthatatlan beteg, és láttam őket sírni akkor is, amikor halálhíre megérkezett. Ezek az emberek tudták, hogy kit siratnak. Valakit, akit tíz éven át követtek, mert érdemesnek látták követni. És közben színházat csináltak Németh P. István vezetésével. Még hozzá itt, ezen a tájon, ahol a színházak igazán nem tartoznak a legközkedveltebb és legnépszerűbb intézmények közé. Megérte. Szép lassan felnőtt egy kis színház, amelynek neve összeforrt első igazgatója nevével, és ez a kettős név idővel rangot is kezdett jelenteni. Így volt ez igazságos, így volt ez rendjén.

Az Igazgatónak már ezért sem lett volna szabad még elmennie – mondogatjuk még egyszer, talán oktalan szemrehányással.

Tíz év nem sok idő, és nincs szándékunkban kisajátítani Németh P. István emlékét, egyszerűen csak osztani szeretnénk hozzátartozói és sok-sok barátja fájdalmában, de azért engedtessek meg nekünk, hogy színházunk első tíz esztendejét, nagyrészt éppen az eltávozott Igazgató miatt, a szokásosnál nagyobb betűkkel írjuk be az évkönyvekbe.

A legendákhoz viszont nem kell engedély. Ez a műfaj leginkább önmagától születik, színesedik és terjed, olyan emberekről, akik egyéniségükkel, tetteikkel alapot adtak ehhez. Az az érzésem, hogy születőben van az Újvidéki Színház első igazi legendája. Hőse Németh P. István. Akinek koporsójánál most tehetetlenül és ügyetlenül állodgálunk, és leginkább a szokványos közhelyeket ismételtgetjük,

²⁴ Gépiratból. Megjelent: Magyar Szó Üveggyó, 2017. szeptember 4.

hogy nyugodjék békében, és hogy emlékét örökké megőrizzük. De ezt komolyan és őszintén mondjuk, Igazgató.

„Az igazi színházigazgató...”²⁵

Az igazi színházigazgató Németh P. István volt, mert ő szerette a színházat, annyira szerette, hogy még engem is rá tudott beszélni, hogy lépjek az örökébe. Ma sem értem, hogy ez hogyan sikerült neki. Úgy mentem el a beszélgetésre, hogy kurtán és ridegen elutasítom a javaslatát, azután úgy jöttem el, hogy immár én lettem az Újvidéki Színház második igazgatója. Csodálkoztam magamon, meg mások is csodálkoztak, akik tudták, hogy elődömmel ellentétben én soha nem szerettem a színházat. De hát, ha már egyszer rábólintottam, kissé rosszkedvűen ugyan, de nekivágtam a munkának. Köztudott, hogy akkor kellett épületet szerezni az albérletben, eléggé koszos albérletben tengődő, de egyébként jó előadásokat produkáló színháznak. Fárasztó tevékenység volt, sok előszobázással járt, bájolognom kellett olyan politikusokkal, akiknek azelőtt csak félvállról köszöntem, vagy úgy sem, de a rámenősséget is megengedhettem magamnak, nagy baj nem érhetett, legfeljebb kirúghattak volna, amit én alig vártam, mert utáltam a posztomat. Nem rúgtak ki, meglett az épület, kettő is egyszerre.

Akkor rövid időre belelkesedtem. Elkezdtem számolgatni, és azt hittem, hogy nagyon logikusan kalkulálok. Újvidéken él a vajdasági magyar értelmiségiek színe-java – mondogattam magamnak –, ott van a Magyar Tanszék, a Forum Lap- és Könyvkiadó, a Rádió, a Televízió, az iskolákkal, tanárokkal és diákokkal, meg persze a munkásosztály is. Szóval pezsgő és nyüzsgő szellemi életet képzeltem magam elé a szép színházban. Aztán gyorsan kiderült, hogy az értelmiségünk színe-javából viszonylag kevesen jönnek az előadásokra, a munkásosztály is meglehetősen közömbösen viselkedett, a diákokat időnként betelerelték hozzánk, de ők sem látszottak mindig boldognak. Pedig mi igyekeztünk terjeszteni a magyar nyelvű kultúrát, nem is akármilyen színvonalon, a falakat is tisztára meszeltük, és új, kényelmes székeket raktunk a nézőtérre. A nézőtér többnyire mégis üres maradt.

Megdöbbenett ez a szellemi vagy nemzeti petyhüdség, szépen kihátráltam hatalmas igazgatói irodámból, a színházat mint intézményt továbbra sem szerettem, mesterkélt-művi világ volt az nekem, az ott dolgozó embereket azonban megkedveltem, őket sajnáltam otthagyni, később távolabbról sajnálkozva figyeltem kínlódásukat.

Így egészen távol, egy íróasztal mögül azt remélem, hogy eltúlzom egykori viszolygásomat, és hogy az ott maradottak [nem] csupán üresben dolgoznak.

Svájci magyar Budapesten²⁶

Jeszenszky Ivánnak hívják, életének első tíz évét Magyarországon töltötte, az osztályharc kiéleződésekor családját kitelepítették Ebésre, egy Debrecen

²⁵ Kéziratból. Megjelent: *Uo.*

²⁶ Kéziratból.

környéki kis faluba, illetve annak valamelyik romos tanyájára, ahol sok volt a patkány, az emberek meg elkoszolódtak, volt, aki sokkal korábban meghalt, mint esetleg normális életkörülmények között. Az első tíz évnek akadtak tehát igen kellemetlen színfoltjai is, rosszkedvűen távozott az országból, a második tíz évvel Jugoszláviában, a Vajdaságban próbálkozott. Itt nem telepítették ki, bár patkányok nyilván itt is előfordultak, ő mindenesetre becsülettel leérettségizett, és rockzenekart alapított. Igazából mégsem érezte jól magát, sok minden nem tetszett neki, egyebek között az sem, hogy zenekarával mozgalmi dalokat kellett játszania az ifjúsági munkaakciókon. Ingyen.

Elment hát Svájcba, ahol tartósan megtelepedett, időnként képeket festett, titokban alighanem írogatott is, elsősorban azonban megpróbált pénzt keresni, természetesen nem képeivel és írásaival. A pénzkeresés bizonyára sikerült, mert amikor nemrég Pesten találkoztam vele, éppen ellopták a gépkocsiját, de a szeme sem rebtent, az autóról alig ejtett néhány szót, inkább a mostanában megjelent első könyvéről beszélt.

A könyv címe Kitelepítettek, ő dokumentumregénynek nevezi, valójában az is: fontos, helyenként megrázó tényeket közöl az adott korszakról, a kitelepítések korszakáról, az Ebesen eltöltött napokról és évekről, emberi sorsokról és patkányokról. Azóta elég sok idő eltelt már, higgadtan össze lehet foglalni az igaz történeteket, Jeszenszky Iván ezt teszi, gyűlölködés nélkül idézi fel az eseményeket, talán ezért választotta a megregényesítési formát, holott egy szikárabb élménybeszámoló minden bizonnyal hatásosabb lett volna, de féltő, hogy indulatosabb is. A témáról persze írtak és írnak mások is, de hát vannak dolgok, melyekről szükséges többször beszélni, akár élménybeszámolóban, akár dokumentumregényben, még akkor is, ha egy svájci üzletembernek nincsenek kimondottan szépirodalmi ambíciói, legfeljebb tartósan letáborozik az irodalom közelében.

Az irodalom, a könyv vagy éppen a saját könyve néha még manapság is jó hatással lehet a hidegfejű üzletemberekre.

Jeszenszky Iván egyre gyakrabban bukkan fel Budapesten, bejelentette egy újabb dokumentumregény megírását, és menet közben alapított egy könyvkiadót. Ismerve a jelenlegi helyzetet, ez éppenséggel nem tűnik nagyon virágzó vállalkozásnak, bár ki tudja. Aki egy romos tanyáról vágott neki a nagyvilágnak, és még pénzt is tudott gyűjteni, talán a könyvek között is talpon marad.

A fekete varjak barátja²⁷

Már régóta nem járok bottal, a hajam is kinőtt, aztán megritkult egy kicsit, kollégáim megbecsülnek, a betegeim tisztelnek, szóval jó orvosnak tartanak, talán azért, mert legalább tizenhat éve nem ültem körhintán, most azonban mintha megmozdult volna a két sörét a koponyámon belül, és azon kezdtem töprengeni, hogy hová is raktam el régi, erős botomat, ami sokáig biztos támaszom volt.

Az én balesetem is vagy tizenhat évvel ezelőtt történt. Nyár volt, Portugáliából jöttem haza kocsival, egy fiatal lány ült mellettem, aki azóta már régen máshoz

²⁷ Kéziratból.

ment férjhez, de akkor nagyon kedvesen elbeszélgettünk, megállapítottuk, hogy Portugália szép ország, átkocsikáztunk Spanyolországon, amely szintén szép ország, mint ahogy Franciaország is az zöldellő erdeivel, szőlősdombjaival, mondataival, még a fekete varjakkal is. Itt tartottunk a csevegésben, amikor úgy éreztem, szétrobbant a fejem, előtte üvegcsörömpölést hallottam, de ez nem biztos, lehet, hogy csak később mesélték, mint annyi mindent, amire nem emlékezhettem: azt, hogy a kocsi ablakán keresztül fejbe lőttek sörétes puskával, felborultunk volna az autóval, ha a lány el nem kapja a kormánykereket, és ha rá nem lép a fékre. Jó, hogy ott volt, sohasem haragudtam rá, amiért később máshoz ment férjhez, hiszen a nagy bajban megállította a kocsit, ölébe fektette vérző fejemet, mentőket hívott, bevitetett a kórházba. Ott ébredtem fel kopaszra borotvált és meglékel koponyával, a sebészek közölték, hogy több sörétet piszkáltak ki a fejből, kettőt azonban bennem hagytak, olyan helyre fúrdtak be, ahová nem volt ajánlatos belepiszkálni, de ettől még sokáig élélhetek.

Egy ideig senki nem tudta, hogy mi történt, vagyis hogy miért lőttek rám. Aztán a rendőrség mégis kiderítette, időnként sikerül nekik. Már fel tudtam ülni az ágyban, a hajam is sörteszerűen kinőtt, amikor bevezettek hozzám egy megbilincsel, szomorú arcú, sovány fiatalembert, és megmutattak neki. Egykedvűen szemlélgette szálnalmas fejemet, megvonta a vállát, és halkan közölte a rendőrökkel, hogy neki rengeteg barátját megölték. Majdnem megsajnáltam a szomorú fickót, mert akkor még nem tudtam pontosan, hogy miért vezették az ágyamhoz. Gyorsan kituszkolták a szobából. Később visszajött az egyik rendőr, én még nem tudtam beszélni, kérdően néztem rá. Fejcsóválva magyarázkodott. A fiú habókos egy kicsit, nem bolond, csak amolyan magának való emberke, egyedül kószál a világban, és furcsamód összebarátkozott a varjakkal. A fészkeik alá ült, naphosszat figyelte a fekete madarakat, talán még beszélgetett is velük. A vetési varjak alapján véve hasznos madarak, irtják a hasznos növényeket rágcsáló férgeket, de ha túl sokan összegyűlnek, akkor már maguk is kárt tesznek a vetésben, és ilyenkor sörétes puskákkal megritkítják állományukat. Egy ilyen ritkító hadjárat után a fiú ellopott egy vadászpuskát, és válogatás nélkül lövöldözni kezdett az emberekre, autósokra, kirándulókra. De most már elkapták, többé nem fog lövöldözni.

Sokáig lábadoztam, újból meg kellett tanulnom beszélni, aztán jární, előbb mankókon, később egy szál erős bottal. Akkor már ismét praktizáltam, addig is jó orvosnak számítottam, bottal is jó orvos voltam, majd teljesen megerősödve bot nélkül is, igaz, két söréttel a fejemben. A lövöldöző fiúról szinte teljesen megfeledkeztem, most jutott eszembe, amikor úgy éreztem, a sörétek megmozdulnak valahol a koponyacsontom alatt, és a botomat kezdtem keresni. Remélem, hogy mégsem lesz rá szükségem, hiszen a sebészek is azt mondták, hogy így is sokáig élélhetek.

Egyébként nem hiszem, hogy a szomorú fiú gyerekeket is megcélzott volna. Legfeljebb véletlenül. A sörétek szétszóródnak a levegőben, valamelyik eltalálhat egy kislányt. De biztos vagyok benne, hogy a fekete varjak barátja csak felnőtt emberekre lövöldözött.

Charles Bukowski

Árvácska a hóban

Istenadta korai órán
a kék fejű delelés idején
küldök neked egy csomagot
egy csontos kezét
egy selymes
ingujjal rajta
egy nagydarab fickó
megsárgult fogakkal és egy
epilepsziás apa
fogja neked
az ajtóig elvinni
mosolyogj
és
vedd
át

jobb ez mint
ami amúgy neked
virul

A tömegek géniusza

Van elég árulás, utálat,
erőszak,
abszurditás az átlagos emberi
lényben
Hogy bármikor bármilyen
hadsereget kiszolgáljon.

ÉS A Gyilkosok Közt A Legjobbak Azok,
Akik Tetteik Ellen Érvelnek.
ÉS Gyűlöletben Azok A Legjobbak,
Akik a SZERETETÉRT Állnak Ki
ÉS A HÁBORÚBAN A LEGJOBBAK
– VÉGTÉRE IS – AZOK, AKIK
KIMONDJÁK HOGY

BÉKE

Óvakodj
Az Átlagos Embertől
Az Átlagos Asszonytól
ÓVAKODJ A SZERETETÜKTŐL

A Szeretetük Átlagos, Keresi
Az Átlagost
De Van Génius Az Utálatukban
Elegendő Génius Van Az
Utálatukban Ahhoz Hogy Megöljenek Téged
Megöljenek Bárkit.

Nem Kérnek A Magányból
Nem Értik a Magányt
Megkísérelnek Elpusztítani
Mindent
Ami Eltér
A Sajátjuktól

Mivel Képtelenek
Művészetet Teremteni
Nem Fogják
Megérteni A Művészetet

Teremtőkként A Hibáikat
Csupán A Világ
Hibáinak
Fogják tartani

Mivel Képtelenek Teljes Szívből Szeretni
A Te Szeretetedről GONDOLJÁK Majd, Hogy
Tökéletlen
ÉS AZTÁN UTÁLNI FOGNAK
TÉGED

És Az Utálatuk Tökéletes Lesz,
Mint Egy Csillogó Gyémánt,
Mint Egy Kés
Mint Egy Hegy
Mint Egy Tigris
Mint A Burok

Ez Legszebb Művészetük

Csaj miniszoknyában

Vasárnap. Bevágok egy
grapefruitot. Az orosz ortodox
templomban egy háztömbnyire
innen Nyugatra véget ért
az istentisztelet.
Fekete haja van,
az ősei Keletről jöttek
idáig, nagy barna szemekkel
néz föl a Bibliájáról,
aztán megint vissza, és
mialatt a Bibliában olvas,
mozgatja a lábait, egy lassú
ritmusú táncot ad elő
és a Bibliát olvassa közben...
hatalmas arany fülbevalók,
2 arany karperec itt is, ott is;
inkább tűnik rövid kosztümnek
azt hiszem; feszesen rajta; az anyag
halovány barna, mint egy
rövid napfürdő után; errefelé
fordul, arrafelé; a hosszú
fiatal lábak
felmelegedve a napfényben...

Látványa nem engedi magát elhessegetni;
ugyanakkor: semmi tolakodó gondolat...
a rádióból klasszikus zene ömlik,
amit ő nem bír elviselni,
ám mozdulatai pontosan követik
a zenemű
ritmusát...

Fekete haja van, fekete haja,
Istenről olvas valamit.

Én vagyok Isten.

Fordította Erdődy Kristóf

Trương Đăng Dung

Hogy múlik, nem érzem

*Hogy múlik, nem érzem,
felhő sodródik át az égen,
ágakba kapaszkodik a sárguló levél, megrázza, majd
letépi a szél, mintha integetne, de már nem él.*

*Hogy múlik, nem érzem,
színt vesztenek a levelek, azt veszem észre,
csendes az éj, csak az eső csepegteti el minden vizét,
s temeti be a nyomot, ahová tegnap léptem.*

*Hogy múlik, nem érzem,
csak az őszt látom idegennek, s aztán ismerősnek,
arcok, vonások, nevetések, mikor is találkoztunk,
alig telt el idő, s már nem olyanok, mint régen.*

*Hogy múlik, nem érzem,
csak oldódni szeretnék az ég színében,
a kihulló hajszálat ki tudja visszatekerni a helyére,
álmatlan gyötrődöm, a dolgainak nem, csak nekem lesz
végem.*

*Hogy múlik, nem érzem,
holott ott bujkál a vérben,
megtöri a szem tükrét, ráül a szád szélére,
görnyedten sántikálsz, s a földre karcolod remegő kézzel,
milyen nagy volt és milyen kicsiny lett az élet.*

Évek telnek

*Évek telnek, s én még kereslek,
kereslek a Napját vesztett hajnalokban,
kereslek az elhagyott paloták mélyén,
ahol denevérszárnyak ütlegetik a levegőt,
kutatok utánad a véghetetlen álmokban.
És kérdelek akkor a folyót, mi a boldogság,
s a folyó azt mondja, bennem csak a víz sodródik.
És kérdelek akkor a hegytől, mi a boldogság,
s a hegy azt mondja: én csak az a hely vagyok, ahol vagyok.
És kérdelek akkor az emberektől, mi a boldogság,
s ők nem felelnek, a szem öbléből az arcuk dombjain sodródik át a víz.*

*Ne sírj kedvesem,
egyszer minden elmúlik, hisz oly rövid a lét,
egy nap már se öröm, se bánat nem ér,
fű lesz a takarónk,
nem dobban bennünk szív, nem lüktet bennünk vér,
s kezünkkel nem keressük egymás kezét.*

*De addig maradj, kedvesem!
Maradj, míg fénybe foszlik a holdas éj,
hallgasd az éji világ ezer neszét, elhal az egyik épp,
míg a másik születik, látod a porból mászik elő,
ki tudja meddig, de él.*

*Nézem a szemed,
tükkör, ott vagyok benne.
Lecsukod a szemed,
ott maradtam benned.
Csak téged látlak,
én beléd veszttem.
Mi marad ebből a nyárból,
a kert sarka, virágok,
egy esőn felejtett szék,
nagyamama hófehér haja,
az ablak mögül ő néz,
s a szemet vakító napsütés.*

Vọng Cảnh dombon

*Mellettem ülsz, figyeled a folyót,
ömlik felénk a szemhatárról,
hullámaiba a szél napot forgat.*

*Nem sodor ágat, nem sodor levelet,
egykedvűen húzza magával az eget.
Nem sodor örök életet,
minden percben vége van, s mégis végtelen.
Némán lesik a mauzóleumok, elhagyott
bástyák, templomok, ahogy
vize hangtalan vizet sodor.*

*Még tavasz tombol, de már küszöbön toporog a nyár,
lila virágok borítják majd a víz fedelét.
Folyó, folyó, vajon merre mész?
Mi az a csónak, ami hol látszik, hol a semmibe vész?*

*A folyót nézed, aztán engem,
létezik a folyó és én is létezem.
Nézlek és nézem a folyót,
Vajon létezel-e, s a folyó létezik-e?*

*Félek, egyszer még megáll a folyó,
kiszárad a föld, s kővé válnak a víznek szomorú cseppjei,
félek, mikor a lelkem egy messzi világból visszatéved,
nem lát már folyót, s nem lát újra téged.*

Háy János fordítása

„Ezek a vizes élőhelyek oázisként működnek a kiszáradóban lévő tájban...”

Bártol Istvánnal Rigó Róbert beszélget

– *Ha jól tudom, a Délvidékről, Szabadkáról származol. Hogy kerültél Tiszaalpára, hogy itt a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság munkatársa legyél?*

– 1992-ben kezdtem el az egyetemet. A középiskola befejezését követően a József Attila Tudományegyetemre kerültem biológus szakra, ott ismerkedtem meg a feleségemmel, Rékával, aki kecskeméti révén kötődött a szülővárosához. Ő 1998-ban kezdett el dolgozni a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóságánál, és én 2000-ben, mikor befejeztem a tanulmányaimat, akkor hasonló pályát szerettem volna, tehát maradni a szakmánál, és akkor elég kacfántos úton, de végül is sikerült kikötnöm itt, a Kiskunságban. Beadtam a legtöbb nemzeti parkhoz a jelentkezésemet, végül itt kötöttünk ki, egy olyan helyen, ahol korábban nem voltam járatos a természeti környezet és az élőhelyek szintjén, hiszen ez egy tipikus vizes élőhely. Száraz környezetben nőttem fel, homokvidéken. Tiszaalpár környéke teljesen új volt számomra, és a mai napig is áldom a sorsot, hogy ide kerültem. Ez egy olyan hely, amit semmiért nem cserélnék most már el.

Tehát 2000-ben költöztünk ide, és azóta is a nemzeti park helyi természetvédelmi őrök vagyok. Egy ideig Tóserdőben laktunk, Lakitelek külterületén, most már Tiszaalpáron. Mindkét hely jól lakható, akárkivel találkozom, és akik oda elvetődnek is azt mondják, hogy egy kis gyöngyszem, akár országos megmérettetésben is megállja a helyét. Az ember nem is gondolná, hogy az Alföldön ilyen változatos és jól élhető környék van. Itt a víz közelsége szinte mindent meghatároz télen, nyáron, tavasszal, ősszel, mindig van valami, ami miatt érdekes és vonzó. Tiszaalpár egy nagyon régi község, már az 1075-ös I. Géza adománylevelében szerepel, mint egy alaposan körbeírt terület, és akkor ennek egy részét a garamszentbenedeki bencés apátságnak adományozta a király. Ez egy nagyon fontos irat, hiszen a táji környezetet is nagyon alaposan leírják, és azt, hogy ki, milyen módon veheti hasznát ezen természeti forrásoknak. Szabályozták, hogy az egyház és az ott élő népek milyen forgórendszerben és milyen mennyiségben, mértékben nyúlhatnak bele ezekbe a természeti forrásokba. Ha jól tudom, itt már akkor nagyon fontos volt az ártéri halászat, a magasabb térszinteken a szőlészet, a gyümölcsészet, a méhészet, a tűzifagyűjtés, a különböző, egyéb ártéri termékek gyűjtése, például a vesszőé. Ha nem is gyakori, még a mai napig is ismert foglalkozás a vesszőfonás, de sajnos már kiveszőben lévő szakmaként. A híres helyi mesterek javarészt már nem dolgoznak, inkább a Romániából – nem csupán Erdélyből – idetelepült családok foglalkoznak vele.

Sorozatunk a Földművelésügyi Minisztérium „Hungarikumok és a nemzeti értékek megőrzésének, népszerűsítésének támogatása” program keretében készül. (A Szerk.)

– Miben látod ennek a térségnek, tájnak, itt az Alföld közepén, az egyedülálló, sajátos természeti értékeit?
– Számomra nagyon fontos, hogy ezek a vizes élőhelyek egyfajta nagy oázisként működnek a kiszáradóban lévő tájban. Történjen akármi, itt mindig van hajnali pára, itt van harmatképződés, és ez élteti az árteret. Ez azért is nagyon fontos, mert itt mindig látni valami zöldet. Július közepén az ember akármerre megy az Alföldön, minden ki van sülve, egyre inkább szerintem átlagos évnék lehet majd mondani az ilyen aszályos éveket, mint amik most vannak. Tehát lehetnek kimagasló csapadékmennyiséggel járó évek, mégse fog ez tartósan életet adó vizes életkörülményeket biztosítani. Például a nyáron, reggel kint voltak a gyerekek a természetben, egy fotós táborban, és azt mondta az egyik kislány, hogy gyönyörű szép hajnali köd volt. Hol lehet máshol júliusban ködöt látni?

A másik, ami nagyon fontos, hogy Tiszaalpáron és környékén három táj érintkezik, találkozik. Egyrészt a Homokhátság, ami a Duna–Tisza közéről, nyugatról érintkezik a tiszai ártérrel, és délről, délnyugatról egy szikes vidékkel, és ennek a tipikus élőhelyét a szikes tavak, a szikes rétek adják. Ez egy nagyon érdekes mozaiktáj, ami nemcsak abban nyilvánul meg, hogy kicsit más a talaj, más a növényzet, hanem, hogy az egészen más vidékre jellemző állatvilágot is odavonzza. A különböző, de itt érintkező területek, ezek az átmenetek mindig sajátos feldúsulását jelentik az élővilágnak. Különösen érvényes ez az árterekre, amiből olyan kevés van, hiszen a folyószabályozások óta a legtöbb ártér le lett vágva. Ugyan a miénk is egy levágott ártér, de a mai napig nyílt ártérként funkcionál, hiszen nincs speciális védvonala, mivel a lakott területek árvízbiztos, természetes magasparton találhatók. A Tiszának a bal partja van betöltésezve, és ez az oldal egy nyári gáttal védett, illetve a magasparttal. Itt még a mai napig is három-ötévente van egy jelentősebb árvíz, egy olyan árhullám, ami a mostani árvízvédelmi körülmények közt rendszerint beköszönt, és ez élteti a tájat. Hogyha nincs is egy pár évig árvíz, előbb-utóbb jön valamennyi víz. Azt is el kell mondani, hogy ezek az árvizek, ha jó időben jönnek, akkor áldást jelentenek, ha rossz időben, akkor Isten csapását. Például 2010-ben, amikor júniustól-augusztusig maradt, a 2010–11-es téli árvízzel együtt, óriási pusztításokat végzett. A normális árvíz jöjjön márciusban és menjen el május elejére, és akkor nincs pangó víz, nincs rothadó növényzet, de sajnos ez egyre ritkábban van így. Emlékszem, hogy amikor ideköltöztünk, akkor minden évben volt egy-egy olyan árhullám, ami nem a gátak tetején akart átjönni, hanem a zsilipeken be lehetett engedni a vizet, és akkor szépen föl lehetett tölteni a holtágakat. Az elmúlt két évben is volt ugyan árvíz, de előtte három-négy évig nem volt a Tiszán olyan árhullám, amit be lehetett volna engedni. Tehát abban látom ennek a tiszalipári, tőserdei tájnak a kiemelkedő természeti értékét, hogy ez nagyon változatos, mozaikos élőhely.

– A vízutánpótlás az árvízen kívül is megoldott valamilyen szinten?

– Nem, a vízutánpótlás a jelen műszaki megoldások mellett kizárólag csak a folyónak a különböző vízszintjéhez igazodva történik. Tehát, ha jön árhullám – amiből egyre ritkábban van –, akkor már lehet készülni a zsilipnyitással, mivel csak gravitációs vízfolyással lehet a holtágakba kormányozni a vizet. Ez általában arra már nem elég, hogy onnan a hullámtéri mélyedésekbe vizet lehessen vezetni. Manapság inkább az jellemző, hogy extrém magas árhullám érkezik, és akkor kapunk egy olyan elöntést, amikor a gátak fölött jön át a víz. Előre jelezni nagyon nehéz, mert itt pillanatok alatt tud változni a vízszint, nagyjából plusz-mínusz 50 centiméteres eltéréssel lehet megbecsülni, hogy milyen szintű árhullám érkezik, és akkor lehet készülni a zsilipnyitással. A talajkapillaritás mindenhol működik, tehát, ha a holtág kicsit magasabb, mint a környező mélyártér, akkor oda azért kiszivárog a víz előbb-utóbb. Csak ezek lassú folyamatok, és közben megjön a meleg, a szél, a hőség, és ezeket a szivárgó vizeket gyorsan el is párologtatja. A nyári 35–36 fokban van úgy, hogy egy centit is apadnak a vízállások egy nap alatt.

– *Veszélyben vannak napjainkban ezek a holt Tisza-ágak?*

– Manapság a holtágrendszerek erős feltöltődése tapasztalható, aminek ellensúlyozásához szükség lenne arra, hogy időnként áramló víz érje őket. A Tisza mostani vízjárása mellett nem lehet megoldani, szivattyúzni pedig senkinek sincs pénze. Ezek a vizek nyár közepére fölmelegsznek, dúsak tápanyagban, és évente alga- és hínárburjánzás alakul ki bennük, ami ősszel elbomlik, és iszapként fog megjelenni. A fokozatos föltöltődés elmocsarasodáshoz, a természetes szukcesszió révén pedig lassú lépésekben bokorfüzesek, majd ligeterdők kialakulásához vezet. Ezek az erdők már nem nevezhetők természetszerű erdőknek, mert rengeteg a tájidegen növényfaj, amelyeknek nincsenek helybeni versenytársaik. Ez a folyamat mindennapi gond az ártereken. Az élőhelyek állandó karbantartása, kezelése az, ami biztosítja, hogy a szukcessziós sor megálljon, stagnáljon, esetleg visszaforduljon. Ehhez kell a legeltetés, a kaszálás, vagy a kotrás, ami éppen napjainkban folyik a Tiszaalpári Nagy-tavon. Ez a föltöltődés elkerülhetetlen, és mindaddig folytatódik, amíg a vizek nem kapnak átmosást, frissülést, ami kivinné a tápanyagot, időnként halat hozna.

– *Az alpári rét és a Holt-Tisza teljes területe a nemzeti parkhoz tartozik?*

– A Kiskunsági Nemzeti Park 1975-ös megalapításakor egy kisebb törzsterület kapott nemzeti parki státust, akkor csak a Tőserdő és a Szikrai Holt-Tisza egy része volt benne. Az 1990-es évek végén bővült ki gyepekkel, holtággal Tiszaalpár és Tiszasas külterületén, ami jelenleg kb. 1100 hektár országosan védett területet jelent. Magyarország EU-s csatlakozásával 2004-ben a Natura 2000 területek is kijelölésre kerültek, aminek teljes kiterjedése 4500 hektár. A közösségi jelentőségű védett területek az uniós szempontból értékes növénytársulások és madárfajok élőhelyeit foglalják magukba. Ilyen megközelítésben a teljes Alpár-Bokrosi öblözet védett természeti területnek számít. Része a védett területnek az „ex lege” (törvény erejénél fogva) védett földvárak (pl. az Alpári-földvár) és az összes láp.

– *Tőserdő környéke a 70-es, 80-as években a környék egyik legfrekvenciáltabb turisztikai célpontja volt, számos vendéglátóhely, fürdőzési lehetőség volt, mind a Holt-Tisza-parton, mind a strandon. Ma is megvan még ez a funkció, de már nem abban a mértékben és formában, mint ahogy ez akkori-ban kinézett. A helyi turizmus visszaszorulásának számos oka van, megváltoztak az utazási szokások, célpontok, külföldre is egyre többen járnak. Mostanában hogy látod, a turizmusnak itt milyen lehetőségei vannak? Lehet még fürödni a Holt-Tiszában?*

– Van egy kijelölt szabadstrand, aminek a vízminőségét folyamatosan vizsgálják, de azért olyan sok embert nem vonz, főleg úgy, hogy a környéken számos vonzóbb fürdőhely van, főleg a termálfürdők. A tömeges turizmus csökkent a korábbi évtizedekhez képest. Sokan kiköltöznek a nyaralókba most is a hétvégéken, vagy a nyári szünetben. Lakiteleken rendszeresek a nagyobb tömegrendezvények, például a „Tőserdő Szépe”, zenei fesztiválok, kirakodóvásárral, vurstlival, vidámparkkal. Tiszaalpáron ilyen nincs. Szerintem van egy kontraszt a két település közt, én például nem szeretem a nagyszabású, tömeges rendezvényeket, de vannak, akik elutaznak messzebbre is egy „Tőserdő Szépe” választásra. Tiszaalpáron inkább kisebb, helyi szervezésű fesztiválokat szoktak rendezni. Van például lovas turizmus, ami generál némi forgalmat. Ugyanakkor a zöldszturizmus (pl. természetfotózás, természetjárás, madármegfigyelés stb.) is kezd népszerűvé válni. Erre jó példa egy budapesti fotósiskola, amely a nyári gyakorlataik egy részét ide szervezi, mivel itt adott a természeti környezet, egy kiváló helyi étterem, és most már színvonalas szálláslehetőség is, amit családi vállalkozásban pár éve mi nyitottunk. Mindez olyan hírverés a településnek, ami kevés helynek adatik meg. Ezek a

gyakorlati napok nekünk extra vendégéjszakákat jelentenek, akár többnapos foglalásokat is. Van, aki utána magától is lejön, vagy később lehozza a barátait, mert megtetszett neki, és ez így jó hírverés. Ettől jobb marketing talán nem is kell, meg nem is lehet, mint a személyes ajánlás. Ezeket az ember sokkal komolyabban veszi, mint amikor valamit olvas itt-ott.

A horgászturizmus akkor jelentős inkább, amikor erős halszaporulat van, például árvi-
zek után, akkor országos híre megy, illetve ráerősít egy-egy országos horgászverseny is, mint például a „Rapala” pörgetőverseny. Úgy látom, hogy horgászni nem annyira járnak le az emberek ide, mint korábban, akkoriban a Dunántúlról is eljártak. Most már inkább a helyi halastavakat vagy horgásztavakat keresik, ahol nagyobb biztonsággal lehet halat fogni. Igaz, hogy ez kicsit az állatkerti vadászathoz hasonlít, de ezeket a vadvizeket most nehéz megbízhatóan jó horgászvizeknek nevezni, mert van olyan év, hogy az árvíz rengeteg halat hoz, és akkor nagyon jó minden évekig, de van úgy, hogy ugyanúgy jó időben jön az árvíz, és mégis a végén belőle zsákmány. A természetes vizekre, a vadvizekre jellemző a kiszámíthatatlanság. Ahhoz nagyon kell érteni a pecázáshoz, hogy a horgászok ezt megkedveljék, és ide visszajárjanak.

– *A természet- és a madármegfigyelés a külföldi vendégek számára is vonzó?*

– Ez a hobbi Nyugaton sokkal elterjedtebb, népszerűbb, mint idehaza. A külföldiek mindig keresik az új célpontokat, és Magyarország ilyen szempontból kevésbé ismert számukra és nagy potenciállal rendelkezik. A mi vendégházunk is foglalható az ismert internetes szálláskereső felületeken, így több vendégünk is volt már ilyen érdeklődési körrel. A magyar természetfotósok is kezdik felfedezni, egyre többen jönnek, a környék szépségének híre szájról szájra terjed. A természet különlegességei, szépségei minden évszakban megmutatkoznak. Az, hogy a természetjárás valaki számára olyan érték legyen, amire költ is, az ma még csak kevesekre jellemző. Ehhez tényleg kell valami speciális érdeklődés, nagyon kevés embernek érték az – de egyre többen –, amit én értéknek tartok, és meg tudok mutatni a természetből.

– *A külföldieknek miért vonzó Tiszaalpár, a Tőserdő és az itteni Holt-Tisza?*

– Szerintem azért, mert Kelet-Európa számukra ismeretlen, egy olyan hely, amiről szerintem legtöbbször csak újságban olvasnak vagy a tévéből, rádióból hallanak. Maga a nyelvünk is különleges a számukra, egzotikus vidéknek látnak bennünket. Gyakran sztereotip elképzelésekkel jönnek, de általában kellemesen csalódnak. Sokan nem is tudják, hogy a Kárpát-medencében már előfordulnak azok a pusztai és a száraz területekre jellemző ikonikus madárfajok, amelyekért általában a Közel-Keletre vagy a Mediterráneumba utaznak. Például Bulgáriát nagyon kedvelik, mert ott is eléggé rurális a táj, és ahhoz képest Magyarországon elég kellemesen csalódnak, és egy sokkal fejlettebb, európaibb életet találnak, mint amire számítottak. Ezt meg is mondják általában.

– *És visszajárnak a külföldiek is, aki itt volt, az visszajön?*

– Volt olyan vendégünk, aki magánutazása után több ismerőseivel jött vissza, egymást követő években. Főleg azokra lehet ilyen szempontból számolni, akik gépkocsival is ide tudnak utazni, tehát a környékbeli országokból érkezőkre.

– *Mennyi időre jönnek, gondolom nem egy-két éjszakára?*

– Jellemzően a hosszú hétvégektől, azaz három-négy naptól egy hétig terjedő időtartamra. Amennyi időre, ilyen speciális érdeklődéssel, elfoglaltságot lehet találni számukra.

– Korábban arról beszéltünk, hogy régebben az ártereknek milyen fontos gazdasági szerepük volt. Ma látsz-e még a turizmuson kívül valamiféle gazdasági hasznosíthatósági lehetőséget?

– A turizmus lehet az egyik jövőbeli kitörési pont. Jelenleg a mezőgazdálkodás a legjelentősebb tájhasználati forma. A termelés biztonságát fokozó nyári gát 1956-os kiépítését követően a 90-es évek végéig nagyon intenzív mezőgazdasági termelés folyt az ártéren. Ekkor kezdtek rendszeressé válni azok az árvizek, amelyek elbátortalanították a gazdákat, és ekkor sokan eladták a területeiket, azokat pedig általában az állam vette meg. Voltak parcellák, amelyek nem estek bele abba a földterületi lehatárolásba, amit az állam kitűzött magának, azokat környékbeli nagygazdák vásárolták föl. Páran használnak most ártéri területeket, amik általában jobb termőképességűek, mint a homokhátsági földek, viszont a termés bizonytalanabb. A vegetációs időben érkező árvizek tönkretesznek az egész éves munkát, akárcsak a jelentősebb aszályok is. Az EU-s és hazai mezőgazdasági támogatások nélkül szerintem most sem használnának ennyi szántóföldet. Jelenleg a 90-es évek közepéhez képest kb. 20-25% lehet a szántóként használt termőföld aránya. Miután az öblözet több mint fele állami tulajdonba került, azokon a védett területek kezelését-fenntartását szolgáló gazdálkodás kezdődött meg. Ez egyrészt az alkalmas szántóterületek gyepekké alakítását, kis kiterjedésben honos fajokból álló ligeterdők telepítését, és döntően, az elhagyott területek legeltetéssel történő rekultivációját jelentette.

– Néhány évvel ezelőtt az ártéri gyepeken a nemzeti park saját szürkemarha-gulyái legeltek, ha jól tudom.

– Igen, a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóságnak volt saját helybeni gulyája, de az mostanra más legelőinkre került át. Időközben az állami területek, bérleti formában, helyi gazdák használatába kerültek, de ők is külterjes állattartásra alapozó gazdálkodást, első sorban őshonos fajták legeltetését és gyepezdálkodást folytatnak.

– Szürkemarhákat most is tartanak az ártérben?

– Igen, a nemzeti park kb. 300 egyedből álló gulyája után még csak emelkedett a legelő állatok száma. Most 800 és 1000 körüli jószág legel négy gulyában az öblözetben. Úgy gondolom, hogy a szántóföldi termelésnek jó alternatívája, mivel kiszámíthatóbb. Míg a szántók sorsa árvíz idején megpecsételődött, addig a marhákat kiterelik árvízbiztos helyekre, ahol a víz levonultáig takarmányozhatók. Ugyan ilyenkor ez pluszkiadással jár, de a termékenyítő árvíz gazdag legelőket hagy maga után.

– Az ártéri területek karbantartása most jobb a legeltetésnek köszönhetően? Jobban megmaradnak az eredeti, őshonos fajok?

– Az árterek kezeléseik híján gyorsan becserjésednének, -erdősödnének, különösen a tájidegen fajok gyors térnyerése miatt. Az extenzív, terelő állattartás a leghatékonyabb kezelés, amit az árterek kaphatnak. A taposással és rágatással újra megnyílnak a korábban elhanyagolt, begyalogakácósodott szántók, és azok újrasarjadása is gátolt. A megnyíló gyepeken egyre gyakrabban előkerül az ősszel virágzó Tisza-parti margitvirág, ami egy védett Tisza-völgyi ritkaság.

– A mezőgazdaságon túl van-e még az ártereknek valami más hasznosítási lehetősége is?

– Véleményem szerint az ökoszisztéma-szolgáltatása igen jelentős az ártereknek, ami inkább csak becsülhető. Fontos, hogy a kultúrtájban vannak még ilyen menedékhelyek, ahol az annyira megváltoztatott környezetünk honos élőlényei életfeltételeket találhatnak. Továbbá kiemelhetnénk az árterek mikroklimára gyakorolt hatását, vagy a naposság oly sokszor felmerülő árvízbiztonsági szempontból, szükségtározóként betöltött szerepét.

– *A Tőserdőben az oktatásnak is fontos szerepe van. A feleséged, Réka vezeti a Kontyvirág Erdei Iskolát. Ebben mennyire látsz fantáziát? Kecskeméten elég népszerű, ha jól tudom, elég sok osztály jár ki hozzátok.*

– Ezt Réka tudná pontosabban megmondani. Én úgy látom, hogy azok a tanárok, akik egyszer itt jártak, azok évről évre visszajárnak az újabb osztályaikkal. Az erdei iskolák általában tematikusak, a szintén nemzeti parki fenntartású Kontyvirág Erdei Iskola főként a tiszai ártér természeti értékei és a használata témakörökben, különböző modulokban szervez foglalkozásokat. Szerintem Réka nagyon ötletes, ügyes ezekben, és nyilván annak a korcsoportnak a szintjén, ott a helyszínen, elég szemléletesen, interaktívan próbálja ezeket bemutatni. Legyen szó akár az árvizek hasznáról vagy káráról, vagy az egykori haszonvételek lehetőségeiről, vagy a tőserdei élővilág különböző érdekességeiről. Vannak az oktatásnak a hódokkal, a vonuló madarakkal, rovarokkal, az invazív fajokkal kapcsolatos moduljai, ezeket nagyon jól lehet tematizálni, sok hasznos információt át lehet adni, és ezt meg is teszi az erdei iskola. Az ország különböző részeiről járnak ide, például Szentendréről, Szegedről és a Dunántúlról is.

– *Ilyenkor általában itt is alszanak a gyerekek?*

– Egy hétre vagy 4-5 napra szoktak jönni iskolaidőben, utána kezdődnek a nyári táborok, de osztálykirándulásokra is érkeznek csoportok. Április elejétől június közepéig tart az erdei iskola, majd szeptembertől október végéig. Az erdei iskola szolgáltatásaiért fizetni kell, tehát a moduloknak, a foglalkozásoknak, a szállásnak meghatározott ára van, de ez még a mai napig sem rentábilis, nem kifizetődő. Ha jól tudom, amikor lehet jönni, akkor van elegendő érdeklődő, már egy fél évre előre lefoglalják a helyüket.

– *Ez azért egy speciális oktatási forma, amit az iskolában és a tanteremben nem lehet megcsinálni. A természet élménye, szépsége itt tapasztalható meg.*

– Igen.

– *Annak van-e valami szerepe, vagy látsz-e annak valami hasznát, hogy a megyei értéktárba bekerült a tiszalipári Holt-Tisza és az alpári rét? Vagy ennek legfőlegbb majd hosszabb távon lehet valami kézzelfogható előnye, haszna?*

– Nem tudom, a helyi értéktárbizottságban benne van a feleségem, és ott is, időnként feljönnek ezek a természeti értékek, és ahogy mondtam, a tájérték katalógus a nemzeti park igazgatósága, a törvényi rendelkezés miatt ezt nyilván kell, hogy tartsa. Én pluszhasznát ennek most nem érzek, hogy ezzel valami összeg elkülöníthető lenne arra, hogy itt akár a Várumbot, vagy a környékét valahogy rendben tartsák, vagy az önkormányzatnak külön forrásokat generálnának, azt nem látom. A közmunkával ezeket az egyéb, frekvenciált helyeket azért rendben tartja a település. De azt is csak akkor, ha van közmunkaprogram, egyébként nem. Most az Árpád-kori falurekonstrukciót újította fel a nemzeti park igazgatóság, 2017 őszén lett kész.

Köszönöm a beszélgetést!

Faragó Kornélia

Az idő revelációja

Tárgyi-emberi vetületek Maurits Ferenc
új collage-rajzain

Maurits Ferenc új collage-rajzainak közel kilencven képből álló sorozatanyaga több témavonulatra bomlik: a *Székfigurák* a tárgyi jelentés irányából közelítenek az emberi test problémavilágához. A múltnak alávetett test, a láthatóan enyésző átváltozás határozott nyomatékokot ad a tematikának. Miközben végbemegy a figura feloldódása az időben, az öntestkép kiváltotta asszociációk is működésbe léphetnek. Közelebről úgy tűnik fel, hogy ez már az összegzés ideje. Az időbeli elem, amely megvénít és bomlaszt, a széteső, szétfolyó testiség része. Az elmúlás képi felvetése ezúttal is hatásosan működő, aprólékosan kidolgozott művészi formanyelvet vesz igénybe. A képek keresik a módosulások jellegének legjobb meghatározását. A finom absztrahálás már-már a testetlenség gondolatáig viszi a szemlélőt. Az a flexibilis létezés, amellyel a test rendelkezik, felettébb alkalmas a sorozatképzésre. A test minden képpel átszerveződik, a sorozatosság felhívás a képösszevetésre. A képeken feltűnő tárgyi különbözőség azonban megoldja, hogy ne összefüggő átalakulást keressünk. Lényeges, hogy nem tisztán a test áll a gondolkodás középpontjában, hanem a két tényező erejének egymáshoz viszonyított jelentése. Széles értelmezési perspektívákat kínál a szék-ember kettősének hermeneutikai tartománya, a biztos és a képlékeny formák együttműködése, a tárgyi együtttható kirívó merevsége, az időtálló szilárdság képze, amely valamiképpen mindig elrendeli a testi pozíciót. Az állagváltozás a tárgyi mozzanatra nem terjed ki. Így működhet egy örökös megkülönböztető mozzanat, bármennyire is hasonulna az ember a környezetének elemeihez. Amikor berendezési tárgyat von az életébe, a saját viszonylati értelmezéséhez teremt lehetőséget: a tárgy, amelynek maga ad életet, nagy valószínűséggel túléli őt. A székfigura metaforájával jelzett egybesimulásban (néhány képek az átfedés hatásait is használják), amelyben mélyebb emberi rétegek sűrűsödnek, ez a meglehetősen bizarr ellentét dolgozik. A test lebontása, az „idősülés és idősödés” jelzése a sajátos mauritsi vonalkultúra érvényesítésével zajlik, és ha a vonalháló netalán kiterjedne a tárgyi elemre is, ezek az időjelek a bútorokon legfeljebb hajszálrepedések. A kollázs értelme éppen az objektum bevonása, amely nem osztozik a természet múlásában, de az emberi létállapotot a saját jellemző viszonyrendszerében mutatja meg. A tárgyi motívum viszonylagos állandóságot testesít meg az Idő pillanatnyi terében. Minden együtteség ellenére is különálló létező, emberi dimenziókban gondolkodva, egy valószínűtlenül hosszú múltra

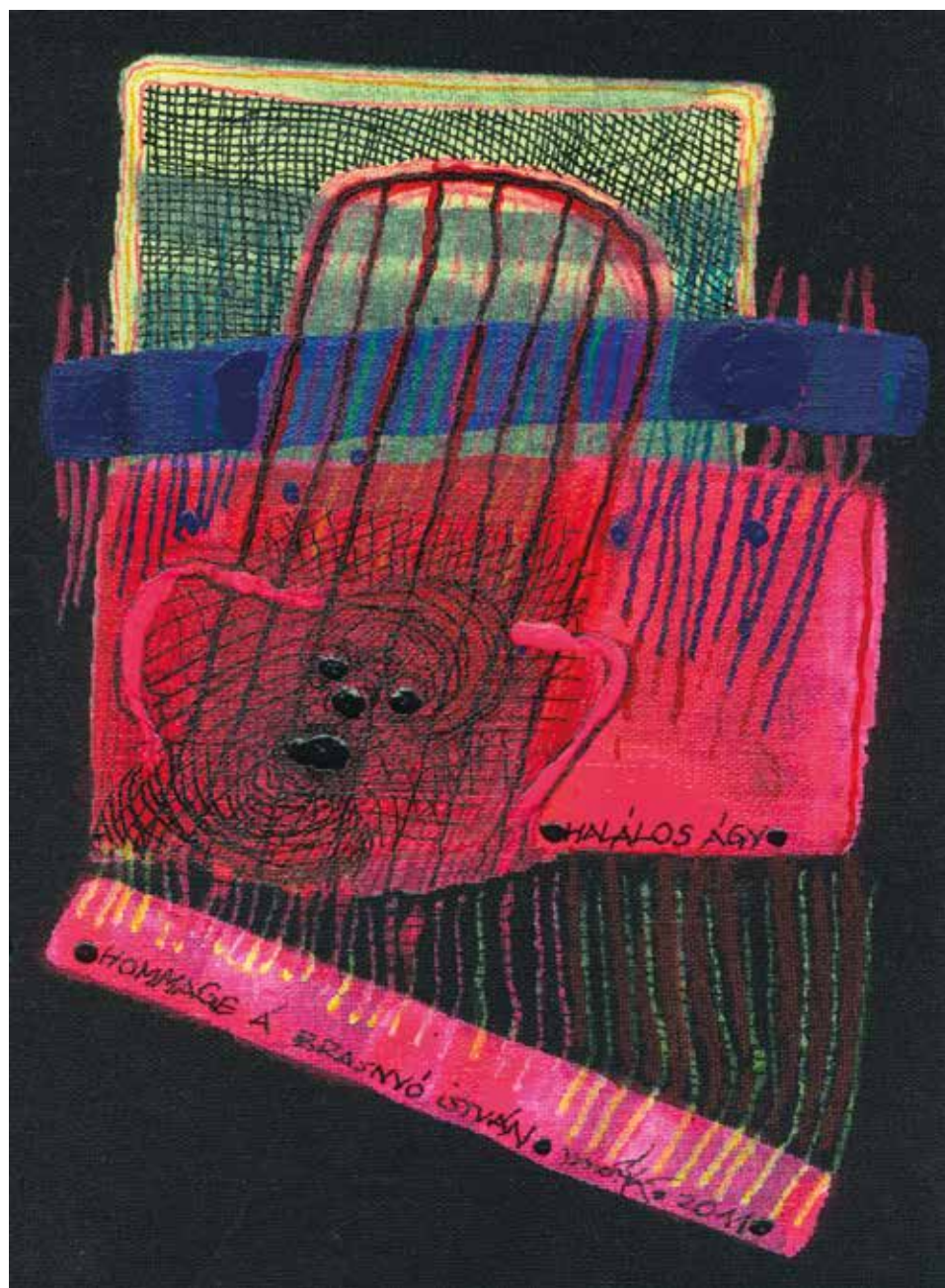
visszatekintő története van. Maurits bízhat az eljárás erejében, műfaji jelzései ellenére is nehezen felfedezhető kollázs-összedolgozásokról van szó, a fotografiai dokumentum beépülési módja szinte észrevétlen. Izgalmas vonatkozás, hogy milyen tárgyakkal operálhat a fényképre is nyitott érzéki tapasztalat, s hogy a történeti időkből érkező látványok hogyan épülnek be a jelen alkotásba. Az, hogy történetesen egy 17. századi támlás szék, egy 18. századi duchesse, vagy éppen egy 19. századból való pihenőszék formamintái lépnek-e viszonyra a testi léthelyzettel? Állandó a vibrálás a múlt és a művészeti formálódás jelen ideje között – az általános érvényű megfogalmazásának érdekében. Egy megdöbbenően személyes és magánjellegű sorozat ez, de eléri, hogy minden befogadója számára az legyen, hiszen emberi sorsunk legmélyére pillanthatunk.

A testi jelenség átmenőben, mintha már egy más világhoz tartozna. A transzformálódás útja nem lehet más, mint a figurának a halállal járó *tárgyi létbe* való áttűnési útja. Afelé az állapot felé, amely mélyen egyesíti majd a világgal, az objektumok időtlenül merev világával. Az ember lassan felveszi a tárgy formáját, szinte összeolvad vele. Mély megindulást kelt, hogy a tárgyhöz való hasonulás útján az emberi figuráról végül minden lefoszlik, emberségének minden attribútuma, arcának minden jellegzetessége, minden, ami egykoron érzelmekkel, szenvedéllyel és fájdalommal ruházta fel – voltaképpen mindaz, amiből Maurits *portrémanipulációi*, egy másik témavonulat darabjai, még igyeksenek megmutatni valamit. Ezek is letűnt korok képi kínálatából merítenek, régi portréfotók látásmódjából, az időbeli távolság adta attitűdökből. A megmunkált fényképek, miközben nosztalgikus érdeklődést keltve, beleidéznek a mi érzelmeinkbe az egykori emberi tartalmakat, és leolvassák azt, ami a látható arcok mögött rejtőzik, a fotó tárgyi, művészeti értékeiről is beszélnek. S bár nem tűnik el a *hommage* jelleg, a tisztelet képi jele, a *hommage*-szerű működésből kiiktatódik a figura azonosíthatósága, a személyes, a baráti kötődés Mauritsnál máskor olyannyira fontos mozzanata. Ezek az átrajzolások használják a talált fotó effektusát, és végleg kilépnek a privát mitológia mozgásteréből. S így tágul általánossá a vonatkozásrend, miközben az egyik leggyakoribb fotóműfaj, a portré lehetőségeiben gondolkodó alkotó egy eredendően más korból, más világrendből való emberalakokkal vonja be a szemlélőt a *saját* esztétikájába. Ezeknek a fotóátiratoknak leginkább már a címe jelzi, hogy az alkotó milyen arcokra, milyen érzelmi témával, milyen színekkel reflektál. Az ember mint egyszeri történés: a személyesség mozzanatai az eredeti vizuális mező kényszerítő témái, mint ahogyan az érzelmek is, amelyek a fotókhoz asszociálódnak. Az alkotói kéz úgy dolgozza át az arcfotókat, úgy dolgoz beléjük pozitív és negatív érzelmi irányokat, hogy kimozduljanak saját időterükből, hogy *minden létezés* jelei kivetüljenek rájuk.

Az egymáshoz viszonyuló munkák együttes rendszerének egy következő témavonulatában öltözetdarabok, női és férfiviseletek, selyemszövetek, varrott és vert csipkék, s különböző más textíliák dekoratív szépsége a formaidézés inspirációs forrása. Az alkotói cél: megragadni és a felismerhetően saját impulzusok erejével kibontani, milyen látványi felfogás, illetve milyen aktualizálható vizuális lehetőségpotenciál rejlik bennük. A képek, mintha olyan tárgyi vonásokról

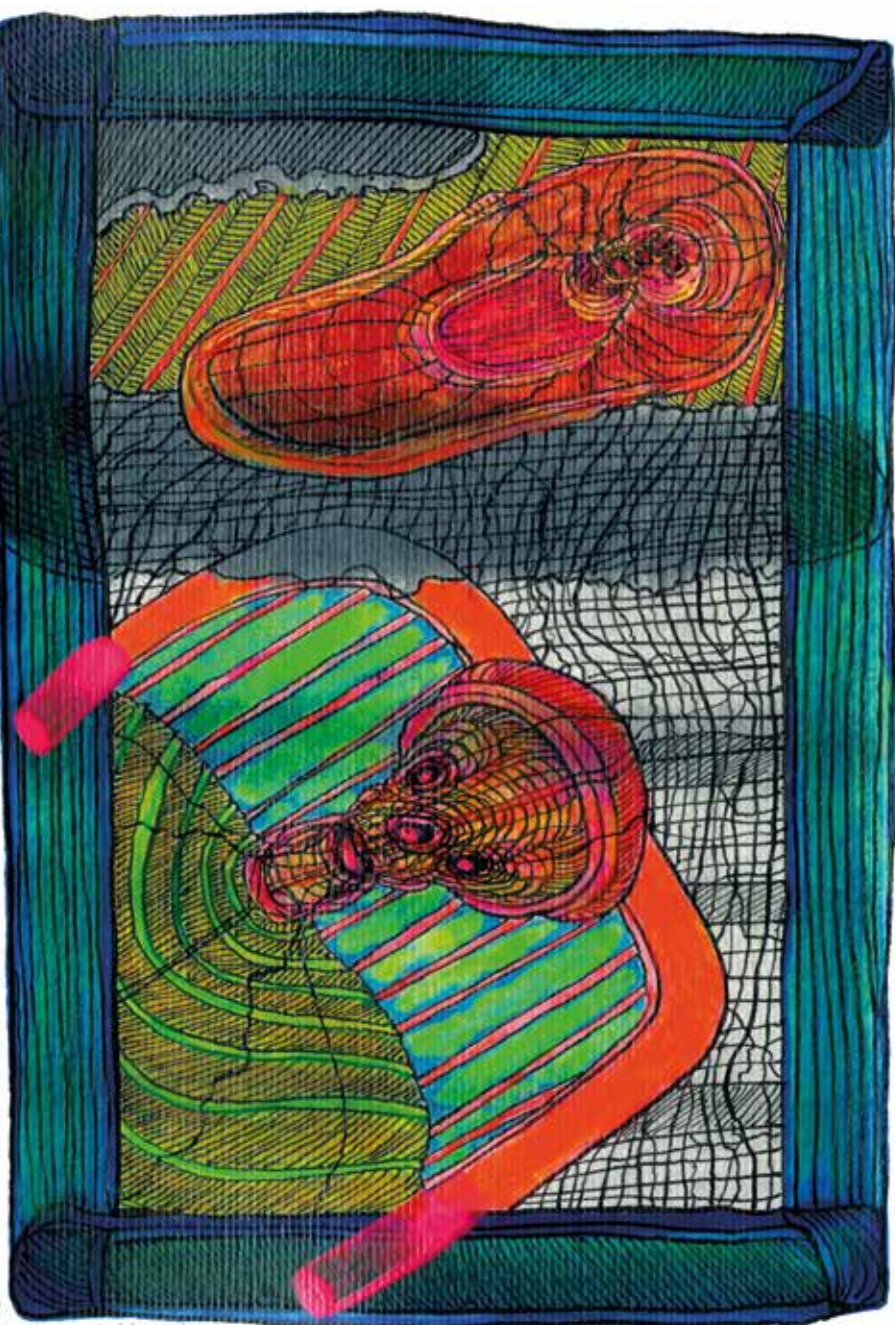
alakítanak ki vizuális fogalmat, amelyek közvetlenül nem láthatók. De amint beépülnek az új képi felületbe, két világ részévé szervesülnek, az eredeti anyag is a sajátjaként éli meg őket. Az anyagértelmezések (*Csipkebugyiakt*) sokszor merész asszociációval változtatják át az alaptárgy eredeti rendeltetésének jelentésvilágát. Az anyagok történeti valóságától való elrugaszkodások döntő hatásúak. Egy ilyen meglepően erőteljes átfogalmazás hozza létre a *Hamlet* című collage-rajzot is. A sorozat egyik feltűnően szép darabján egy 17. századi Esterházy-dolmányt járnak át a Maurits-vonalak, az arany színének felragyogtatásával, miközben a címben az *Éjjeli séta* a kép eredetileg is sötét háttérének jelentéseit erősíti fel. A fotó lényegét, a díszruha varázsát, az anyag jellegzetes időbeliségét a sorozat más képein is átszínezéses manipuláció ragadja meg. A *kiegészítés* irányába mutató gesztusok színekdochés gondolatok, az emberi figura részleteit teszik hozzá a fotóalapú öltözékekhez. Az áttört anyagú textíliák ihletésére lesz fontos alkotóeleme a sorozatnak az angyal motívuma, a természetfölötti, szellemi lény testi, anyagi megjelenítése: csipkeangyal az emberi rémület fényében. Egészen sajátos a feszültség remegése, amikor a légies könnyedségű dekoratív hatások groteszk figurákká szerveződnek. És mi másból bontakozna ki a szent figurájának képzete, mint a kazula mintázatából? Az anyagszerűség manipulatív fokozása fontos képi történés. A sajátos időbevonzással kialakult képek új energiát vesznek fel, amellett, hogy meglévő erőik is újraszerveződnek. Maurits történésnek fogja fel a képet, a kiindulási alap vizualitása és a rajzos elemek alakuló viszonyaként. Amikorra a beavatkozás világosan kinyilvánítja a saját helyét a műalkotás egészében, az új elemek hatása teljesen átjárja az alaptárgyat. Az érzéki felfogás kifinomultsága a fotó kisajátító használatában, a rajzos továbbalakításban, a színek felhelyezésében, a felületdúsításban mutatkozik meg. Miközben a tárgyat önmagától távolítja el a manipuláció, valahogyan mégis megfelel az alapforma átfogó esztétikai dinamikájának. A sorozat ezen és más darabjainak erejében is benne vannak azok a fakturális eljárások, amelyek tágitják a kétdimenziós képtereket.

Külön említem az *edényportrékat*, amelyek bizonyos vizuális kiéleződésekkel hozzák ki a tárgyban lévő fiziognómiai tulajdonságokat, a merevnek látszó tárgyakból a szerves megjelenés, a dinamikus emberi mozzanat „kockázatát”. Itt most olyasféle dimenziók közelébe kerülünk, amelyek az immanensként ható emberi jelentések felől közelítik meg a tárgyat, a „tárgyak kifejező arcát” hívják elő, Maurits sajátos értelmezése szerint. Olyasféle módszerek ezek, amelyek elhúzzák azt a bizonyos fátylat a tárgyak arca elől. „Mert a tárgyak arcát többnyire fátyol borítja, akár a szemérmes asszonyokét (...) Mert minden tárgy sajátos arca hat ránk, akár akarjuk, akár nem. Mindig és mindenképpen” (Balázs B.). Az alkotó, nyersanyagként, itt is él a fotóval, és az eredeti vizuális megjelenés természetét tanulmányozva éri el, hogy a letűnt korokat idéző tál, a korsó, a teáskanna, a patikaedény stb. emberi karakterén keresztül szólaljon meg a kép. Mintha tárgy alakjában potenciálisan már eleve benne lévő személyességi tulajdonságok kibontása történne, miközben szinte szokatlanul derűsnek tűnik a végeredmény. Mintha az elmúlt idők és kultúrák arculatát is tükröztetné a felszínre törő vonásokban, a tárgyak tekintetében. E jellegzetes tárgylátás nyomán,

← ● HOMMAGE A BRANCO ISTVAN ● →

● MARK AGÜ ●

mark • 2011 •

→ ● HOMAGE X BRASNYÓ ISTVÁN ● ←

● HALLOS AGÓ ●

2011

● HALÁLOS XGY ●

miki.2011.

→ ● HOMMAGE A' BRASNYÓ ISTVÁN ● ←

• HOMMAGE A BRASNO ISKUN •

• HALALOS AGY •

2011 •

● PRÁGAI MAPPAK 6. ●

● HOMMAGE X BRUNO ISTVAN ●

● HALALOS AGY ●

M. K. 2011

• HOMAGE A' BRASNYÓ ISTVÁN •

• HALÁSZ ÁGY •

• 2011 •

→ • HOMMAGE A' BRAVO ISTVAN • ←

• HALALOS K'GY •

mik • 2011 •

→ ● HOMMAGE A' BRASUXO ISTVAN ● ←

● HALA'LOS A'GY ●

miki • 2011 •

• HALALOS KAY •

may 2010 + 1

• HOMMAGE À BRONZE ISTAN •

• HALALDS XGY •

2011

a tárgy érzékelt megnyilvánulásainak szinekdochés megdolgozásával az emberi vonás szinte logikusan bomlik ki a felületen. Az arcszerű mintázat a méret, az alak, a szín jegyeivel idézi az organikus létezés momentumait – az intervenció művészet sajátta alakított formanyelvén. Az aktuális állapot új fényt vet az eredeti tárgyi jelentésekre, az emberszerűség irányába ható erők sokfelé húzó képzettársításokat keltenek. Az intenciót és a megközelítést illetően az emberi irányában való továbbgondolások, az edényformáknak való arckölcsönzések rokon vonásokat mutatnak, és miközben az emlékezet láthatatlan struktúráit is működésbe hozzák, más előjelű, de hasonlóan intenzív és erős élményt nyújtanak, mint a sötét jelentésű székfigurák, a portrémanipulációk, vagy éppen a lenyűgözően hatásos textíliaértelmezések. Együttes megszólalásukban, egymásra vonatkoztatva pedig még árnyaltabban beszélnek a tárgyi-emberi jelentések világáról, mint az egyes sorozatok magukban állva.

Juhász Attila

Sodrásban

(Villányi László: voltaképpen)

Talán szerzői ötletből adódik, hogy a borítóra került név és kötetcím egybeolvasása a méltatandó esszékötet esetében is termékeny, többirányúan nyitott kontextuális kiegészítést, mondattá építhető folytatást tesz lehetővé. Érdekesnek és érdekesnek látszik felvezetésképpen eljátszani a legvalószínűbbnek tűnő kontextus-előrejelzésekkel, illetve utólagosan elébe menni az összefüggés-hálózat szétszalazásának, a komponensek azonosításának.

Csak a legkézenfekvőbbek ezek közül:

Villányi László voltaképpen...

...lírikusként ismert alkotó, de több évtizede publikálja esztétikai, etikai, ars poetica témájú gondolatait értekező-vallomásos formában és műfajokban is, melyekből válogatást közöl a mostani kötetben.

...nem is klasszikus esszéket ír, hanem meditatív töredékeket vagy „mono-dialógusokat”, játékos állegendákat vagy impressziózus összegző alapvetéseket inspirációs forrásairól.

...esszéíróként is alkati természetességgel hoz létre költészetet, költőiséget, azaz lírai sággal telíti értekezéseit.

...a partnerségre építi írásait: minden egyéni bölcselő-vallomásos gondolatsorba folyamatosan és nevesítve is bevonja azokat a gondolkodókat és bölcsességeket, akikkel és amelyekkel azonosulni tud, mert inspirálják, s ezzel együtt ő maga is természetes módon inspirálja, partnerre avatja olvasóját, hiszen kérdezgetve, dilemmákat felvetve invitálja beszélgetőpartnerének az olvasót, sok szabad teret engedve neki az önálló kérdésfelvetéshez, illetve a továbbgondoláshoz is, illetve az integratív önépítéshez.

...betekintést enged a karakteres emberi-költői önazonosságát mind teljesebben kibontó alkotásfolyamatba, melynek eredményei, az értekező vagy lírai szövegek egyaránt jól karakterizálhatók, még visszafogottságában és alakmásokba való áttelkesülésében is nagyon őszinte és közvetlen embert-alkotót engednek szemlélni.

Hasonlóan ahhoz, amiként a kötetcímadás nyitva hagyja az olvasó számára a belső kontextusváltozatokhoz tartozó értelmi ráhangolódás, az interiorizáció útjait-módjait, a fényvonzású borítókép, Krajcsovics Éva ablakmotívumra építő festménye is egyfajta tekintetnyitás lehetőségét szimbolizálja, ráadásul magában hordozza a szerzői szemléletre jellemző szépségteremtő harmonikusságot is.

Ha az ablakmetaforát a betekintés jelentéslehetőségével értelmezzük, elsősorban olyanfajta intimitás nyíltságára gondolhatunk, melynek köszönhetően a kötet írásai bebocsátatást engednek a szerző játékos vagy komoly tűnődéseibe, alkotói műhelyébe, némely kötet, versciklus keletkezési háttértörténetébe, másrészt viszont többértelműen lehet ez a motívum a kitekintés jelképe is, hiszen az esszéműfajban való megszólalás a Villányi-életmű belső arányaira nézve valóban alkalminak, kitekintés jellegűnek mondható (vö.: 17 szépirói kötet mellett 1 karcsú esszégyűjtemény), de emellett a szerzőnek mint befoga-

dó-integráló szubjektumnak esztétikai-bölcseleti érdeklődési irányaira, hatástényezőire is közvetlenül ráláthatunk.

Karcsú, tenyérynyi kötet csupán a *voltaképpen*, de gondolatosságának egészében és a tizenöt különböző írásra nézve egyaránt jelentékeny súlya van, azzal együtt is, hogy a szövegek beszédmódjára alapvetően a derűs szemlélet és hangvétel jellemző. A felütés és a zárlat mondatai – csakúgy, mint a nyitó- és záróesszék („*Szeretettel és irgalmasan*”, ill. *Miképpen*) maguk is – a komoly elgondolkodtatás gesztusai: „Irgalmasság: súlyosan komoly szó”; „A bocsánatkérés többnyire töredékes. Miképpen a megbocsátás is.” Ezek olyasfajta keretet képeznek, amely a kötetkompozíció tudatos kialakításáról, elmélyült bölcseleti szándékról tanúskodik. Az esszétételek felezőpontján, vagyis nyolcadikként egy olyan szöveg került a kötetbe (*Mérték*), amely a másik két említettel együtt alappillérnek számít, ráadásul az etikai problémafelvetés apropóján is kapcsolatot, szemléletmódbeli rokonságot mutatnak egymással. Egy-egy kulcsfogalom, az irgalmasság, mértékletesség és megbocsátás fogalmának értelmezéséhez, árnyalt körüljárásához kötődnek ezek a szövegek, melyekben megmutatkozik a szerző biblikus inspiráltsága, keresztényi – ám tételelességtől, dogmatikától független – látásmódja, értékrendje. Néhol közel állnak ezek a szövegek, illetve egyes részleteik a szentenciózussághoz, viszont cseppet sem didaktikusak, sokkal inkább jellemzi őket a mérlegelő meditatívuság, a belső kérdések megszólító-inspiráló kivetítése. A keretező szövegekben mindehhez sajátosan impressziózus, töredékes struktúra társul, amely a gondolatfutamok egy irányba haladása mellett a szerteágazó-árnyalt megközelítés szándékáról is tanúskodik, illetve modellezheti a bölcseleti folyamat alkalmi dilemmáit, megtorpanásait. Nyelvileg-formailag koherensebb a kötetközépi esszé, melyben nem az aurea mediocritas klasszikus horatiusi nyomvonala a meghatározó, hanem távol-keleti bölcseleti hatások egészítik ki a keresztényi szemléletet.

Az etikai témájú írásokhoz hasonlóan *A kertben* című esszé is egy központi fogalomhoz rendeli mondandóját, ennek a motívumnak a szubjektív jelentésfeltárása azonban már egy újabb szövegcsoporthoz rendeli a kötet második értekezését, mely csoportnak másik két tagja is rövidebb-hosszabb formában értékrendi áttekintést tartalmaz. A kert szerzőnk számára nem elsősorban allegorikus értéktár, biblikus vagy egyéb kultúrkörhöz kötődő szimbólum, hanem életteli, valós iskolája a teremtdés, tökéletesedés tapasztalati és esztétizáló szemlélésének, ahol az apró történetek és időtlen világtörvények iránti figyelem, vagy éppen az önszembesítés, a számvetéskészítés, a természetes/természeti inspiráltság iránti fogékonyság humán képessége erősödhet és emelkedhet az igazi öröm, az igazi szabadság, az önfeledt létotthonosság megélésének mentális szintjére. Az *új évezred szelleme* már címével is Weöres Sándort idézi meg, s az egyébként is kedvelt – Villányi városához, Gyórhöz még gimnazistaként kötődő – bölcslő és költőelőd szemléletmódját sajátjához adaptálva, illetve továbbgondolva, egy sajátos metaforára építi annak szemléltetését, hogy mely értékek tiszteletét hirdethetné egy olyan szellemi műhely, iskola, ahol lépcsőről lépésre értené meg a jövő nemzedéke, miképp juthat el az élet tiszteletéhez, létezésünkben a teljesség megéléséhez, „hogy a derűs lét ősi titka” az övék lehessen. Egy szinte peripatetikus modellt, bölcslő közösséget képzel el, melyben a már említetteken kívül fontos értéknek minősül a humor képessége, az egymás iránti figyelem és szeretet, illetve a szerelem mindenfeletti boldogsága. A szemle egyfajta betetőződéséként, utolsó tételeként szerepel itt a költészetben megtestesülő szépség és szabadság értéke, amellyel kapcsolatban szerzőnk fontosnak tartja mesterét szó szerint is idézve szemlélhetővé tenni saját költői ars poeticáját.

Ennek a szövegcsoporthoz, s egyben a kötetnek is legterjedelmesebb darabja *A költészet mibenléte* című írás, mely teljes egészében közli Villányi Lászlónak a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémián előadott székfoglaló beszédét. A cím, a terjedelem aránya, a

keletkezés apropója egyaránt afelé mutat, ami egyébként a kötetbeli 15 értekezés nagy többségének és Villányi alkotói létének is elemi módon meghatározó, minden irányban kisugárzó középpontja: mi minden játszik közre abban, hogy az élet költészetté formálható, a költészet léttel teli lehessen, melyek azok az értéktartalmak, amelyekről Weöres Sándor nyomán már esszenciális formában számot vetett a fentebb említettek szerint.

A versekben olykor alakmások hangján megszólaló alkotó most olyan alanyt állít a középpontba bölcséleti-esztétikai-arspoeticus alapvetésének szemléltetéséhez, akit csupa kisbetűvel a szerencse fiának nevez. Úgy vonatkoztatja rá a mondottakat, hogy miközben az életrajzi momentumok és mintegy harminc hivatkozásban megidézett mesterek/példák kiléte egyértelművé teszik személyes háttéralanyiságát, az azonosulást, mégis lemond az ego öntudatosságának kinyilvánításáról. Gesztusában a korábbi kötetcímként is fellelhető nagybetűs *Alázat* bölcsessége érhető tetten, ráadásul nem sajátítja ki ezáltal szépségelvű ars poeticájának, a költészetben megélhető szabadságélménynek, illetve az egyetemesség, az egyényegűség, az összhangteremtés szemléletének igazát, hanem úgy tekint bárki költőre vagy humán gondolkodóra, hogy hasonlóképpen ő is lehet a teljesség megtapasztalásának birtokában a kiválasztott, a szerencse fia: „A szellemi létezésben is találhatók folyók (...) egyszer csak ismerős a sodrás (...) egy időben nézelődhetünk másokkal (...) barátságot érezhetünk némely hasonló élethelyzet vagy életszemlélet okán.”

Erős logikai vázra épül a tanulmány, melyben a szerző a tizenötmilliárd éves kozmikus örökség, az univerzum költészetének ámulatától egy különlegessé csiszolódott kavics megtalálásának örömeig jut el, s természettudósok, filozófusok, esztéták, alkotóművészek évezredes és kortársi, műfajfüggetlen bölcsességeit nyelvillel is nagyfokú immanenciával, csodás összhangzatú mozaikká építve mondhatja el szintetizált hitvallását, s teszi így is követhetővé szellemi-szemléleti kiteljesedését. A legfontosabb viszonyítási pontokként Simone Weil és Paul Valéry szellemisége tűnik fel, de megnevezetlenül is, újra érződik Weöres Sándor erős bölcséleti hatása. Ebben a folyamatban a sodrás metaforája mellett ismét szerepet ad a séta motívumának, amely egyébként napi gyakorlata valós életének is, s talán e mozgásforma jelképivé váló, hangsúlyozott lassúsága kapcsán még szemléletesebben fejezi ki azt a szerzői törekvést, hogy időt adjunk magunknak a figyelemre, a rácsodálkozásra, a befogadásra, az elfogadásra.

A szellemi együttétalások metodikájára az „*Idő szerint*” című írásban találunk utalást, ám az ott említett gesztusok nemcsak az adott olvasmányra vonatkoztathatóak, hanem Villányi világszemléleti teljesedésfolyamatának egészéhez s mindennapos olvasói gyakorlatához is hozzátartoznak: „A Bibliát mindig ceruzával kezemben olvastam, megjelölve az általam költészetnek gondolt sorokat, mert hát a Biblia költészet (is). „Bensővé váltak szavak, mondatok, idővel ezért is merészeltem verseimbe emelni részleteket, abban a hitben, hogy azok szervesen illeszkednek.”

A világszemléleti és ars poeticus identitás körvonalazásának játékosabb módosait szemléltetik azok a szövegek, amelyek sajátos állegendákat építenek a szerző nevének, illetve családi és földrajzi kötelekeinek eredete köré, valamint feltárják/elrejtik némely verscikluskötet alakmásalanyainak genetikáját (*Egy másik évszak, Vonat, Rokon, Miért e nők*). A nyelvi, áletimológiai lelemények bevetésén túl az is az összekacsintó derű forrása itt, hogy az abszurd határát is súroló fiktív és álinformációkat szerzőnk valós biografikus elemekkel vegyíti. Ezáltal esélyt ad egyfajta tájékozódásra az olvasónak, másrészt viszont megtartja magának a teljes igazságot, vagyis nemcsak átlényegíti, átlelkesíti, feloldja-szétosztja szubjektumának az ihlet által mozgásba hozott érzelmi-gondolati-habitusbeli sokszínűségét – például a nagy barokk zeneszerző, muzsikos, tanár személyiségébe, vagy épp a számos *ismeretlen költőnő* kitalált alakjába –, hanem a felületi spektrum szélesítése által egyszerismind védelem alá is helyezi legbensőbb énjét, s ezáltal tovább motiválhatja

az olvasó érdeklődését, kíváncsiságát, illetve szerző és befogadó egymásra hangolódását, összjátékát. (A *Vivaldi naplójából* című kötet nem véletlenül aratott anno nagy szakmai és közönségsikert – talán ennek a felfokozott érdeklődésnek is szolgált, hogy szerzőnk 16 játékos variációt adott a keletkezésére az *Egy másik évszak* álgenézisében, s egyedül itt éreztem azt, hogy az említett összekacsintásban az olvasó talán nem marad mindvégig vagy egyformán partner.)

Az így keletkezett szövegváltozatokban szintén nyomát találjuk Villányi impressziókra fogékony alkotómódszerének: egy-egy ötletet bont ki újabb és újabb lendületekre találva valóság és fantázia felszabadító találkozásában.

„Minden teremtés egy ismeretlen eszmény, amely feltárul előttünk... Egy újabb szép leány bizonyítja, hogy a boldogság létezik, és sokféle alakot ölthet” – idézi szerzőnk Proustot a *Lányok* című írás elején, s ennek kapcsán is láthatjuk, hogy az alakokban, alanyokban, karakterekben megmutatkozó sokféleség mellett milyen fontos számára a szerelem szépsége, titokzatossága, eszményisége. Nagy hangsúlyt kapott ez a téma a székfoglaló beszéd értéktételei között is, de a kötetben van még három másik olyan esszé, amely önálló tematikát biztosít szerzőnk szerelem iránti elköteleződésének (*Amikor a hajó elhagyta Hvart, Miért e nők, Lányok*). Persze versesköteteiben is folyamatos megerősítést kapjuk ennek a hangsúlyos alkati vonásnak, s miközben a *Lányok* vallomásában méltán azonosul újabb idézeteket inzertálva a szerelem nagy költő-bölcselőivel, pl. Ovidiussal, Goethével, Márquezzel, a kulcsmondat mégis egy dalmát pincérnek kölcsön adva hangzik el másutt: „én is a szerelemből élek”. Érdemes lenne összetettebb tartalmai miatt hosszabban is idézni a szövegből, s mellé árnyaló-értelmező kiegészítéseket felsorakoztatni a vágy Villányi-féle inspiratív természetével kapcsolatosan a *Lányok* futamaiból, de az a vállalkozás nehezen lenne megoldható anélkül, hogy ne a teljes szöveget (*Amikor a hajó elhagyta Hvart*) citálnánk ide, hiszen egészében olyan egymondatos fluidumot képez, amely nyelvi szerkezetében szinte megbonthatatlan, s inkább már Villányi – többnyire szintén egymondatos – lírai alkotásaival rokonítható, semmint hogy egyszerűen esszének, értekezésnek nevezzük.

A *voltaképpen* teljes corpusát elolvasva is nagy örömmel lelhetjük abban az intellektuális és nyelvi sodrásban, amelynek dinamikáját a szinkrón befogadás és lendületes együtt haladás lehetőségének megteremtése jellemzi, s a már említett partnerség megtartásához olyan természetes hangvétel társul, melynek alkati, az egész életműből jól ismert jellemzője a bensőséges kifinomultság, a könnyedség, a figyelmesség, a szeretet és a bizalom.

Befejezésül még egyszer a kötetcímről. A szó maga azért is érdekes, mert szófajtanilag jelentés nélküli kötőszónak minősül, mégis van jelentésszerű töve, amely képzett főnévként a létezés fogalmához kötődik (vö. valaminek a valamilyen volta). A másik érdekesség, hogy jelentés híján is ismeri változatait a szinonimaszótár, s azoknak is van jelentésszerű tövük (pl. *vég-eredmény*-ben; *lényegé*-ben). Nos, hogy a Villányi-féle fiktív etimológiák módszertanánál maradjunk: kétségtelen, hogy az esszékötet mint *végeredmény* az életműnek *lényegi* részét képezi; és immár talán túl is lépve a szójátékok tolerálható kvázi etimológiáján: a *voltaképpen* érvényes és fontos alkotói tanúságtétel Villányi László *léteképpen*.

(Vigilia Kiadó, 2017)

Sumonyi Zoltán

A költő meghatározása

(Gömöri György újabb versei)

Képzeliük el, hogy találunk egy könyvet, amelynek ismeretlen okból hiányzanak a kezdőlapjai, s így nem tudhatjuk, hogy ki az írója, és mi a címe. Azt mindjárt látjuk, hogy verseskönyv, ezért az egybefoglaló kötet cím nem is annyira fontos, mint inkább a versek szerzője. De csupán a versekből megtudhatjuk-e a költő nevét, korát, nemzetiségét, tartózkodási helyét? Ahogy valamely barkohbaszerű játékban, úgy apró jelekből (elszólásokból) találhatunk-e fogást a feladvány megfejtéséhez?

„Egy százéves fényképre” – olvassuk az egyik rövid elégia címeként. Na, ez már támpont lehet a korhoz, s talán még máshoz is: kit vagy mit ábrázol egy százéves fénykép? „Dédapám, K. Sámuel, pörge kalapban, / megőszült bajusszal-szakállal ül / a fényképezőgép lencséje előtt, ...” – kezdődik az elégia, majd néhány sorral lejjebb: „Sámuel ádáz függetlenségi párti, / őszintén meggyásolja Kossuth Lajost, / és jó ismerőse Móra Ferencnek. (...)” – Nagy lépés az azonosításhoz! Tehát a dédapa *jó magyar ember*, aki a 19. század utolsó évtizedében már politizál, és a 20. század első harmadában a szegedi múzeumigazgatóval is barátkozik. Ezek szerint a dédunoka, a még megfejtendő költő, nyolcvan körüli lehet. De hál’ isten, jó pár nyolcvan körüli költőnk él még, hát haladjunk tovább ezen a nyomvonalon!

Az „Utóirat Anyámhoz” így kezdődik: „Anyám, ki tíz évesen megmentettél / az utcán leselkedő, alattomos haláltól, / majd ostromkor testeddel fogtad fel / a nekünk szánt bombát – anyám, utána / magamra hagytál. (...)” Majd így zárul: „Lehet, hogy 56-ban, / (amikor el kellett mennem, hogy megússzam / a nekem szánt kínos börtönéveket) / részben Téged is büntettelek – de hát / volt férjed, jó állásod is. Bár minden héten / írtam neked, valahol mindkettőnkben / ott lappangott valami büntudat: / benned zaklatott-nomád gyerekkorom, / és bennem »hütlenséges hűségeim« miatt.” – A költő tehát 1944-ben volt tízéves, és huszonkettő, amikor (a forradalom után) el kellett hagynia Magyarországot. De még mindig túl tág a kör, hiszen a forradalom után kétszáz ezren hagyták el az országot, közöttük írók, költők is szép számmal. Svédországban, Franciaországban, Angliában, Amerikában kezdtek új életet, folytatva az itthon megkezdett egyetemet, versírást – hol keressük hát a még mindig nem nevesített költőt?

Az „Egy hontalan éneke” című vers aztán az új hazát is megnevezi: „Ma reggel arra ébredtem: / újra hontalan lettem. / Másodszor. Ez már nem az az ország, / amelyik hatvan éve jó szívvel / fogadta menekültek ezreit. (...) Nemsokára az Egyesült helyett / egy Szétment Királyság polgára leszek, / ahol az alattvalók a hajdani / dicsőségen csüngve elhiszik, / hogy Rend lesz és kevesebb idegen, / miközben a Káosz szélvihar-démona / pörög Dover fehér szikláinál.” – Tehát Angliában él. Hanem még mindig *nem kérdezhetünk rá*, ahogy a barkochbában szokás a megfejtés tudatában, hiszen Angliában is többen élnek/éltek magyar írók és költők. Pedig eddig eljutva már majdnem biztosan rákérdezhetünk,

mert a képzeletbeli, *hiányosan megtalált könyv* első ép oldalán a verscím: „B. F. eltűnődik 1915 januárjában”. A monogram ismerős, az évszámmal együtt már több, mint gyanús, de azért olvassunk csak bele a versbe! „...Mert angol, ne írjak annak a lánynak, akit / tele-szívvél óhajtottam volna / feleségnek? Most mindent elönt / a sár, a vér, a gyűlölködés, / nem látni végét a háború / fullasztó-füstös alagútjának, / s vajon maradt-e egy csipetnyi remény, / hogy barátaimhoz az Örökzöld / Szigetre egyszer még visszatérjek?” – Igen, Békassy Ferencről van szó, a nagy reményekre jogosító költőről, esszéistáról, műfordítóról, aki alig hogy hazatért a cambridge-i King’s College-ből, mindjárt elesett az első világháborúban. S akiről Babits, Kosztolányi és Tóth Árpád elismerően emlékezett meg a Nyugat című folyóiratban. Azóta többen is írtak róla, Cs. Szabó Lászlóval az élen, aki szintén Angliába szakadt hazánkfia volt, várjunk hát még a biztos megfejtéssel!

Végül, a kötet közepe táján, az „Egy szigetlakó reggele” című vers első három sora eloszlatja az utolsó kételyeket: „Hajnalban kel. Egy negyvenéves / lengyel költőt fordít, aki Amerikában / ápolja most nyelvét és neurózisát.” – Hát persze, Gömöri György az a lengyelből fordító magyar költő! 1956-ban lengyel szakos egyetemistaként szállította a var-sói híreket a pesti Bölcsészkarra, s vezette október 23-án a Bem-szoborhoz évfolyamtársait. Az egyetemet már Londonban és Oxfordban fejezte be, s lett végül a lengyel irodalom tanára a cambridge-i egyetemen. Irodalomtörténeti tanulmányait, nyelvészeti elemzéseit három nyelven írja, de verset csak magyarul. Mert *hűtlenségesen hűséges*, ahogy az anyjához írta? Idézzük csak ide, most már teljes terjedelmében és leírt formájában a „Levél Budapesthez” című verset!

*„Kedves-kedvetlen székes-
hidakkal ékes,
piperés-mosdatlan
-fővárosom! Mindig
szerettelek, még akkor is,
amikor golyók és bombák
sebezték arcodat.
De nem voltam hozzád
hűséges: más városokkal
csaltalak. Kerekded Krakkóval,
csipkézett Oxforddal, sőt még
illatos Firenzével is. Viszont
mindig megtértem hozzád
vándorlásaimból. Mások örökre
elhagytak, de nekem megmaradsz
szülővárosomnak, amit
el nem vehet tőlem senki,
s ahol sohasem éreztem magam idegennek.”*

Döntse el hát az olvasó, hogy hűtlen-e avagy hűséges?

Hanem, mielőtt belevesznénk ebbe a költőkereső játékba, mondjuk ki végül, hogy milyen költő Gömöri György, és milyen ez az új kötete? A költő, akárcsak a dédapa, ádáz függetlenségi párti, jó magyar ember. Hűséges nemcsak Kossuth Lajoshoz, de Balassihoz, Zrínyihez, Nagy Imréhez is. A könyv versei pedig ennek a hűségnek a bizonyítékai. A lapidáris tömörségű elégiákban – mindegyik ráfér egy karcsú könyvoldalra – felmutat egy emberéletet. Ennél többet költő manapság nem tehet.

Gömöri György: *Az ajtó monológja*. Orpheusz Kiadó, Budapest, 2017

Ternovác Dániel

A virágnyelven trükkösködő Gion Nándor

Kurcz Ádám István: *Gion Nándor művei és műhelytitkai*

Gion Nándor recepciójának alapvető témája, hogy a szenttamási író alkotói leleménye, a valós történeteket fikcióval *dúsító realizmusa* milyen teoretikus diskurzusban tárgyalható. Hiába született nagyszámú elemzői munka, mely az említett gioni kérdést vizsgálja, Kurcz Ádám István úgy véli, hogy az eddigi megközelítéseknek nem sikerült a prózavilág felszíni rétegeiből igazán továbbhaladni a valódi mondanivaló felé. Monográfiájának előszavában a gioni elbeszéléstechnika, történetmesélési mód „legrejtettebb szintjeinek” (7.) feltárását ígéri, melyeket az alkotói identitás problémájában, a közösségi és kisebbségi szerepvállalásban lát feltérképezetlenné. Azon az elgondoláson alapszik a kutatás módszertana, hogy Gion politikai okokból nem írhatott mindenről, ami a valóságban zajlott, ezért saját allegorikus beszédmódot alakított ki, ily módon művei politikailag korrektnek tűntek. Olyan „virágnyelvről”¹ beszél a szerző, mely meglátásában az író teljes alkotói pályáját meghatározta, ám a korabeli kritika explicit módon nem fejthette fel a jelentéseket, csak homályosan utalhatott a mögöttes tartalmakra. Miért maradhattak titokban Gion trükkjei? – vetődik fel a merész kérdés a monográfia végzavában, amely hiányosnak, kevésbé értőn olvasónak állítja be a korábbi megközelítéseket (megjegyzendő, hogy a Gion-próza parabolisztikus vonása azért nem számít radikálisan új felfedezésnek). A társadalmi miliő egyszerre művészi és trükkös ábrázolásának technikája már a pálya kezdetén sem maradt megállapíthatatlanul. Például, amikor Bori Imre az „egyszerűség cselének” nevezte a *Testvérem, Jóáb* nyelvi megformálását, alighanem a szóban forgó virágnyelvre utalt. Mindezekkel együtt az elmaradtnak vélt értelmezés pótlásának szándékával lép fel Kurcz Ádám István, a teljes életmű parabolakénti olvasatára vállalkozik.

2007-ben a *Latroknak is játszott* című tetralógiával Gion-életműkiadás indult, és 2012-ben a *Véres patkányirtás idomított görényekkel* című kötettel zárult, mely naplókából, interjúkból, esszékből válogatott szövegrészeket foglal magába. Első hivatalos kiadásukkal egy új szemlélet is lehetővé vált, amire jól ráértett Kurcz Ádám István, és monográfiájában a személyes jellegű szövegeket a szépirodalmi művekkel olvassa egybe. Teszi ezt a prózavilág szoros, „hiperrealista” (85.) olvasatával, ami a történelmi, politikai, szociográfiai és néprajzi vonatkozások felől közelít. Említésre méltó, hogy a szövegek megfilmesített változatai, illetve Gion rádiójátékai is az elemzés részét képezik. A monográfiában olvasható, hogy Gion saját elmondása szerint úgy írta műveit, hogy azok filmes formában is megjeleníthetők legyenek. Ennek tudatában a médiumközi elemzés már váratott magára, és feltehetően a monográfia után is bőven maradtak megválaszolandó

1 A monográfia kedvelt szó szerkezete, a „virágnyelvi trükkösködés” Gion szájából hangzott el egy 94-es interjúban (369.).

kérdések ezen a területen. A fikciós és a valóságos művek egybevetése alátámasztja a kötet végén levont következtetést: ahogy a valós elemek átszövik a fikciót, ugyanúgy „a naplójegyzetek, sőt még az interjúk is tartalmaznak olyan stilisztikailag szépirodalmi minőségű megnyilatkozásokat, amelyeknek olykor még a tartalmuk is stilizált” (373.). Arra sem vállalkozott még monográfus, hogy megszámlolja, hányszor fordul elő egy-egy Gion-műben a magyar, szerb, német és egyéb nemzetiséget jelölő kifejezés. A számszerűsítés szintén az allegorikus írásmód feloldását szolgálja. Így jut el a szerző a kutatás egyik nagy felfedezéséhez: a német kifejezésnek a magyarhoz képest is feltűnően gyakori előfordulását állapítja meg. Figyelmes elemzéssel megmutatkozik, hogy Gion felcserélte a hatalmi és a kisebbségi szerepeket. A prózavilágban magyarok kerülnek elnyomói pozícióba, amelyet a valóságban szerbek töltenek be, a németek pedig kisebbségként pusztá megmaradásukért küzdenek, „a kisebbségi vágyak és elképzelések szócsovéi” (134.). Ez a példázat a Gion-prózának több pontján is megjelenik, ugyanis műveinek megírásakor már nem voltak jelen a németek a helyszínen, ezért a hatalomnak nem lehetett kifogása ezen elnyomások viszonyok ábrázolása ellen. Az életút és a helytörténet magas fokú ismeretének köszönhetően Kurcz Ádám István néhány alkalommal korábbi monográfusok tévedésére is rámutat. Még javaslattal is szolgál egy következő nagyobb lélegzetvételű vizsgálat témájához: a rejtőzködő beszédmód nyelvhasználati vizsgálatát látja szükségesnek (375.). Külön említést érdemel a Gion-prózaát illetően eddig kevésbé hangsúlyozott temetők mint gyakran visszatérő terek jelentőségének a kiemelése. Kérdés, hogy mennyivel mozdítja előre a Gion-recepciót egy olyan kutatás, mely végig a regények tartalmi, motivikus vonatkozásainak jelentésbeli szintjén mozog.

A korábbi recepciót illetően Horváth Futó Hargita *Lokális kontextusok, szerepkörök és a szövegek átjárhatósága Gion Nándor opusában* című monográfiáját tekinthetjük a vállalkozás előzményének. A lokalitás nemcsak a sokszor emlegetett helyi színek elemzésében érvényesül, hanem az elemzői szemléletmód zártágán is kifejezi hatását, ami az irodalomtörténeti, kultúrtörténeti, esztétikai kontextusok, kanonizációs kérdések mellőzésében jut kifejezésre. Kurcz Ádám István leírja, hogy az imént sorolt szempontok bele sem férhettek volna az elemzésbe, illetve a korábbi tanulmányok már elég részletesen körüljárták a gioni esztétikát, stilisztikát és az egyéb elemzői irányvonalakat. Ezzel együtt találkozunk néhány olyan szubjektív kijelentéssel, mely bármilyen összehasonlítási alapot nélkülöz (amely jelenség egyébként korábbi monográfusoknál is feltűnik). A kutatás kontextusában túlzottnak tűnik a megállapítás, miszerint „Gion Nándor valóban világirodalmi író” (373.), de az a kijelentés sem látszik kellően megalapozottnak, hogy „az *Ez a nap* a miénk – megkockáztatom – az egyik legizgalmasabb magyar regény is” (287.). A zárszó végén felmerül, hogy a szülőház emléktáblája szenttamási, nem pedig vajdasági, délvidéki vagy magyar íróként emlékezik meg Gionról. Az elemzés kimutatja, hogy a motívumvilág egzisztenciális megpróbáltatások szépirodalmi tükröződése és a kisebbségi szituációnak érzékeny allegorizálással felépített példázata. Ám ahhoz, hogy a vajdasági kultúra perspektívájában merüljön fel Gion pozíciója, szükséges a más irodalmi kontextusokhoz fűződő viszony, illetve az újabb irodalmi térben való jelenlét tárgyalása. A magyarországi irodalommal való kapcsolatról csak néhány idézett naplórészletből értesülhetünk. Az *Új Symposion* problémája (Gion és a folyóirat alkotógárdája között fennálló bonyolult viszony) is mindössze néhány alkalommal kerül említésre, viszont a vizsgálat tárgykörébe tartozó életrajzi referencialitás témájában aligha kerülhet meg Gion pályájának ez a vonatkozása. Horváth Futó Hargita monográfiájában foglalkozik a kultusz és a kánon kérdésével. Többek között az *individuális kánon* jelenségét említi, amely Gion esetében regionális és intézményi szinten igazolhatóan látszik: elnyert irodalmi díjak, gazdag recepció, róla elnevezett ösztöndíj, életműkiadás stb. Egy olyan,

megszilárdult Gion-képről van szó, amely szerint az író művei nem sorolhatók be sem az újító, sem a tradicionális prózavonulatok közé, hanem a kettő között alakultak. Korábbi elemzők írásaiban több ízben találkozhatunk számonkérésekkel, miszerint Gion Nándor művei méltatlanul maradtak ki egyes elméleti diskurzusokból. Ezeknek a kérdéseknek a klasszikus példája, hogy Thomka Beáta miért nem említi a szenttamási író nevét, amikor az új jugoszláviai magyar regény formaproblémáit vizsgálta (és ez teljes munkásságára áll). Elek Tibor 2009-es monográfiájában pedig azt problematizálja, hogy miért hagyták figyelmen kívül Gion munkásságát egyes magyarországi irodalomtörténetekben. A jelen vizsgálat arra törekszik, hogy kitérjen a kanonizációs kérdések elől, melyek talán megválaszolatlanok maradnak, és a kultusz részét képező homályos faktumok mitizáló szerepét töltik be. Kurcz Ádám István jó interpretálókészséggel nyúl a szövegekhez, és azt is tudja, hogy a Gion-recepció irodalmon kívüli diskurzusokat is igényel, viszont a kitágított elemzői keretek mégsem látszanak mindig körülhatároltnak. Erre példa a 177. oldal egyik lábjegyzetében olvasható demográfiai összehasonlítás, amely során a vajdasági magyarság és a koszovói albánság 1960-as, '70-es évekbeli száma kerül összehasonlításra napjaink adataival. A monográfia következtetésével szemben előbbi jelentős csökkenése és utóbbi növekedése olyan összetett téma, mely jóval túlnő Gion egy-két művéből kiolvasott abortuszellenesség narratíváján.

Kontraproduktív eshetőség, amely egy-egy motívum minden egyes előfordulásának kiemelése esetén felvetődhet, hogy az írói eszközök túlmagyarázottak tűnhetnek, illetve a banalitások és a belelátások sem maradnak el. Az ismételten megvilágításra kerülő jelentésekre példa az akácfa interpretálása, amelynek esetében nem annyira a belemagyarázás, mint a túlmagyarázás érződik. A 198. oldalon idézett részlet Szenteleky Kornél *Akácok az őszben* című verséből ismerteti a motívum jelentését. Ezután újra és újra bebizonyosodik, hogy „az akác valamennyi előfordulása szimbolikus szerepet kap” (270.), amely megállapítás inkább tűnik egy statisztikai ténynek, mint egy igazán jól kidolgozott írói fogás szemléltetésének. Az ismételt Szentelekyre való hivatkozás pedig elmaradottnak állítja be a motívumot. Az Új Symposion alkotói világában többnyire az őket megelőző irodalmi élet maradiságát jelezte az akácos. Gionnál pedig láthatólag egy nagyon kedvelt és sokat alkalmazott motívum. Bizonyossá vált, hogy többször visszalépett a Szenteleky-féle valóságábrázoláshoz, de ezen túl módosítja-e a hagyományt, hogyan viszonyul hozzá, volt-e bármilyen tétje a klasszikus vajdasági *couleur locale* rehabilitálásának? Az előző bekezdésben tárgyalt probléma merül fel ismét: egy-egy írói metafora, szimbólum, allegória jelentésbeli tisztázása után további elemzői munka szükséges.

A monográfia összefoglalójában találkozunk olyan kijelentésekkel, melyek szerint Gion regényei, novellái „áradó mesélőkedvvel, remek humorral és iróniával fűszerezett történetek (...) a magyar és a világirodalom legjobb elbeszélői hagyományából” (376.). A következő mondatban a megállapítás alátámasztásaként a díjak és a gazdag recepció említése mellett az áll, hogy „Gion szülőháza a szenttamásiak jóvoltából ma már emlékház” (376.). Az érezhető ellentmondás mintha nemcsak a monográfia érveléseit jellemezné, hanem a mai Gion-képünket is meghatározná. A kultusz irodalomtörténetileg lokális kontextusba látszik visszaszorulni, ahogy azt a fentiekben említett, lokálpatrióta beállítottságról árulkodó emléktábla is sugallja.

Napkút Kiadó, 2017

Lengyel András

„Nyelvészekről, nyelvészetről”

Simoncsics Péter memoár-fragmentumairól

A kisgyerekkorától szegedi és Szegedhez ma is ezer szállal kötődő neves finnugor nyelvész, Simoncsics Péter azzal ünnepelte 70. születésnapját, hogy kötetbe gyűjtötte alkalmi írásai egy részét. Ezek a szövegek – emlékező cikkek, nekrológok, sírnál mondott búcsúztatók stb. – kapcsolódnak a nyelvészethez (egyik jobban, erősebben, a másik kevésbé), de többnyire, néhány kivételtől eltekintve, igazában nem nyelvészeti tanulmányok: inkább egy nyelvész múltidéző, nosztalgikus emlékei szakmáról, emberekről, körülményekről, mindazokról és mindarról, akik és amik szerepet játszottak életében, szakmai érlelődésében. Mindegyik írás személyes, nem a vonatkozó szakirodalmat mondja föl, hanem személyes emlékeit, abból a nézőpontból, ahonnan ő látta ezeket az embereket és viszonyokat, de természetesen a nyelvész szakember sokrétű tudásának birtokában. Ez nemcsak a megidézettek szakmai megítélésének biztonságát adja meg, de azt is megmutatja, hogy egy úgynevezett „akadémiai” pályán mozgó értelmiségi hogyan látta azt a szakmai (s nem csak szakmai!) kontextust, amelyben élete és pályája során mozognia lehetett s kellett, s amely kontextus, így vagy úgy, őt is alakította. A megidézett emlékeknek két föltűnő jegye is van. (1) A szereplők, akikről beszél, jóval szélesebb körből kerültek ki, mint a nyelvészet: így például germanista, filozófus, sőt – horribile dictu! – matematikus is akad köztük. (2) A szereplők igen nagy százaléka szegedi, vagy élete valamely szakaszában Szegedhez is kötődő értelmiségi. Mindkét jellegzetesség fontos – és tanulságos. Az első azért, mert cáfolja azt a babonát, hogy a tudományos eredmény csupán öntörvényei szerint alakul, s független a kortárs kulturális élet mozgásaitól. A második pedig azért, mert így Szeged utóbbi évtizedeinek egy olyan gondolkodástörténete villan föl, amely – sok vonatkozásban – autentikusabb és mélyebb magyarázatot kínál a város történetéhez, mint ami az eddigi megközelítésekből fölsejlik. Magam, Simoncsicsnak pár évvel fiatalabb nemzedéktársa, e szereplőket, ha nem is mindegyiküket, ismertem, s így emlékei számomra saját emlékeim kontrollanyagaként is érdekesek. (Az, hogy ő nyelvészként bizonyos dolgokat más szögből látott, természetes, de nem döntő. Minden ember a saját egyéni szemszögéből érzékeli a világot – azért ez a világ valamiképpen mégis egységet alkot.)

Amikor könyvét kézbe véve belelapoztam a tartalomjegyzékbe, meglepve tapasztaltam, milyen sok a közös ismerős: Bálint Sándortól Halász Elődig, Pollák Gyurkától Szőke Gyurkáig, s az ő egyik referenciapontja, a Kalmár házaspár, ha

„féloldalasan” is, nekem magamnak is fontos volt. (A matematikus Kalmár Lászlót én ugyan személyesen nem ismertem, de feleségét, Erzsike nénit: Árvay Erzsébetet igen, s a Kalmár család légköréről, történeti forrásokból is, barátaimtól és ismerőseimtől is voltak információim.) Ez a nagy érintkezési felület kíváncsvá tett, mit látott (meg) e szereplőkből Simoncsics, s amit meglátott, az egyezik-e az én tapasztalataimmal, szerényebben fogalmazva, percepciómmal.

Simoncsics Péter, kisgyerekkorától Szegeden élve és nevelkedve, persze jóval hamarabb lépett be Szeged történetébe, mint én, s így, egyebek közt, neki a már említett Kalmár házaspár is családi adomány volt: szülei, a Simoncsics házaspár és a Kalmár házaspár összejártak, s ebbe az érintkezésbe, értelemszerűen, mindkét család gyermekei belevonódtak. Kalmár Lászlót, a matematikust, a számítógépes projekt egyik magyarországi élharcosát a matematika tudománytörténete nyilván Simoncsicsnál szakszerűbben fogja leírni, de Simoncsics emlékeinek ehhez képest is van egy sor előnye. Az a légkör, amit Kalmáréknál tapasztalt, s amit leírt, az nem pusztán egy nagy matematikus életének színezéke, hanem sok mindenre magyarázatul szolgáló, forrásértékű rögzítése. A tudománytörténet-írás majd ezt is figyelembe kell vegye. A másik. Simoncsics mint nyelvész felfigyelt rá, s a figyelmet fel is hívja rá, hogy Kalmár László a matematika és nyelv viszonyáról is írt egy fontos tanulmányt. S Simoncsics emlékeiből „kiderül”, Kalmár László mellett ott állt felesége, Árvay Erzsébet, aki mellel a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tagja volt. S – ezt már én teszem hozzá – nem is akármilyen tagja: az egyik leggerincesebb, legtisztességesebb tagja. Aki a zsidótörvények felé rohanó országban is hozzá mert menni a zsidó származású Kalmár Lászlóhoz (ami, mint hajdani öreg barátomtól, Ádám Lászlótól tudom, akkor – szomorú tüneteként egy sötét kornak – nagy bátorságnak számított). Évtizedekkel később pedig, amikor a kanyargós pályát s nehéz életet befutó hajdani „művkoll”-tag, Tomori Viola repatriált, s újra Magyarországon próbált megkapaszkodni, Erzsike néni hónapokra befogadta őt. Nem érzelmős volt, hanem humánus, s nem elvileg, hanem gyakorlatilag. Kitűnő ember volt, noha még a Szegedi Fiatalok mozgalmának kutatói is homályban hagyják személyét, szerepét.

Bálint Sándor, akinek Szegeden már legendáriuma van (nem érdemtelenül, de mélyebb megértését némileg már deformáló módon), értelemszerűen szintén jelen van Simoncsics Péter emlékeiben. Bálint Sándor már szüleit is tanította, elsőéves egyetemistaként Simoncsics is hallgatója volt, s később is érintkezett életútja a nagy professzoréval. Simoncsics joggal jegyzi meg, hogy „Bálint Sándor alakja különösen alkalmas volt arra, hogy köréje folklorisztikus történetek, anekdotakoszorúk fonódjanak” (138.). (N. B. A Bálint Sándor-kutatás egyik lehetséges iránya éppen itt keresendő.) Amit Sándor bácsiról mond, az nem revelatív újdonság, inkább a más forrásból is ismertek kiegészítése és megerősítése. Emlékei két elemét mégis kiemelendőnek tartom. Az egyik mindenképpen az, amit Hajdú Péter nyelvészprofesszor Bálint Sándor melletti közbenjárásáról mond – Simoncsics emlékei szerint ugyanis Hajdú volt az, aki meggyőzte Ortutay Gyulát, hogy interveniáljon a letartóztatott Bálint Sándor mellett. Ez többszörösen figyelemre méltó momentum. (Nincs itt hely ennek kifejtésére, de célszerű leszögezni.) A másik, ami, megvallom, meg is lepott: Simoncsics utal a mesélgető Bálint Sándorra, s megemlíti, hogy Radnóti-ról azt mondta neki: „a legtisztább embőr, akit ismertem” (141.). Ami ebben meglepett az

az, hogy nekem is szinte szóról szóra ezt mondta. Az egyetem központi épülete előtt, a Dugonics téren beszélgettünk (valamikor a hetvenes évek második felében), József Attiláról és Radnóti-ról kérdeztem, s Radnótit akkor előttem is így definiálta. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy József Attila emberi minősítése elől viszont kitért, bár nem volt nehéz nem észrevennem, vele komoly fenntartásai voltak.) – Simoncsics idevágó emlékidézéseibe sajnos itt-ott néhány lapszus is becsúszott: Bálint Sándor és Radnóti nem voltak évfolyamtársak, Koncz János (akkor) nem első titkára, hanem csak ideológiai titkára volt a megyei pártbizottságnak stb. De ezek inkább csak apróbb tollhibák.

A legfontosabb portré mégis, azt hiszem, a Halász Előd professzorról írott (*Egy cinikus bölcsről*). Az a karakterisztika, amelyet Simoncsics itt fölvezet róla, figyelemre méltóan realisztikus. A germanista Halász kivételesen jó képességű, művelt, tájékozott, ironiára s önironiára egyaránt hajlamos szegedi professzor volt – akiben, lehetőségként, sokkal több rejtett, mint amit meg tudott valósítani. Sorsa szomorú fintora, s az (akkori) szegedi viszonyokról, áttételesen, sokat elmond, hogy voltaképpen csak két momentum rögzült róla: a magyar–német és a német–magyar szótár – s legendáriuma. Halász ugyanis kényszerűségből (önvédelemből) szótárkészítő lett, pedig alkatilag inkább elméleti ember volt, „filozófus”. (Zárójelben érdemes megjegyezni, az ötvenes években többen is hasonló önvédelmi technikával éltek Szegeden – s éltek túl az akkori politikai légkört. A szilenciumra ítélt Bálint Sándor például ekkor készítette el a *Szegedi szótárt*, a főiskoláról, politikai okokból száműzött régi illegális kommunista, Vajda László – mellesleg: legendásan jó irodalompedagógus – ekkor készítette el Móra Ferenc írásainak bibliográfiáját stb. Rájuk is, de a rezsimre is jellemző, hogy ezeket a nagyon hasznos, ám fölöttébb munkaigényes munkákat, ha megtűrtként is, elvégezheték – s ők el is végezték. Méghozzá a feladattal belsőleg is azonosulva.) A *legendárium* pedig, amely Halászlól kialakult, s ismerősei fejében ma is él róla, egy öntörvényű, okos ember portréját – és személyisége fegyverként forgatott tüskéit dokumentálja. Arcát persze, egyáltalán nem meglepő módon, utóbb az őt megtagadó, s a konjunktúrák szélirányába beálló tanítványai nagyon hatásosan és tartósan rongálták (a szakmai karrier érdekében „célszerű” volt leválni róla), ma pedig már a szükségképpen bekövetkező felejtés is ellene dolgozik. Simoncsics portréja már csak e körülmények miatt is fontos, sőt, a régészetből kölcsönvéve a szót: igazi „leletmentés”. Itt s most nem állhatom meg, hogy Halász Előd jellemzésére három példát magam is meg ne említsek. (1) Halász a bölcsészkar épületében, a liftnél találkozik a „Setét Lajos”-ként emlegetett, erősen „ideologikus” szerepkörű, bornírt professzortársával, aki kérdőre vonja: igaz-e, hogy azt mondta róla, hogy alkalmatlan a tanszékvezetői poszt betöltésére? Halász egy pillanatig elgondolkodott, kivárt, majd így szólt: „Nézd Dezső, nem emlékszem, hogy mondtam-e. De hogy gondoltam, az biztos.” Jellegetes Halász-riposzt. (2) Halász a Hősök Kapujánál, a földön ül. Ittas, már hajnal van. Valami buliból mennek haza a hallgatók. Halász odainti őket magához: „Jól nézzenek meg, ilyen részeg dékánt nem mindig láthatnak.” Öniróniája, személyisége lényeges jegye itt is hibátlanul működött. (3) Az egyetemi könyvtár folyóiratosztályán a Pester Lloyd valamelyik évfolyamát akarja megnézni. A nejlonzacskóba rakott, egymásra helyezett évfolyamok közül ez a legalsó. A kívánt évfolyamot a nagy kupac aljáról az osztály nyugdíjas mindenesének, Wischner Lajosnak, az ugyancsak legendás „Lajos

bácsinak” kell kibányásznia, aki hét vagy nyolc nyelven beszél, de egyen se, magyarul sem tökéletesen. Lajos bácsi mérges, s mivel nem veszi észre, hogy Halász már a háta mögött áll, morog: „Fene beled Halász Eled!” Halász nevet, s a professzori tekintély „védelme” helyett, s pláne valami retorzió helyett meghívja az öreget a Lófarába (ma ez a Reök) sörözni. A három történetben közös (egymást kiegészítő és erősítő) az észjárás.

A Halász-portré kiegészítő eleme a Suki Béláról írott belső, rejtett miniportré. Suki, a „kandidátus cigányprímás”, a város egyik legjobb történelemtanára, Kierkegaard, Heidegger, s más akkoriban meg sem igen tűrt filozófusok értője és értő interpretátora, esténként Halász ivócimborája. Azokban az években kettejük kocsmai beszélgetései jelentették Szegeden az igazi filozófiát. (Egy háttéradat a viszonyok jellemzéséhez: Dani Tivadar, egy ideig kollégám az egyetemi könyvtárban, a *Vagy-vagy* fordítója, amikor elkészült a fordítással, egy bekötött példányt fölajánlott a könyvtárnak, helyezték el az állományban. T.-né U. Éva, az „illetékes” osztályvezető, akinek egyetemi státusa a „feleség” szóval adható meg, elhárította az ajánlatot: „Ki az a Kierkegaard?”)

A Pollák Györgyről rajzolt portréért külön hálások lehetünk Simoncsicsnak. Pollák matematikus volt, és széleskörűen művelt, tájékozott, játékra is hajlamos kultúremler. Hogy milyen szintű matematikus volt, azt, azt hiszem, sem Simoncsics, sem én nem vagyunk illetékesek megmondani. De hogy egy bizonyos – magas – szintet megütött, az valószínű. A szegedi matematikai iskola, amelyhez tartozott, enélkül bizonyára kivetette volna magából. Hogy igazi kultúremler volt, annak viszont ezer tanújelét adta – Simoncsics is beszél ezekről. S a magam tapasztalatai is ezt erősítik. Amikor például Bari Károly festményeiből, rajzaiból csináltam kiállítást (Bari nemcsak költő, hanem igen jó, eredeti képzőművész is!), a megnyitón Pollák Gyurka is ott volt, s azonnal felismerte Bari tehetségét, eredetiségét. Vásárolt is volna a képekből, de Karcsi makacs ember, nem vált s válik meg képeitől, noha a képeiért kapható pénznek nagyon is helye lett volna nála. A másik példa: amikor nem sokkal öngyilkossága előtt Tánccs Gábor (az 56-os Petőfi Kör hajdani titkára) Szegedre látogatott, Ilia Mihály és én vártuk az állomáson – Ilia volt a meghívója, vendéglátója. S míg a villamosra vártunk, ki tűnt föl? Pollák Gyurka. Valahonnan megtudta, hogy régi barátja, Tánccs akkor érkezik, s ő is kisietett eléje. Őszintén szólva, nem gondoltam volna, hogy ismerik egymást. (Tánccs akkor flekkes embernek számított, valahol a megtűrt és a tiltott határán.) A harmadik példa későbbi: az Ortutay-kollégium hátrányos helyzetű diákjai számára Pollák afféle ismeretbővítő, felzárkóztató népfőiskola-szerű lehetőséget szervezett – mindenféle intézményi háttér és szervezett támogatás nélkül, önerőből. Pollák Gyurka természetesen nem volt „narodnyik”, de a kulturális esélyegyenlőség megteremtését komolyan vette, szívügyének tekintette, és tett is érte. S ami még ennél is jellemzőbb rá: ő erről nem fecsegett, hanem cselekedett érte. Akkor, amikor a „Nyugathoz való gyors fölzárkózás” illúziórendszere még értelmes embereket is lefegyverzett, sültgalamb-várásra késztetett.

Summa summarum: a hátra tett kézzel, kezében aktatáskájával sétáló Pollák György városképi jelentőségű szegedi figura volt. Igazi kultúremler.

A könyv címe természetesen nem véletlenül: *Nyelvészekekről, nyelvészetről*. A „kályha”, ahonnan Simoncsics elindul, szakmája, a nyelvészet. A kötet élén, *Előszó helyett* egy

interjú olvasható, amelyet a kiadó vezetője, Kiss Gábor készített vele. Ez sok mindent elmond Simoncsics Péterről, akinek itt már első mondata is fontos önmeghatározás: „Pontosítanék: összehasonlító nyelvész vagyok, akinek kutatási területe a finnugor (uráli) nyelvek körére korlátozódik.” Amit azután az összehasonlító módszerről elmond, az azt is érthetővé teszi, miért s hogyan terjed túl érdeklődése a szorosan vett nyelvi tényeken. De ez az interjú egyben kísérletező-felfedező beállítódására is fényt vet, így például arra, hogy felfedezte magának, s érdemesnek tartotta lefordítani Thass-Thienemann Tivadar Amerikában született pszicholingvisztikai monográfiáját. Ez a tény megint sok mindenről árulkodik. Egyrészt a szerző nem akármilyen: Thienemann Tivadar néven, még itthon, megírta a legjobb magyar irodalomszociológiát, az *Irodalomtörténetialapfogalmakat*, amelyből évtizedekkel később reprintkiadás is született, de amelynek jelentőségét a magyar irodalomtudomány máig nem fogta föl teljesen. Ám Simoncsics előtt két tanára, a nyelvész Hajdú Péter (!) és a germanista Halász Előd is nagy elismeréssel emlegette a könyvet és szerzőjét. Simoncsics tehát „tudta”, hogy „ki” a szerző. S az Amerikában született pszicholingvisztikáról az is kiderült számára, hogy egy más területen ugyancsak úttörő mű: a *kognitív nyelvészet* egyik előfutára. S ez az összefüggés megint arra hívja föl a figyelmet, Simoncsics Péter érdeklődése a hagyományos értelemben vett nyelvészetnél szélesebb körű. Pontosabban: a nyelvi tények és az „egyebek” az ő értelmezési horizontján összekapcsolódnak, szerves egységet alkotnak. Így érthetővé válik, hogy nyelvészekről és más szakmabeliekről egyaránt ír könyvében, miként az is, hogy azok a nyelvészek, akiket, ha röviden is, bemutat, nem véletlenül, hanem tudatos megfontolás eredményeként kerültek a könyvbe: Hajdú Péter, Schmidt Éva, Robert Austerlitz, Lotz János, Alo Raun, Décsy Gyula, Vászolyi Erik, Szépe György, Laziczus Gyula. Nem érdektelen névsor! És szakmai és élettrajzi összefüggések egyaránt felfedezhetők választása háttérben.

A szorosabb értelemben vett nyelvészeti kérdésekről, nem lévén nyelvész, nem érzem illetékesnek magam ítélni. Csak néhány, számomra is fontos momentumot emelnék ki. Az egyik az, amit Karácsony Sándor, Lotz János és Laziczus Gyula kapcsán mond: „Mindannyiuk pályája a mából visszatekintve olyan tájat idéz, ahol a mainstream lapályából teljesítményeik magányos csúcsokként emelkednek ki.” (13.) Ez a „mainstream lapály”, ez a finom kritika önmagában megszerezte számomra a könyv hitelét. A másik, a könyvön, egy-egy utalás erejéig végighúzódik Karácsony Sándor neve. Nem kritikátlan vele, de nem véletlen, hogy ilyen sok összefüggésben fölbukkan a név. S az sem, hogy már Kalmár Lászlók körében is érzékelhető volt ez az inspiráció, de még Vekerdi László kapcsán is megemlíthető. Karácsony, jól érzi Simoncsics, minden korlátja és hibája ellenére valami nagyon jellegzetes attitűd (s értelmezési irány) megtestesítője volt a magyar kultúra történetében. A harmadik: a nyelvészek, akikről Simoncsics szól, ha nem is deviánsok, de valamiképpen mindannyian nehezített pályán mozgó, öntörvényű figurák, akik szakmai eredményeiket nem kis részben „ellenszélben” érték el. Ez, legalábbis számomra, megint bizalmat ébreszt a könyv (és szerzője) iránt.

A könyv harmadik fejezete hármas című: *Nyelv és történelem. Nyelvészet és pedagógia. Törvény és társadalom*. Ez a fejezet sok mindent elárul Simoncsics Péter szakmai érdeklődéséről – aki meg akarja ismerni őt, e fejezetet is meg kell ismernie. Két írást emelnék ki e fejezetből. Az egyik a Kunszabó Ferenc „nyelvészeti” praktikumát bíráló

esszé. A kritika, amit itt Simoncsics előad, jogos, a gesztus – a magyar közéletben – bátor. Valószínű, hogy egy magára, szakmájára adó nyelvésznek ilyen is kell írnia. Ez a szakmai higiénia része. Magam mégis sajnálom Simoncsics Péter idejét, hogy ilyesmire pazarlódott el. Mert Kunszabó (s társai) zagyvaságai kiirthatatlanok, szakmai érvek nem fognak rajtuk. A hülyeség örök, csak alakját változtatja. De azért mégis jó, hogy Simoncsics Péter e témakörben sem maradt néma. A másik a kötet utolsó írása, amelynek tárgyát az alcím mondja ki: *A törvényekről – a társadalomban, a természetben és a nyelvben*. Ez a 2010-ben, Bonyhádon, a „Lotz János Nyári Diákegyetemen” tartott előadás, magisztrális írás. Nagy és sokrétű anyagot fog egybe, tárgyias és tömör, s megmutatja, az igazi nyelvészet nagyon összetett valami, a világ a maga sokrétűségében jelenik meg benne – egy diszciplína szemszögéből, de a szögleteket, sarkokat le nem csiszolva, el nem tüntetve. Sőt, éppen rejtett összefüggéseiket téve láthatóvá. Sokat tanultam belőle, és tanulhat belőle mindenki, ha nem nyelvész is.

A könyvet e pár sor persze csak féloldatosan mutathatta be, egy nyelvész bizonyára más mozzanatokat emelne ki, mást érezne fontosnak stb. De, azt hiszem, a magam féloldalas megközelítésének is van némi jogosultsága, mert ez a könyv, ha jól értem, eleve nem csak a nyelvészeknek szól. Igazi hozadéka az a sokrétűség, amelyből a laikus, nem-nyelvész, mint e sorok írója is, okulással válogathat, miközben a tőle távolabbi összefüggések iránti érzékenysége is megnő.

(Nyelvészekről, nyelvészetről. 33 írás a Möbius-szalag másik oldaláról. Tinta Kiadó, 2017)

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

NYOMDA KFT. KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap

forrás

2018 ÁPRILIS

Ára: 500,- Ft
(előfizetőknek 400,- Ft)

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

nka

ISSN 013-3056X

9 770133 056007

1 8 0 0 4